

ZITTING VAN WOENSDAG 29 JULI 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLEMAN.

VISSER.

Verhoor van **Pieter Dirk Graaff**, oud 52 jaar, hoofd der openbare burgerschool voor jongens en meisjes en van de openbare herhalingschool, te Haarlem.

931. De **Voorzitter**: Wordt de openbare burgerschool, waarvan gij hoofd zijt, ook wel bezocht door kinderen uit werkmansgezinnen?

A. Door de kinderen van werklieden, die een inkomen hebben van 800 à 900 gulden 's jaars, dus van meesterknechts en chefs, en ook wel door kinderen van andere werklieden, wanneer het schoolgeld voor hen wordt betaald. Het schoolgeld bedraagt voor één leerling f 20, voor meerderen uit hetzelfde gezin f 15 per kind.

932. V. Door wie geschiedt dat betalen van schoolgeld voor kinderen van minder vermogenden?

A. De Schuurman-Schimmelvereniging plaatst eenige kinderen, maar meestal betalen zeer vermogende particulieren het schoolgeld voor kinderen, van wie zij goede verwachtingen hebben, of waarop hunne aandacht is gevestigd door de hoofden van de openbare kostelooze of tusschenscholen. Zoo hebben wij het geval gehad van een jongen, die tengevolge van een val zijn arm gebroken had en daardoor ongeschikt was geworden om zijn brood met zijn handen te verdienen. Deze heeft in een jaar zooveel Fransch geleerd, als een ander in drie, vier jaar. Ik kon geen geld krijgen om hem het middelbaar onderwijs te doen volgen, en heb hem daarom op een kantoor geplaatst weten te krijgen; met November zullen wij nu Engelsch en Duitsch met hem beginnen.

933. V. Wordt ook van gemeente wege in die richting iets gedaan?

A. Neen.

934. V. De herhalingschool bestaat eerst kort, niet waar?

A. Ja, vroeger waren er ook zoogenaamde herhalingscholen, maar de leerlingen, die er kwamen, hadden te weinig ontwikkeling, zoodat het daar gegeven onderricht

meer inhalingsonderwijs was. In twee winters waren daar echter geweest 103 leerlingen. De Wethouder van onderwijs heeft mij toen gevraagd, of ik aan het hoofd van de herhalingschool wilde geplaatst worden, en toen ik dat aanbod aannam, zich vereenigd met mijn plan ten aanzien van de vakken. Bij de daarop volgende inschrijving boden zich 175 leerlingen aan, een getal, dat de stoutste verwachtingen overtrof. De bepaling was gemaakt, dat de aspiranten een getuigschrift moesten overleggen van voldoende onderwijs te hebben genoten. Aan die bepaling kon ik mij echter niet houden, omdat sommige hoofden van scholen geen getuigschrift gaven en anderen van plaatsen kwamen, waar dat evenmin gebruikelijk is. De bepaling was dus niet practisch, en ik heb de vrijheid gekregen mij daaraan niet te houden en een examen te doen plaats hebben. Het examen heb ik zeer eenvoudig ingericht; ik ben uitgegaan van het beginsel, dat, na een half jaar de school verlaten te hebben, de leerling iets verloren zal hebben van hetgeen hij gekend heeft. Ook met het oog op het stichten van eene goede herhalingschool meende ik niet te streng te moeten zijn.

De uitslag van het examen is echter zeer bedroevend geweest; ik heb de volledige staten aan den Wethouder van onderwijs medegedeeld, en die vond het verschrikkelijk. Degenen, die onderzocht werden, konden 50 punten krijgen, maar op mijn voorstel zijn toegelaten diegenen, welke 25 punten hadden. Ik was zoo gemakkelijk, dat ik voor 8 taalfouten 1 punt afrekende; 10 was het hoogste; en in vele dicté's waren zooveel fouten, dat ik „nul“ moest geven, alzoo 30 fouten en meer. De vraagstukken voor rekenen waren eene vermenigvuldiging met 24 en eene deeling door 12; het tweede vraagstuk was hoogsteenvoudig en uit het dagelijksch leven, zoodat zij slechts den gulden in centen behoefden om te zetten; het derde, vierde en vijfde vraagstuk was met gewone breuken.

De uitslag was, dat er van de 175 aspiranten 98 zijn toegelaten. Met die 98 konden wij werken, omdat wij ze in drie klassen konden verdeelen. De besten, in de hoogste klasse, krijgen bepaald herhalingsonderwijs; het waren meestal leerlingen, die de hoogste klasse van de openbare school hadden doorloopen en in het bezit van getuigschriften waren. In de tweede klasse moest ik het metrieke stelsel weder inzetten en hadden de leerlingen weinig begrip van breuken. Het leesonderwijs in de derde klasse was zóó slecht, dat ik moest beginnen met een leesboek, geschikt voor het derde leerjaar van een

kosteloze school; spoedig echter kon men een beter leesboek gebruiken. Het schrijven moest ik niet nemen, zooals in de hoogste klasse eener lagere school, tot uitdrukking van gedachten, maar het schrijven geschiedde daar volgens een voorbeeld.

Het leerplan was als volgt:

Lezen 1 uur.	Leesstof ontleend aan aardrijkskunde en geschiedenis.
Schrijven.	In verband met Ned. taal.
Rekenen 1 uur.	Herhaling van het geleerde omtrent de behandeling van gewone en tiend. breuken, het metrieke stelsel, practische vraagstukken over vlakke- en inhoudsuitbreidheden. Rekenen uit het hoofd.
Ned. taal 1 uur.	Mondelinge en schriftelijke herhaling van het geleerde omtrent de Ned. taal. Stellen en schrijven van brieven, rekeningen, enz.
Geschiedenis 1/2 uur.	Geschiedenis van ons land na 1795. Gemeente-, Provinciaal en Rijksbestuur.
Aardrijkskunde 1/2 uur.	Herhaling van Europa, van Nederland en zijne bezittingen.
Teekenen 4 uur.	Teekenen van rechtlijnige, kromlijnige en symmetrische figuren. Teekenen naar draadmodellen en lichamen.
Handwerken voor meisjes 4 uren.	Voortgezet onderwijs in het naaien, stoppen en mazen. Teekenen en knippen van patronen.

Ook in den winter zijn de leerlingen in de klassen gebleven; 30 in elke klasse. Het was op voorstel, door mij aan Burgemeester en Wethouders gedaan en door den Raad goedgekeurd, dat dit getal niet hooger mocht zijn, omdat een onderwijzer, die met een derde taak belast wordt, niet zulk een groot aantal leerlingen kan onderwijzen als op de gewone school.

Eveneens zijn op mijn voorstel benoemd geworden alleen onderwijzers 1ste klasse, mannen van ervaring, die alle klassen der lagere school hebben leeren kennen en met alle leerlingen kunnen werken, en voor de meisjes nog eene onderwijzeres in de handwerken, terwijl ik als hoofd optrad zonder klasse.

935. V. Gij zeidet straks, dat degenen, die gij in de hoogste klasse kondet plaatsen, meestal van de hoogste klasse der openbare lagere scholen kwamen. Spraakt gij opzettelijk van *openbare* lagere scholen?

A. Met de bijzondere lagere scholen was dit veel minder het geval. Van de leerlingen der openbare scholen hebben er zich 71 aangemeld en zijn 40 niet toegelaten, van de Christelijke scholen zijn 13 toegelaten en 4 niet, van de Roomsche-Katholieke scholen 14 wel en 27 niet.

936. V. Onder degenen, die niet in de hoogste klasse van de herhalingschool konden geplaatst worden, waren daaronder velen, die de hoogste klasse van de lagere school hadden doorlopen?

A. Neen, geen enkele.

937. V. Van welken leeftijd waren de kinderen?

A. 14 leerlingen van 12 jaar, 31 van 13, 26 van 14, 17 van 15 jaar en 2 ouderen.

938. V. Dus waren er velen onder, die reeds betrekkelijk lang van de gewone lagere school waren?

A. Ja, 45.

939. V. Waren er niet velen onder, die langer dan tot hun 12de jaar de gewone lagere scholen hadden bezocht?

A. Wij kunnen zeer tevreden zijn, indien ze tot hun 13de jaar de school bezoeken. Ik heb 10 jaar lang aan het hoofd van een kosteloze school te Haarlem gestaan en daar ook die ondervinding opgedaan.

940. V. Zegt gij met het oog op degenen, die in uwe hoogste klasse konden geplaatst worden, dat het schoolgaan op de gewone lagere school tot 12 à 13 jaar met daarop volgend herhalingsonderwijs voldoende is, of meent gij, dat de ontwikkeling van de volksklasse eischt, dat het bezoek der gewone lagere school tot het 14de jaar worde uitgebreid?

A. Minstens tot 13, beter nog tot 14 jaar, al was het zonder herhalingsonderwijs.

941. V. Hecht gij veel meer waarde aan het verlengen van het bezoek der gewone lagere school met één jaar, dan aan herhalingsonderwijs?

A. Ja, en dat is zeer natuurlijk. Op den leeftijd van 12 jaar beginnen de kinderen eerst te denken, zij leeren zich dan beter uitdrukken, en de ontwikkeling zal meer blijvend zijn. Daarom moet men trachten ze tot hun 14de jaar te houden.

942. V. Moet naar uwe meening de wetgever daartoe maatregelen nemen, ondanks voor de hand liggende maatschappelijke bezwaren?

A. Mijn zienswijze aangaande leerplicht is na de wijziging van de wet op het lager onderwijs eenigszins gewijzigd. Vroeger, toen men met gemoedsbezwaren voor den dag kon komen, was het moeilijk leerplicht voor te schrijven.

Mijne ervaring is intusschen, dat de zedelijke weg, om schoolverzuim te voorkomen en te bestrijden, ook goed en misschien beter is. In 1863 ben ik hoofd eener school te Oostzaan geworden en dat 13 jaar geweest. Toen ik er kwam, was het gewoonte, dat de boeren hunne kinderen met het 10de jaar van school namen, en ik heb den leertijd tot het 12de jaar verlengd, zij het met moeite. Wat het schoolverzuim betreft, ben ik er door zedelijke middelen in geslaagd, dat tot 8 à 10 pct. te verminderen. Jaarlijks kregen de ouders een door den Burgemeester geteekend bericht aangaande het aantal verzuimde schooldagen. In den hooftijd, of wanneer er koeien naar het land moesten worden gebracht, gaf ik wat toe. Een halve klasse was er nooit weg.

943. V. Wat gij daar mededeelt, is zeker verblijvend. Evenwel, in kleine gemeenten zal men in zulk pogen vaak beter slagen dan in steden en bij kinderen van hooger leeftijd. Zoudt gij meenen, dat zonder leerplicht of verbod van arbeid in Haarlem algemeen schoolbezoek tot 13, 14 jaar zou te verkrijgen zijn?

A. Neen. De wet-Van Houten heeft geleerd en bewezen, dat dwang noodig is. In Haarlem zijn vele philanthropische instellingen, maar daarmede komt men er niet. Dat de kinderen nu allen bijna tot 12 jaar school gaan, is de vrucht dier wet.

944. V. Hoe is de verhouding op uw herhalingschool tusschen het aantal jongens en dat der meisjes?

A. 2/3 jongens en 1/3 meisjes in de drie klassen.

945. V. Zijn daaronder kinderen, die in fabrieken arbeiden?

A. De meeste kinderen van de fabrieken heb ik allen moeten weigeren. Het kon niet, zij waren te min in alles. Zoo heb ik de kinderen van de Haarlem-

sche Katoenmaatschappij en van de zeepziederij „Het Klaverblad”, niettegenstaande vriendschappelijke aanbeveling, allen moeten afwijzen, omdat het onderwijs, hetwelk zij genoten hadden, geheel onvoldoende bleek geweest te zijn.

946. V. Zijn er van de meisjes, die bij u schoolgaan, velen in een dienstje?

A. Ja wel, en anderen gaan naar eene naaister of blijven in het huishouden.

947. V. Is de school alleen 's winters?

A. Wij houden school van October tot einde Maart.

948. V. Waarom wordt het onderwijs des zomers niet voortgezet?

A. Dan valt het moeilijk om de leerlingen te houden, en ik geloof niet, dat het voor het fysiek goed zou zijn, om ze in den zomer na een dag werkens nog weer naar de school te drijven. Mij dunkt, dan zijn ze beter in de natuur.

949. V. Vrij algemeen is het, dat zekere instellingen, als herhalingscholen en volksbibliotheken, 's zomers gesloten zijn, hetgeen men in den regel motiveert met uw eerste argument. Heeft uwe ondervinding de juistheid daarvan bevestigd?

A. Dat wel niet, maar er is toch een verschijnsel waar te nemen, dat een vermoeden geeft van de juistheid. Aan het einde van den cursus wordt het bezoek minder trouw.

950. V. Laat het bezoek in de wintermaanden overigens weinig te wenschen over?

A. In de laagste klassen komt het meeste verzuim voor. Dit jaar ben ik nog niet zoo streng geweest, omdat de zaak gevestigd moest worden, maar dat zal anders worden. De oorzaken van het verzuim, die mij opgegeven werden, heb ik wel eens nagegaan, maar meestal bleek het, dat zij mij een leugen verteld hadden. De leerlingen echter, die werkten bij kleine smidsbazen, moesten in den kacheltijd, naar mij is gebleken, wel eens 14 dagen à drie weken ten gevolge der groote drukte wegblijven.

951. V. Uwe ervaring is, dat het meeste verzuim voorkomt in de lagere klassen. Wilt gij daarmee te kennen geven, dat hoe verder de jongens zijn, hoe meer belangstelling zij gevoelen voor het onderwijs?

A. O, ja.

952. V. Op welke uren en dagen wordt het onderwijs gegeven?

A. 's Maandags, 's Dinsdags, 's Donderdags en 's Vrijdags van 7-9 uur.

953. V. Werd bij de kleine smidsbazen, van wie gij spreekt, de arbeidswet in dien drukken tijd overtreden?

A. Ik heb het niet onderzocht, maar mij werd gezegd, dat verlof was gevraagd.

954. V. Hoort gij overigens wel van overtreding van de arbeidswet?

A. Neen, want als de jongens mij hadden opgegeven, dat zij door arbeid verhinderd waren geweest, bleek mij meestal, dat zij alleen maar geen trek hadden gehad om naar school te gaan.

955. V. Wordt er schoolgeld betaald op de herhalingschool?

Enquête. — Haarlem.

A. Er zijn er, die f 2 betalen, anderen f 1, sommigen niets. Ik heb aan de leerlingen gevraagd, wat zij wilden en konden betalen, en wat zij opgegeven hebben, is door Burgemeester en Wethouders aangenomen.

956. V. Vindt gij bij de ouders van sommige kinderen den wil en den wensch om, wanneer zij het kunnen, te betalen?

A. Zeker. Een van hen, aan wien ik vroeg: „wilt gij niet liever f 1 betalen”? antwoordde liever f 2 te willen betalen, omdat hij dat kon doen; en een ander, aan wien ik vroeg, of hij het onderwijs voor niets wilde hebben, zeide mij liever f 1 te willen betalen.

957. V. Is er aan de herhalingschool een bibliotheek?

A. Neen, en met het getal boeken van de burgerschool, die zich zoo kolossaal ontwikkeld heeft, moet ik rekening houden om rond te komen. Mocht echter blijken, dat zulk een bibliotheek gewenscht is, dan zal ik die ook wel krijgen.

958. V. De kinderen van de hoogste klasse zijn waarschijnlijk aardige kinderen, die gaarne lezen. Waar kunnen die boeken krijgen?

A. Die kunnen boeken krijgen uit de bibliotheek van het Dep. tot Nut van 't Algemeen, en de Katholieke kinderen ook uit de bibliotheek van Vincentius à Paulo.

959. V. Is het u bekend, of er in die bibliotheken eene afzonderlijke afdeling van lectuur voor jeugdigen is?

A. In de bibliotheek van Vincentius à Paulo wel, naar ik meen, maar van die van het Nutsdepartement is het mij onbekend. Ik zou het echter wel wenschelijk achten, wanneer er eene speciale bibliotheek voor de herhalingschool was.

960. V. Het getal leerlingen op de herhalingschool is voor Haarlem nog betrekkelijk gering. Zijt gij met de hoofden van lagere scholen in overleg getreden, opdat zij de jongens als het ware derwaarts drijven?

A. De secretaris der schoolcommissie heeft aan de leerlingen, die de lagere school verlieten, het herhalingsonderwijs, op mijn verzoek, aanbevolen.

961. V. Is er officieel een poging gedaan bij de werkgevers, opdat dezen hunnerzijds de jeugdige arbeiders zouden aanzetten om de herhalingschool te bezoeken?

A. Neen, ik geloof niet, dat de schoolcommissie dit gedaan heeft. Wel heeft zij aan de werkgevers eene missive gericht, waarin gevraagd werd geen jongens in dienst te nemen, die niet het getuigschrift van de gewone lagere school kunnen vertoonen.

962. V. Gij krijgt de jongens, wanneer ze den werkdag achter den rug hebben. Hebt gij vermoeden bij hen bespeurd, zóódanig, dat gij het wenschelijk noemt den arbeidsduur voor kinderen beneden de 16 jaren nog meer te beperken, dan thans reeds het geval is, opdat zij na eene pauze op de herhalingschool kunnen komen?

A. Ik zou het wel wenschelijk vinden, dat, wanneer de herhalingschool om 7 uur begon, de jongens niet langer dan tot 6 uur werkten. In de lagere klassen merk ik soms wel wat sufheid bij de leerlingen op; in de hoogste, wanneer er geschiedenis onderwezen wordt. Maar dit lag ook wel eens meer aan den onderwijzer, die voor hen stond. Wanneer ik het dan eens voordeed, kwam er wel weer leven in de jongens.

963. V. Zitten in de laagste klassen altijd de jongsten?

A. Neen, niet altijd, dikwijls zelfs betrekkelijk zeer oude leerlingen.

964. V. Hoe is het met het tusschentijds verlaten van de school gesteld?

A. In de hoogste klasse hebben van de 30 leerlingen maar 3 de school tusschentijds verlaten, d. i. dus $\frac{1}{10}$ gedeelte. Van die drie was er nog één, die het onderwijs eigenlijk niet meer noodig had, en één, die reeds de normaalschool bezocht.

965. V. Zoodat het sterkere vervloeiën van het aantal leerlingen in de lagere klassen, naar uw inzien, samenhangt met de onderstelling: hoe minder ontwikkeling, hoe geringer de belangstelling?

A. Ja.

P. D. GRAAFF.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Pieter Roeland, oud 38 jaar, timmermansgezel bij den heer B. Hagen, te Haarlem.

966. De Voorzitter: Werkt gij reeds lang bij den heer Hagen?

A. Ongeveer 13 jaar.

967. V. Op welken leeftijd zijt gij met werken begonnen?

A. Op mijn 8ste jaar. Ik was toen bij een borstelwerker in de Damstraat, waar ik 's middags tusschen de schooltijden en na vieren werkte. Ik bleef daar dan tot een uur of 6, 7, naar dat er boodschappen waren.

968. V. Deedt gij daar uitsluitend boodschappen?

A. Ja.

969. V. Wanneer zijt gij met uw tegenwoordig vak begonnen?

A. Ik ben van mijn 12de tot mijn 17de jaar op de fabriek van Prévenaire geweest.

970. V. Waart gij daar in de weverij?

A. Neen, in de roodververij.

971. V. Hebt gij winter en zomer bij den heer Hagen werk?

A. Ja.

972. V. Gij krijgt dus geen tijd van het jaar gedaan?

A. Neen.

973. V. Hoeveel knechts zijn er?

A. 10 à 15. Dit is ongelijk.

974. V. Maar hoeveel hebben er winter en zomer werk?

A. Ongeveer 6.

975. V. Hoe stellen de anderen het 's winters?

A. Zij zien ergens anders werk te krijgen, doch ik heb wel eens gehoord van werklui, die 12 à 16 weken geen werk hadden.

976. V. Hoe komt zoo'n man er dan?

A. Daar kan ik niet bij. Sommigen worden door de liefdadigheid geholpen, maar anderen zijn er niet van gediend, en hoe die het moeten stellen, weet ik niet.

977. V. Komt het veel voor, dat zij 's winters bij kleine aannemers voor een geringer loon dan het standaardloon werken?

A. Dat weet ik niet.

978. V. Hoe is het loon bij den heer Hagen?

A. 16 cents per uur.

979. V. Hoe lang wordt er gewerkt?

A. 's Zomers van 5 tot 8 uur, met 2 uren rust.

980. V. Welk gedeelte van het jaar wordt er zoo lang gewerkt?

A. Gedurende eene maand of 3.

981. V. En 's winters?

A. Het meest van 8 tot 10, maar ook wel van 8 tot 5 uur.

982. V. Hebt gij b.v. verleden jaar opgeschreven, wat gij verdiend hebt, zoodat gij ons zeggen kunt, hoeveel gemiddeld per week uwe verdiensten waren?

A. Neen.

983. V. Wordt er dikwijls overgewerkt?

A. Neen; dat zouden de knechts niet willen, enkelen uitgezonderd, die meenen, dat in overwerk veel verdienste ligt opgesloten. Maar ik zeg: „hoe korter werk, hoe meer verdiensten.

984. V. Licht dat eens nader toe.

A. Wel, als de arbeidsdag korter is, komt er meer vraag naar arbeiders en kan een baas maar niet altijd zooveel man krijgen, als hij behoeft, en daardoor stijgt het loon. Bovendien, als de dag wat korter is, kan men thuis nog wat doen, wat lezen bijv., wat nu onmogelijk is, omdat men van al dat werken versuft is, als men thuiskomt, en de oogen toevallen, als men wat wil doen.

985. V. Zoudt gij gaarne zien, dat de wet, evenals zij nu voor jeugdige arbeiders en vrouwen reeds doet, den arbeidsuur voor volwassen mannen beperkte, zonder in-tusschen daarbij tevens iets te bepalen omtrent het loon?

A. Ja, daar zou ik het wel op durven wagen, want daardoor zou het loon in de hoogte gaan. Dat zou altijd een voordeel wezen voor den werkman; hij zou zich

meer kunnen ontwikkelen, en hoe ontwikkelder men is, hoe beter men zijn toestand inziet en hoe meer men zijn belangen zal behartigen.

986. V. En meent gij, dat dan van zelf de loonstandaard zal rijzen?

A. Ja, bepaald.

987. V. Gij zoudt u dus verheugen, wanneer de wetgever, zonder zich te mengen in de loonsquestie, zich bepaalde tot het stellen van grenzen voor den arbeidsduur van volwassenen?

A. Ten deele, want zonder loonstandaard hangt men toch geheel af van de willekeur van den patroon.

988. V. En gij zeidet, dat het loon van zelf zou stijgen, als de arbeidsduur beperkt werd?

A. Ja, iets.

989. V. Zijn er ook jongens op den winkel, waar gij werkt?

A. Ja, twee jonger dan 16 jaar.

990. V. Wat doen die?

A. De een werkt al aan de bank, en de ander ruimt den boel zoo wat op.

991. V. Heeft een geregelde opleiding in het vak plaats van die jongens?

A. Neen.

992. V. Meent gij dus, dat de vorming van toekomstige timmerlieden in de werkplaats onvoldoende is?

A. Ja, geheel.

993. V. Wat zoudt gij daaromtrent dan wenschen?

A. Ambachtsscholen, waar de jongens, na de lagere school doorloopen te hebben, het vak grondig konden leeren.

994. V. Er wordt wel eens gezegd, dat die ambachtsscholen een boel kwaad doen door de concurrentie met de gewone werkplaatsen; hoe denkt gij daarover?

A. Dat kan het geval zijn, als zij verkeerd zijn ingericht. De ambachtsscholen moesten de jongens loon betalen evenals de bazen, het eerste jaar een paar kwartjes, het tweede een gulden, enz., en dan zouden de voorwerpen, die de jongens maken, tegen een bepaalden prijs moeten verkocht worden en niet, zooals nu, onder de waarde.

995. V. Zouden de ambachtsscholen dan toch nog den gewonen werkman niet evengoed het werk uit de hand nemen?

A. Als een jongen bij een baas werkt, levert hij even zoo goed werk als op de ambachtsschool, dus dit blijft gelijk.

996. V. Hebt gij wel eens gearbeid met jeugdige arbeiders, die elders eene ambachtsschool hadden bezocht?

A. Neen.

997. V. Wordt op de werkplaats, waar gij arbeidt, de wet trouw nageleefd, die beveelt, dat de jongens om 7 uur de werkplaats moeten verlaten?

A. Ja, er hangt een lijst en daaraan wordt trouw de hand gehouden.

998. V. Ook in den winter, wanneer gij later werkt?

A. In den winter gaan zij doorgaans om 5 uur weg, want dan moeten zij naar de herhalingschool, of zij hebben teekenonderwijs.

999. V. Waarheen gaan zij om 5 uur? De herhalingschool begint toch eerst om 7 uur?

A. Dan gaan zij eerst naar huis om te eten.

1000. V. Wordt bij den heer Hagen wel eens 's Zondags gewerkt?

A. Neen.

1001. V. Komt het in Haarlem niet nog al eens voor, dat er bij het zetten van nieuwe huizen ook des Zondags gearbeid wordt?

A. In het schildersvak komt dat wel voor, maar in het timmervak zelden.

1002. V. Zijt gij lid van een werkliedenvereniging?

A. Ja, van de afdeeling van den Nederlandschen timmerliedenbond.

1003. V. Hoe talrijk is uw afdeeling?

A. Ongeveer 80 leden.

1004. V. Is daar een ziekenfonds aan verbonden?

A. Ja; het geeft in geval van ziekte gedurende 13 weken f 5 per week; de contributie is 7 cents per week.

1005. V. En wanneer men langer ziek is dan 13 weken, krijgt men dan geen ondersteuning meer?

A. Neen.

1006. V. Gebeurt het vaak, dat de leden langer ziek zijn?

A. Dat is nog niet gebeurd; het fonds bestaat echter eerst sedert 1883.

1007. V. Bepaalt de afdeeling van den timmerliedenbond zich tot het hebben van een ziekenfonds, of worden er ook vakbelangen besproken?

A. Voornamelijk geldt het vakbelangen. Het ziekenfonds zal wel niet kunnen blijven bestaan, want de contributie is te laag, en in geval van veel ziekte zou de kas al spoedig uitgeput zijn.

1008. V. Denkt men er niet aan om de contributie te verhoogen?

A. Dat gaat zoo moeilijk.

1009. V. Geeft de patroon bij ziekte ook een gedeelte van het loon als tegemoetkoming?

A. In Februari heeft een werkman bij ons zijn been gebroken, en die heeft van den patroon gedurende 13 weken f 6 ontvangen.

1010. V. Hoe was dat ongeluk gekomen?

A. De ladder, waarop hij stond, is door de sneeuw uitgegleden.

1011. V. Gebeurde dat op karwei?

A. Op karwei.

1012. V. Zijn er van de zijde uwer afdeling wel pogingen gedaan om in eenig opzicht verbetering te verkrijgen in den toestand van den arbeid?

A. Wij hebben reeds vroeger een request bij den Raad ingezonden om in de bestekken voor de gemeentewerken den normalen arbeidsdag op 10 uren en het loon op 25 cents per uur te stellen. Wij hebben hierop echter ten antwoord gekregen, dat dit noch in het belang der gemeente, noch in dat der belastingschuldigen zou zijn, en dat er dus niets van kon komen. Toen is er nog eens een nieuw request ingediend, dat, naar ik geloof, nog hangende is.

1013. V. Is niet bij een vereeniging van patroons een poging door ulieden gedaan om het loon verhoogd te krijgen, welke poging aan u gelukt zou zijn, maar niet aan de schilders, die hetzelfde verzoek hebben gedaan?

A. Ja, er is door de patroons beloofd om met 1 Augustus het loon op 18 cents te zetten. Dit is door de vereeniging van industrieelen in bouw- en aanverwante vakken bij advertentie bekend gemaakt, maar de heeren zijn zoo slecht te vertrouwen, dat ik niet geloof, dat er nog veel van zal komen.

1014. V. Wanneer ik u goed begrijp, hebben de timmerlieden van de patroons de toezegging gekregen, dat met 1 Augustus het loon op 20 cents per uur zal gebracht worden, maar wantrouwt gij de zaak toch nog?

A. Ja, erg ook. Het vorige jaar was ook besloten, dat met 1 November het loon verhoogd zou worden, maar toen was de drukte natuurlijk over.

1015. V. Het is intusschen een feit, dat door de patroons in een advertentie bekend is gemaakt, dat met 1 Aug. de loonsverhooging zal intreden?

A. Ja.

1016. V. Wanneer wordt bij den heer Hagen het loon uitbetaald?

A. 's Zaterdagavond, na afloop van het werk.

1017. V. Geschiedt dat uitbetalen vlug?

A. Ja.

1018. V. Wanneer er geklaagd wordt, dat het uitbetalen van het loon soms zoo lang duurt, dat men eerst 's avonds laat met zijn geld thuiskomt, dan is dat niet toepasselijk op uw patroon?

A. Neen.

1019. V. Wordt er tegen den winter, wanneer werklieden moeten worden afgedankt, een week of 14 dagen van te voren gezegd, dat het werk op raakt, of geschiedt het wegzenden op stel en sprong?

A. Een baas waarschuwt altijd een week van te voren.

1020. V. En doet de werkman dat ook, of loopt hij maar weg van den eenen dag op den anderen?

A. Verleden is er een weggegaan, en die heeft een week te voren gewaarschuwd.

1021. V. De werklieden zullen het waarschijnlijk zeer onfatsoenlijk van een baas vinden, wanneer hij een werkman, dien hij weg wil zenden, niet een dag of 8 van te voren waarschuwt. Wordt het echter door hen ook onfatsoenlijk van een werkman gevonden, wanneer hij op stel en sprong wegloopt?

A. Het komt zelden voor. Men blijft gewoonlijk

tot het werk is afgelopen, en in geval van onaangenaamheden gaat men dadelijk weg.

1022. V. Het komt zeker nog al eens voor in tijden van minder drukte, dat een werkman bij den eenen of anderen baas onder den loonstandaard moet arbeiden?

A. Ja.

1023. V. Wanneer nu een knecht kans ziet ergens anders voor den gewonen loonstandaard werk te krijgen, loopt hij dan niet weg?

A. Neen, want in zulk een tijd is er nergens anders meer te verdienen.

1024. V. Worden bij u op de werkplaats boeten toegepast?

A. Neen.

1025. V. Ook niet voor te laat komen?

A. Neen.

1026. V. Wordt dan ook niet het loon voor den verzuimden tijd ingehouden?

A. Ja, dat wel; als wij ons verslapen, dan blijven wij maar de heele schaft weg, dat heeft de baas liever.

1027. V. Hoe is in Haarlem de verhouding in uw vak tusschen patroons en werklieden?

A. Altijd vijandig.

1028. V. Drukt gij u nu niet te sterk uit?

A. Ik bedoel, dat de baas tracht het werk zoo goedkoop mogelijk gedaan te krijgen, en dat de knechts er op uit zijn er zooveel voor te hebben als zij maar krijgen kunnen. De persoonlijke omgang is niet vijandig, ofschoon wij heel weinig met de bazen spreken; dat heeft alleen plaats, als hij het werk uitgeeft.

1029. V. Hebt gij ons nog iets mede te deelen?

A. Ik zou wenschen, dat er verandering kwam in de aannemerij, want daarvan zijn de werklieden de dupes.

1030. V. Werkt gij uwerzijds wel in aanneming?

A. Dat komt zelden voor, ik heb vast loon, onafhankelijk van den prijs, waarvoor mijn baas aanneemt.

P. ROELAND.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROUJAARDE, Adj.-secretaris.

Verhoor van Jacobus De Nobel, oud 29 jaar, steenhouwersgezel bij den heer L. Sabelis Jr., te Haarlem.

1031. De Voorzitter: Is het personeel talrijk bij uw patroon?

A. Ongeveer 22 man.

1032. V. Zijn daar ook jeugdige arbeiders onder?

A. Ja wel.

1033. V. Op welken leeftijd begint men in uw vak?

A. De jongens komen op hun 12de, 13de jaar.

1034. V. Beginnen zij dan direct met het vak?

A. Neen, eerst doen zij wat boodschappen, en onder de hand leeren zij nu en dan eens wat uithakken, maar op hun 14de, 15de jaar beginnen zij mede te doen.

1035. V. Is er een bepaalde opleiding voor jongens in uw vak?

A. Neen, zij moeten het vak van den meesterknecht en van de knechts leeren.

1036. V. Bemoeit zich niet iemand speciaal als leermeester met zoo'n jongen?

A. Neen.

1037. V. Hoe oordeelt gij dan over de wijze, waarop de jongens het vak leeren?

A. Wie veel liefhebberij heeft, wordt al eens beter voortgeholpen, dan wie geen plezier in het vak heeft. Als zoo'n jongen liever boodschappen doet dan werken, dan helpt men hem zoo niet.

1038. V. Betreurt gij het niet, dat er geen meer stelselmatige opleiding is?

A. De jongens komen veel te vroeg op het vak. Ons werk en gereedschap is te zwaar voor zoo'n kind van 12, 13 jaar.

1039. V. Maar op dien leeftijd doen zij toch weinig, ziedet gij?

A. Ja wel, maar als zij liefhebberij hebben, beginnen zij vroeger.

1040. V. Wanneer zij veel liefhebberij in het vak hebben, ziet gij dan wel eens, dat zij boven hunne krachten werken?

A. Neen, want wanneer het werk te zwaar is, laten zij het wel liggen.

1041. V. Wanneer zij eerst op hun veertiende jaar beginnen, is dat dan niet te laat om het vak goed te leeren?

A. Neen.

1042. V. Zoodat gij, wat uw vak betreft, in het belang van het opgroeiend geslacht zoudet wenschen, dat de wetgever het werken verbodt vóór het veertiende jaar?

A. Ja.

1043. V. Dat zou toch een kwaad ding voor de ouders zijn?

A. Ja, de verdiensten van de meeste ouders zijn zóó gering, dat zij blij zijn, wanneer hun kinderen iets kunnen verdienen.

1044. V. Desniettemin meent gij, dat de wetgever zich daardoor niet moet laten weerhouden?

A. Ja, maar het zou nog beter zijn, indien de wetgever kon zorgen, dat de groote concurrentie verdween; daar schuilt voornamelijk het kwaad.

1045. V. Hoe zoudt gij meenen, dat de wetgever daaraan een einde kon maken?

A. Die vraag kan ik moeilijk beantwoorden.

Enquête. — Haarlem.

1046. V. Geloofst gij, dat, wanneer de wetgever den leeftijd, waarop de arbeid mag aanvangen, hooger stelde, dit gunstig zou terugwerken op de verdiensten van de volwassenen?

A. Zeker, want de arbeid van kinderen doet veel schade aan de grooten.

1047. V. Hoe lang wordt er gewerkt?

A. Van 's morgens 6 uur tot 's avonds 8 uur, waarvan afgaan $\frac{1}{2}$ uur rust des morgens en 1 uur des middags.

1048. V. In Haarlem is het vermoedelijk toch regel, dat men 's middags $1\frac{1}{2}$ rust heeft. Hoe komt het, dat dit slechts 1 uur is?

A. Vroeger had men 's morgens 3 kwartier en 's middags 5 kwartier rust, maar de werklieden zelf hebben gevraagd om deze korter te maken, omdat de meesten vlak bij den winkel woonden.

1049. V. Denkt gij er ook zoo over?

A. Er zijn menschen, die kort bij, maar ook anderen, die ver van den winkel wonen. Ik geloof, dat de laatsten wel anderhalf uur 's middags zouden willen hebben. Maar er is nooit met den patroon over gesproken.

1050. V. Waarom is dat niet gedaan?

A. Omdat er te veel bij waren, die dicht bij den winkel wonen.

1051. V. Hebt gij zelf ver te loopen?

A. Een goed kwartier. Als het dan warm is, heeft men geen trek in eten, terwijl men na het eten direct weer weg moet. Maar ook, die ver van den winkel wonen, zouden bij langeren rusttijd er niet beter op worden, wat het loon betreft.

1052. V. Wordt er winter en zomer van 's morgens zessen tot 's avonds achten gewerkt?

A. Neen, in den winter meest van half acht tot half vijf.

1053. V. En wordt er 's zomers, als het druk is, wel langer gewerkt?

A. Ja, dan wel van 's morgens vijf tot 's avonds tien uur, maar in de laatste jaren is dit niet voorgekomen.

1054. V. Hoe is het loon bij den heer Sabelis?

A. 20 cents per uur voor de volwassenen; de jongens van 18 en 19 jaar krijgen 15 en 16 cents.

1055. V. Hoe wordt er door de werklieden over geoordeeld, dat de loonen voor alle volwassenen dezelfde zijn? Zouden zij er de voorkeur aan geven, dat naar gelang van bekwaamheid betaald werd?

A. Ik heb er nooit over hooren spreken.

1056. V. Wanneer er later gewerkt wordt, is dan het uurloon hooger?

A. Neen, dat blijft altijd hetzelfde.

1057. V. Weet gij, hoe het bij andere bazen met de loonen is?

A. In Haarlem wordt over het algemeen veel aangenomen en met premies gewerkt.

1058. V. Wanneer de aanneming voor de werklieden onvoordeelig blijkt te zijn, wordt dan toch in ieder geval het uurloon uitbetaald?

A. Ja.

1059. V. Zoodat aannemen voor den werkman nooit nadeelig kan zijn?

A. Neen, nooit.

1060. V. Wat bedoelt gij met de premies, waarvan gij zooveen spreekt?

A. Wanneer er een ploeg is van 5 of 6 man, die een gulden in de week meer loon krijgen. Dat zijn de zogenaamde voorvechters of vriendjes, die door de anderen moeten bijgehouden worden. Die eersten zijn de vriendjes, zij staan beter aangeschreven.

1061. V. Zou dat niet zijn, omdat zij bekwaamer zijn?

A. Neen, dat niet.

1062. V. Bij uw patroon gebeurt dit niet?

A. Neen.

1063. V. Laat hij in het geheel niet in aanneming werken?

A. Neen.

1064. V. Wordt dit niet door u betreurd?

A. Neen, het is grootendeels risico werk, en men loopt er de kans mede, dat men veel harder moet werken zonder meer te verdienen.

1065. V. De loonen van de steenhouwers zijn hooger dan van andere werklieden, niet waar?

A. Ja.

1066. V. Waaraan ligt dat?

A. Misschien is het een voorrecht, dat hun geschonken is, omdat zij minder oud worden. Het loon is altijd 4 cents hooger geweest.

1067. V. Neemt gij feitelijk waar, dat de steenhouwers minder oud worden?

A. Ik heb nog nooit een ouden steenhouwer gezien.

1068. V. Hoe komt dat?

A. Het vak is ongezond.

1069. V. Zijn de steenhouwers ziekelijk en vroeger oud dan andere werklieden?

A. Dat niet. Bij ons is er zelden een ziek. Zij sterven echter vroeger dan anderen. Zelden wordt er een 50 jaar.

1070. V. Komt dat door het stof, dat zij inademen?

A. Neen, meest door den hamerslag. Het steenhouwen is een zwaar werk. De hamerslag dreunt in de borst, en dit is bij blauwen steen nog niet zoo erg als bij zachten steen. Deze knauwt de borst.

1071. V. Merkt gij dat ook aan uzelfen?

A. Ja, als ik eens hard heb gewerkt.

1072. V. Worden er wel middelen aangewend tegen het stof?

A. De witte steen wordt nat gemaakt, de blauwe kan dat niet hebben, doch is ook niet zoo stoffig. Het best is maar ruimte en lucht.

1073. V. Hebt gij wel last van koude in den winter?

A. Met klein werk wel.

1074. V. Wordt de loods nooit verwarmd?

A. Dat heb ik nergens gezien.

1075. V. Ontvangt gij uw loon op Zaterdag?

A. Ja, dat is in mijn vak algemeen en wij zouden het ook niet anders verlangen; vóór het eindigen van den tijd, nu 6 uur, anders 8 uur, hebben wij ons geld.

1076. V. Bestaat er in Haarlem een steenhouwersgezellenvereniging?

A. Neen.

1077. V. Hoe stelt gij het in geval van ziekte?

A. Wij hebben een eigen fondsje, waarvan de patroon penningmeester is en een der gezellen secretaris.

1078. V. Geeft de patroon van zijn kant ook aan dat fonds?

A. Als er een ernstige zieke is, dan bezoekt de patroon hem nu en dan, en bij zoo'n gelegenheid geeft hij ook wel wat.

1079. V. Is de verhouding goed tusschen patroon en volk?

A. O, ja.

1080. V. Spreekt gij wel met den patroon over uwe belangen?

A. Zelden; als de patroon jarig is, hebben wij een aardigheidje, drinken een glaasje wijn en praten dan een paar uurtjes met hem.

1081. V. Hoeveel wordt bijgedragen in dat ziekenfonds en hoeveel is de uitkeering?

A. De contributie is 15 cents per week, de uitkeering f 4.50.

1082. V. De contributie is hoog in verhouding tot de uitkeering.

A. Ja, maar wij blijven doortrekken.

1083. V. Onverschillig hoe lang de ziekte duurt?

A. Ja, als de kas het toelaat; het is wel eens gebeurd, dat de kas uitgeput was, toen moesten de menschen zich behelpen met hetgeen gecontributeerd werd.

1084. V. Is de hulp van den patroon in geval van ziekte van dien aard, dat het gezin niet zwaar lijdt onder een ziekte van den kostwinner?

A. Dat weet ik niet; gelukkig heb ik zelf nog nimmer de ervaring gehad.

1085. V. Gij zeidet straks, dat een steenhouwer zelden ouder dan 50 jaar wordt. Het pensioenvraagstuk trekt dus zeker in uw vak weinig de aandacht?

A. Neen; daar zouden wij weinig profijt van hebben; ik ben nu 17 jaar bij mijn patroon, en behalve den meesterknecht, heb ik nog geen ouden werkman daar gezien.

1086. V. Houdt gij misschien aanteekening van uw verdiensten?

A. Neen.

1087. V. Hebt gij een gezin?

A. Ja, ik heb eene vrouw en twee kinderen; het oudste is 6 $\frac{1}{2}$ en het andere 5 jaar.

1088. V. Leeft gij 's winters net eender als 's zomers?

A. Neen, 's winters moeten wij ons bekrimpen, minder eten en veel zuiniger leven.

1089. V. Neemt gij 's zomers voorzorgsmaatregelen met het oog op den winter?

A. Ja; wij moeten zuinig zijn, zoodat wij 's winters wat in huis hebben.

1090. V. Brengt gij dit in de spaarkas?

A. Neen, wij leggen het zelf weg.

1091. V. Wat is nu uw middageten in den goeden tijd?

A. 's Zondags een stukje vleesch en 's Maandags nog een klein stukje, maar dan is het uit.

1092. V. Eet gij geregeld vet in uw eten?

A. Ja, ik geloof, dat dit het voordeelgigst is, want in een aardappel zit niet veel.

1093. V. Houdt dat gebruik van vet 's winters op?

A. Dat moet wel eens, maar dan kan ik het er aan merken, dat ik hongeriger ben en meer naar mijn eten snak, maar er behoort heel wat toe om met zoo kleine verdiensten door de wereld te komen, zonder iemand te kort te doen.

1094. V. Eet gij niet dikwijls erwten en boonen?

A. Daar ben ik geen liefhebber van.

1095. V. Omdat gij minder aangename gevolgen bespeurt van het gebruik, of is het een quaestie van smaak?

A. Erwten en boonen moeten met spekvat gegeten worden, en dat kan ik niet goed verdragen.

1096. V. Er is mij door werklieden wel eens gezegd, dat zij onaangename gevolgen ondervinden in de maag van het vele gebruik van erwten en boonen. Is dat door u ook wel ondervonden?

A. Neen, dat niet.

1097. V. Woont gij in een huis van een coöperatieve bouwvereniging?

A. Neen.

1098. V. In welk gedeelte van de stad woont gij?

A. Bij de Hal.

1099. V. Is dat een betrekkelijk nieuwe woning?

A. Zij zal 7 à 8 jaar oud zijn en behoort aan de Rotterdamsche Hypotheekbank.

1100. V. Wat verwoont gij daar?

A. f 1.80 per week.

1101. V. En wat hebt gij daarvoor?

A. Het is een woning boven een kruidenier en ik heb een voorkamertje aan straat, een achterkamer, een keuken en ruimen zolder. De benedenbewoner heeft de andere kamer boven in gebruik.

1102. V. Is die woning in een goeden toestand?

A. Ja, alleen het drinkwater is er slecht, want men kan geene aansluiting krijgen aan de duinwaterleiding, omdat die gebrek aan water heeft.

1103. V. Is eene woning als de uwe voor f 1.80 in Haarlem niet goedkoop?

A. Ja, met die andere kamer er bij zou ik f 2.25 moeten betalen.

1104. V. Kent gij de woningen van de bouwverenigingen?

A. Ja, dat zijn zeer geschikte woningen.

1105. V. Zij zijn prettiger gelegen, niet waar?

A. Ja, maar zij liggen ver buiten de stad.

1106. V. Is dat de reden, waarom gij niet in zulk eene vereeniging zijt gegaan?

A. Dat is grootendeels de reden, maar ik zie ook niet veel heil in die bouwvereenigingen.

1107. V. Hebt gij persoonlijk ons nog iets mede te deelen?

A. Ik wenschte wel te spreken over dien baas, waar het premiestelsel is ingevoerd. Die man, Baas geheeten, is vóór 3 jaren in Haarlem gekomen, en heeft zich daar gevestigd als baas; hij is begonnen in een soort koeienstal. Zijn personeel is gaandeweg grooter geworden, en nu is er een groot erf, waar de menschen moeten werken in weér en wind of in de brandende zon. En dan is er nog een stuk schuur, dat vroeger voor varkenshok gediend heeft, daar kan er ook nog één in zitten, met een privaat er vlak bij. In één woord: het is onmenschelijk. Dan is de baas nog den geheelen dag er bij, of hij zit in een koffiehuis aan den overkant naar het volk te kijken.

1108. V. Wat gij van dat zoogenaamde premiestelsel gezegd hebt, is mij nog niet recht duidelijk. Ik zie nog niet goed in, hoe het feit, dat enkelen een gulden per week meer verdienen, de anderen harder doet werken?

A. Wanneer men tegelijk werk krijgt, wil men toch niet graag een paar uren achter zijn. Dan denkt bovendien de patroon al heel gauw: „die kent het niet, wij hebben hem dus niet noodig.”

1109. V. Wilt gij zeggen, dat dit ten gevolge heeft, dat er onredelijk hard werken verlangd wordt?

A. Ja, op die wijze zeker.

1110. V. Die baas Baas staat volgens uw mededeeling in het verdoemboekje; dan gaat dus alleen hij daarheen, die bij een ander niet terecht kan komen?

A. Ja.

1111. V. Hij heeft dan zeker de minst bekwame werklui, wat men noemen zou het uitschot?

A. Volstrekt niet, want de besten kunnen somtijds toch bij een ander geen werk vinden.

1112. V. Bestaat bij uw patroon de gewoonte om van hen, die te laat komen, het uurloon af te houden, maar geen boete bovendien te laten betalen?

A. Er is geen boete bij ons, maar als men een half uur te laat komt, wordt er ook een half uur loon afgehouden.

1113. V. Wordt er in Haarlem nog al sterk Maandaggehouden?

A. Dat gaat nog al; zoo nu en dan ziet men wel eens zoo'n mannetje loopen.

1114. V. Gaan de jongens in uw werkplaats geregeld om 7 uur naar huis?

A. Ja, daar mankeert niets aan.

1115. V. Wat gaan zij dan doen?

A. Zij gaan naar huis of ook wel eens spelen.

1116. V. Zijn er bij, die dan nog onderwijs gaan genieten?

A. Op het oogenblik niet.

1117. V. Vindt gij dat in het wild loopen, met al zijn verleiding, niet een schaduwzijde van het vroeg uitscheiden met den arbeid?

A. Ja, maar dit ligt natuurlijk veel aan de jongens zelve.

1118. V. Hoort gij de ouders wel eens daarover klagen?

A. Neen.

1119. De heer Visser: Is het gereedschap uw eigendom?

A. Wij krijgen 18 beitels van den patroon en leveren die weer in, wanneer wij weggaan.

1120. V. Moet gij u het overige aanschaffen?

A. Ja.

1121. De Voorzitter: Bedraagt dat nog al wat?

A. Ik koop meestal stukjes staal en laat die tot gereedschap verwerken.

1122. V. Hoeveel is de waarde van het gereedschap, behalve hetgeen de patroon geeft?

A. Ongeveer f 30.

1123. V. En hoeveel is het onderhoud per jaar?

A. Een heel klein beetje. Een nieuwe hamer kost een paar gulden.

1124. V. Zijt gij een liefhebber van lezen?

A. Tegenwoordig wel, vroeger niet.

1125. V. Hoe komt dat?

A. Men gaat zoo wel eens over het een en ander denken.

1126. V. Leest gij boeken?

A. Niet veel, meest geschriften.

1127. V. Van verschillende richting?

A. Ja.

1128. V. Zijt gij een bezoeker van de openbare leeszaal?

A. Ja.

1129. V. Wordt er veel gebruik van gemaakt?

A. Niet in verhouding tot de grootte van de stad. Er zitten ongeveer een stuk (of 8, 10 mannen, soms is het er wel eens drukker.

1130. V. En 's Zondags?

A. Dan is zij niet open.

1131. V. Hoe gebruikt gij den Zondag?

A. Dan ga ik uit met vrouw en kinderen, of loop voor het ondersteuningsfonds „Algemeen belang”.

1132. V. Hoe lang bestaat dit?

A. Met November 3 jaar.

1133. V. Hoeveel leden telt dat fonds?

A. Ongeveer 600.

1134. V. Wat wordt er bijgedragen en uitgekeerd?

A. Wij keerden van den winter f 4 per week uit. In Juli is de contributie 11 cents en nu in Aug. 10 cents, en nu keeren we f 6 uit. Van den winter, met den influenzatijd, konden wij niet meer dan f 4 uitkeeren, hoewel de contributie 15 cents was.

1135. V. Zijt gij en uw mede-werklieden, die aan de werkplaats uw onderling fonds hebt, lid van dit algemeene fonds ook?

A. Ja.

1136. V. In tijden van ziekten zijt gij dus behoorlijk gewaarborgd tegen achteruitgang?

A. Ja. Onze patroon heeft ons nu pas tegen ongelukken verzekerd.

1137. V. Voor dat fonds, „Algemeen Belang” gebeurt zeker alles gratis?

A. Ja, ik wijd er een deel van den Zondag aan.

1138. V. Maar het werk is toch over verscheidenen verdeeld?

A. Ja, ik bezoek een kleine 70 gezinnen in mijn buurt.

J. DE NOBEL.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Henricus Johannes Geijt, oud 45 jaar, timmerman en aannemer, firma Martens & Zn., te Haarlem.

1139. De Voorzitter: Werkt gij met een talrijk personeel?

A. Afwisselend tusschen 20 en 40 man.

1140. V. Zit daarin een kern, welke gij altijd aan het werk kunt houden?

A. Dat wel, maar het hangt van omstandigheden af. Er kunnen zich gevallen voordoen, dat men niet voor meer dan een man of 6 werk heeft; in den regel echter houd ik, ook in den winter, een 20 man bezig.

1141. V. En wat gaan zij doen, die dan door u niet meer aan 't werk gehouden kunnen worden?

A. Die zoeken het dan elders, en vinden zij het niet, ja, dan loopen zij soms een 14 dagen zonder. Ik mag echter zeggen, dat tegenwoordig, nu Haarlem in bloeienden toestand verkeert, dat leegloopen niet zoo erg is als een 20 jaren geleden. Die geen werk kunnen krijgen, zijn de besten in den regel niet.

1142. V. Zijn er niet wel aannemers, die in slappen tijd laten werken beneden het standaardloon?

A. Dat gebeurt, maar niet veel, want de publieke opinie is daar sterk tegen. In een aanverwant vak, het schildersvak, ken ik een paar bazen, die dat doen, maar dat wordt hun nagehouden. Het volk is er zeer moeilijk over. Zij doen het, als zij niet anders hebben, maar zij zijn de eersten om het aan de kaak te stellen. Ik zou het niet willen, maar ik zou het ook niet doen kunnen om mijn naam.

1143. V. Het komt zeker het meest voor bij aangenomen werk?

A. Ja, anders is het niet noodig, want dan betaalt de klant het meerdere loon.

1144. V. Zijn er niet veel kleinere aannemers, die hun naam niet zoo hoog stellen, dat zij, zoo mogelijk, beneden den standaard gaan?

A. In het timmervak zijn er zoo niet veel. Het gebeurt wel eens, dat men aan knechts, die zonder werk zijn, een zeker aantal deuren en ramen aanbesteedt om ze thuis te maken en daarvoor een minimum-prijs geeft, maar dat is een geheel andere quaestie. Het gebeurt mij ook wel eens, dat ik een werk aanneem, waarvan ik vooruit weet, dat ik er niets of weinig aan zal verdienen.

1145. V. Hebt gij in uw eigen zaak veel stuk- of aangenomen werk?

A. Ook wel, maar omdat ik een uitgebreide clientèle heb, komt het niet zoo dikwijls voor, dat ik veel stukken van dezelfde soort heb te maken. Dat doet zich meer voor bij speculatiebouwers, die 100 ramen of kozijnen te gelijk hebben te maken. Daar is dan aangenomen werk regel.

1146. V. Garandeert gij bij aangenomen werk het uurloon?

A. Ja, maar als dan het werk te duur wordt, zeg ik: „man, ik kan je niet meer gebruiken”.

1147. V. Aangenomen werk geeft dus bij u een soort van premie?

A. Ja, maar de toestand is onzuiver, omdat alleen het voordeel ten bate komt van den werkman, maar bij een tekort de schade voor den patroon.

1149. V. Hoe oordeelen de werklieden zelf over aangenomen werk?

A. Zij hebben het gaarne, maar kunnen hun eigen werk niet goed berekenen. Zij zullen den eenen keer te veel, den anderen keer te weinig vragen; meerendeels

Enquête. — Haarlem.

echter vragen zij te veel. Vragen zij echter te weinig en ben ik overtuigd, dat zij er niet mede uitkomen, dan geef ik ze meer.

1150. V. Treedt gij in zulke gevallen geregeld met de werklieden in overleg omtrent den prijs?

A. In den regel vraag ik hun, wat zij hebben moeten; dan reken ik het zelf uit en laat het ook doen door mijn meesterknecht of door mijn onderbaas, en dan neem ik het gemiddelde van die drie cijfers.

1151. V. Het uurloon is immers 16 cents?

A. Ja, maar het wordt met 1 Augustus 18 cents.

1152. V. Was niet reeds verleden jaar eene toezegging gedaan om met Nov. het loon op 18 cents te brengen?

A. De werklieden hebben verleden jaar op loonsverhooring aangedrongen, maar — zij zijn niet politiek — dat gedaan op een onmogelijk tijdstip. Er was toen veel werk tegen een lageren standaardprijs aangenomen, maar toch werd besloten de verhooving met Nov. te doen ingaan. De werklieden hebben toen een tamelijk onhebbelijken brief gezonden, en hoewel ik er voor was om het eens genomen besluit gestand te doen, werd op eene vergadering, waar ik anders nog al eene overwegende stem had, maar die ik toevallig niet kon bijwonen, besloten om de verhooving niet toe te kennen. Toen heb ik ze in het voorjaar den weg aangewezen om de zaak weder aan te pakken, en dit is met goeden uitslag bekrond. De verhooving is toen bepaald op 1 Aug. 1891.

1153. V. Gij zeydet, dat zij het destijds gevraagd hadden op een onmogelijken tijd; bedoelt gij daarmee uitsluitend, dat zij de verhooving terstond wilden ingevoerd hebben, terwijl de patroons rekening moesten houden met reeds aangenomen werk?

A. Ja.

1154. V. Zijt gij overtuigd, dat het besluit thans algemeen zal worden uitgevoerd?

A. Ik weet, dat er patroons zijn, die zeggen: „wij doen het niet”; maar dat zal niet heel veel geven; de vereeniging van industrieelen heeft te Haarlem nog al invloed, zoodat de anderen wel zullen dienen te volgen, te meer omdat er overvloed van werk is.

1155. V. Er wordt bij u des zomers zeker aanzienlijk langer gewerkt dan des winters. Wat wordt als norm beschouwd?

A. Bedoelt u den normalen arbeidsdag? Als zoodanig wordt 10 uren verlangd.

1156. V. Kunt gij u daarmede vereenigen?

A. Wanneer gij het mij vraagt, acht ik een 11urigen arbeidsdag wenschelijk. Ik wil er wel aan toevoegen, dat, verlangt men eene kleine concessie, ik mij nog bij een werkdag van 10 uren zou kunnen neerleggen. Bij een korteren arbeidsduur zou ik moeten vragen, of de werkman dan meent louter voor zijn plezier op de wereld te zijn. Ieder ander mensch werkt in den regel minstens 10 uren, ik werk er wel 14 daags.

1157. V. Maar hoe is nu de feitelijke toestand, wat den arbeidsduur betreft?

A. In den zomer 12 of 13 uren, en in den winter 8 tot 11 of 12 uren.

1158. V. Wordt het des zomers nooit later dan 8 uur 's avonds?

A. Uiterst zelden.

1159. V. Komt in uw vak nooit Zondagswerk voor?

A. Enkel, wanneer het noodig is, maar ik laat de menschen daarin volkomen vrij.

1160. V. Ons is gezegd, dat er door schilders des Zondags veel gewerkt wordt bij den aanbouw van nieuwe huizen. Is dit in uw vak niet het geval?

A. Neen, het eigenlijk bouwen mag 's Zondags niet volgens de wet. Wanneer het eenigszins kan en het stukwerk betreft, geef ik dat mede naar huis.

1161. V. Wordt dat Zondagswerk hooger betaald?

A. Ik geef wat extra, maar er is geen norm. Wanneer er 's Zondags 8 uren wordt gewerkt, wordt het voor 10 betaald.

1162. V. Maar dat 's Zondags werken komt niet dikwijls voor?

A. Neen, het kan een paar malen in den zomer zijn, zelden meer.

1163. V. Ondervindt gij dikwijls, dat de werkman bezwaar maakt om op Zondag te werken?

A. Sommigen hebben confessioneele bezwaren, anderen gaan liever uit, weer anderen hebben het niet noodig, b. v. wanneer zij een klein huisgezin hebben. Wanneer er veel werk is, dat af moet, b. v. het maken van een doodkist, moet het gedaan worden.

1164. V. Zou het u in groote ongelegenheid brengen, wanneer de Zondagsarbeid absoluut verboden werd?

A. Ik zou het een verkeerd denkbeeld vinden. Voor sommige zaken kan het noodig zijn 's Zondags te werken, daarom acht ik een absoluut verbod verkeerd.

1165. V. Zouden dan die dringend noodige bestellingen niet een dag vroeger geschieden?

A. Voor mijn plezier laat ik op Zondag niet werken, doch de vrijheid moet m. i. niet zooveel aan banden gelegd worden. Iets anders is het om te influenceeren den Zondagsarbeid tot het hoogst noodige te beperken. Er wordt minder op Zondag gewerkt dan vroeger. Ik herinner mij den tijd heel goed, dat ik tot een knecht zeide: „gij komt morgen, anders kunt gij weggaan”! Ik heb echter de individueele vrijheid meer leeren eerbiedigen.

1166. V. Geloof gij ook niet, dat het niet meer zoo gemakkelijk zou gaan om tegen een werkman te zeggen: „gij komt terug”, of „gij kunt weggaan”?

A. De macht van den werkman is grooter geworden op elk gebied.

1167. V. Is intusschen de verhouding tusschen patroon en werklieden beter of slechter dan vroeger?

A. Het verband, de innigheid is minder dan vroeger, beide elementen zijn lossen van elkander geworden, en dat heeft, al naar men de zaak beziet, een goede of minder goede zijde. In ieder geval is de werkman vrijer, leeft niet meer zoo in een zekeren staat van lijfeigenschap. Hetzelfde nemen wij waar bij de dienstboden.

Vroeger bijv. zorgde de baas voor thee; dat komt niet

meer voor, de werkman zet nu zijn eigen thee. Indertijd kreeg hij wel een voorschot om een varken te koopen, ook dat is geen gewoonte meer.

1168. V. Is de verhouding bepaald vijandig?

A. Dat niet, maar alles lost zich op in de geldquaestie. Als een man een tijd goed wat verdient, is hij tevreden; vermindert dat weder, dan is hij niet meer in zijn schik.

1169. V. Komen de werklieden wel eens bij u met grieven en wenschen?

A. Ja wel. Indertijd heb ik zelf den eersten stoot gegeven tot eene loonsverhooging, en toen zijn er eenigen bij mij geweest om daarover te komen spreken. De eerste — en dat was karakteristiek — een knap man, die al een jaar of 12 bij mij was, bleek er een borrel op gezet te hebben. Ik zeide toen tegen hem: „ga maar heen, met jou kan ik vandaag niet praten”. Op zijne verzekering, dat zij dat allen gedaan hadden, kwam een ander naar voren, die riep: „dat lieg je”. Tegen dezen zeide ik toen: „met jou kan ik praten, spreek maar op”, en deze zette toen uiteen waarom zij te weinig verdienden. Toen heb ik gezegd, dat daaraan op het oogenblik niets te doen was, maar dat zij hun tijd moesten afwachten. Er waren wel patroons, die meer loon gaven, maar dat deed ik niet; wel heb ik, toen besloten was om het loon met Augustus op 18 cents per uur te brengen, gedurende den overgangstijd een uur daags extra betaald.

1170. V. Kan naar uw oordeel een gemiddeld talrijk gezin met een loon van 16 cents niet in zijn behoeften voorzien?

A. Ja, wat is een gemiddeld gezin? Voor menschen met 8 of 10 kinderen is 18 cts. per uur nog te weinig, maar gezinnen met 3, 4 kinderen kunnen met f 12 per week wel rondkomen, en dat is een loon tegen 16 cts. in den zomer. In den winter is echter de dag korter en daarom is het loon van 18 cts. beter, omdat de werklieden dan in den zomer voor den winter kunnen zorgen, en sommigen doen dat ook; de anderen echter maken van het meerdere loon goeden sier, en die hebben 's winters dan ook aan 18 cts. te weinig.

1171. V. Hebt gij er verscheidenen onder uw personeel, die, door middel van de spaarkas van „des Werkmans vriend” of op andere wijze, in den zomer eenige voorzorg nemen voor den winter?

A. Verscheidenen hebben een aandeel in een coöperatieve bouwvereniging, en dat acht ik een uitstekend spaarmiddel. Het lijkt aan sommigen wel een weinig een vrome wensch om eigenaar te worden van een huis, omdat het zoolang duurt; maar er zijn toch al werklieden, zij die aan de eerste bouwvereniging hebben deelgenomen, die eigenaar zijn; maar dat waren natuurlijk de besten. Er zijn er echter ook al, die hun aandeel hebben overgedaan, menschen, die niet de kracht hadden om vol te houden, en liever dadelijk een gulden of wat in de hand kregen dan later een eigendom te bezitten.

Onder mijne werklieden zijn er ook, die lid zijn van de spaarkas en daaruit 's winters steenkolen hebben.

1172. V. Hebt gij jeugdige arbeiders in dienst?

A. Een paar jongens.

1173. V. Op welken leeftijd neemt gij ze aan?

A. Op hun twaalfde jaar.

1174. V. Verlangt gij van hen een bewijs, dat zij de school geheel doorloopen hebben?

A. Ja.

1175. V. Deedt gij dat reeds vroeger, of eerst thans naar aanleiding van een circulaire der schoolcommissie?

A. Reeds vroeger informeerde ik, of zij de school hadden doorlopen, maar omdat ik het plan der schoolcommissie een goede zaak vind, vraag ook ik thans zulk een bewijs.

1176. V. Heeft de invoering van de arbeidswet u bezwaar in uw bedrijf opgeleverd?

A. Neen, het eenige is, dat de jongens nu wat meer langs de straat slenteren. Het is intusschen gruwelijk lastig om een jongen een uur vroeger dan de knechts naar huis te zenden, want dan kan hij den winkel niet meer schoonmaken en moet dat 's morgens doen, als de knechts er in zijn.

1177. V. Gaan uwe jongens niet naar de herhalings-school?

A. Zij gaan naar de burgeravondschool, naar kunstnijverheid of naar de Katholieke school voor teekenonderwijs. In laatstgenoemde inrichting zijn zij zeer secuur; daar hebben zij een boekje, waarin geschreven staat, hoe de jongen zich gedraagt.

1178. V. Ons is gezegd, dat, wat de bemoeiingen van de Katholieken betreft, er voor elken jongen een lid is aangewezen om toezicht op hem te houden, en dat dit lid om de twee maanden bij den patroon komt informeren, hoe het met den jongen staat. Geschiedt dit bij u geregeld?

A. Ik heb nog nooit zulk een lid bij mij gezien; het boekje echter komt wel bij mij en dat is niet kwaad, want ik had een jongen, die wat had uitgevoerd, maar die na mijne vermaningen zich veel beter is gaan gedragen.

1179. V. Uwe jongens loopen dus feitelijk niet op straat om katekwaad te kunnen uitvoeren?

A. Als de school open is, niet; maar in den zomer, als de school gesloten is, doen zij het misschien dubbel.

1180. V. Zoudt gij het wenschelijk achten, dat die avondschoolen het geheele jaar open waren?

A. Neen, een jongen, die gedurende een warmen dag gewerkt heeft, komt ook wel wat ontspanning toe, en als zij dan wat katekwaad uitvoeren, is het alleen een beetje onaangenaam voor de menschen.

1181. V. Indien de wetgever verder ging dan thans en den leeftijd voor den aanvang van den arbeid op 13 of 14 jaren stelde, hoe zoudt gij daarover oordeelen?

A. Ik zou het, althans wat mijn vak betreft, niet wenschelijk achten, zoolang ten minste de jongens niet tot hun 13de of 14de jaar op de scholen blijven, wat ik echter evenmin strikt noodzakelijk acht.

1182. V. Geloof gij, dat het voor de vorming van den toekomstigen ambachtsman nadeelig zou zijn, wanneer de arbeid eerst op 13- of 14jarigen leeftijd begon?

A. Dat hangt geheel van de vorming zelve af. Er zijn thans twee richtingen, namelijk opleiding aan den winkel en opleiding aan de ambachtsschool. Ik behoor zelf tot de commissie, die te Haarlem een ambachtsschool in het leven tracht te roepen, maar zie daarbij zeer goed in, dat slechts een klein gedeelte van de werklieden daar zijn opleiding zal kunnen genieten, wil men althans niet, in plaats van scholen, kazernes oprichten. Dit laatste behoort, mijns inziens, trouwens ook niet, want ik zou wenschen een kern van werklieden, die aan de ambachtsschool gevormd is, en daarnaast een groot gedeelte, dat in de werkplaats is opgeleid.

Overigens moet ik er wel op wijzen, dat een jongen een jaar lang hoofdzakelijk krullen moet opruimen en boodschappen doen, het volgend jaar als bijlooper wordt gebruikt, om het derde jaar voor goed aan de bank te gaan, hetgeen ik voor zijne praktische opleiding ook zeer gewenscht vind.

1183. V. Maar wat zoudt gij doen, wanneer de wetgever den leeftijd verhoogde?

A. In de eerste plaats zou ik er hoe langer hoe minder plezier in hebben om er een leerjongen op na te houden. De vorming op den winkel is minder goed dan vroeger.

1184. V. Omdat vroeger een bepaalde knecht of de patroon zich met den jongen afgaf?

A. Ja, toen was er ook meer tijd voor. Ik heb den tijd bijgewoond in dezelfde zaak, dat de meesterknecht al het werk afschreef en men er alleen de zaag in had te zetten. Toen kostte alles echter wel dubbel zooveel als nu.

1185. V. Wordt er nooit aangaande den leertijd eene overeenkomst met de ouders gesloten?

A. Neen, maar dat is toch vroeger ook nooit het geval geweest.

1186. V. Maar het was een stilzwijgende conditie, dat men zich meer met den jongen afgaf, niet waar?

A. Ja, dat ging betrekkelijk van zelf. Tegenwoordig gaat alles machinaler en geregelder.

1187. V. Gij zijt, zeydet gij, een voorstander van ambachtsscholen, al verwacht gij niet, dat ze geheel in de behoefte zullen voorzien. Deelt gij niet de vrees, door sommigen gekoesterd, dat de ambachtsscholen heertjes vormen, pedante jongens, wien de handen voor het werk verkeerd staan?

A. Dat hangt veel van de ambachtsschool zelf af. Die van Leeuwarden, Arnhem en Breda zijn goed. In Rotterdam is de richting wat hoog. Ik wil echter op de beslissing van het congres, dat eerstdaags te Haarlem gehouden wordt, niet vooruitloopen.

1188. V. Worden door u boeten toegepast?

A. Neen.

1189. V. Maar in geval van te laat komen wordt het loon evenredig ingehouden?

A. Den eersten keer wordt er niets van gezegd, den tweeden keer kost het hem een uur of half uur, dan gaat de „voorschaft" weg, en als het nog eens gebeurt, moet hij maar weg.

1190. V. Worden die maatregelen door den meesterknecht genomen?

A. Niet altijd ben ik er 's morgens zoo vroeg. Hij heeft het recht iemand een voorschaft naar huis te sturen, maar niet om iemand weg te zenden, tenzij hij dronken binnen komt of iets dergelijks.

1191. V. Komen de gevallen, waarin loon wordt ingehouden, altijd onder uwe persoonlijke aandacht?

A. Ja, bij het einde van de week.

1192. V. Reclameeren de menschen wel eens bij u?

A. Neen, op de werkplaats gaat dat geregeld, en op groote werken behandelt een onderbaas die dingen. Die inhouding is meer een straf dan het inhouden van loon, waarvoor werk is geleverd.

1193. V. Wordt op groote werken een heele ploeg wel eens betaald met een bankje, dat dan in een kroeg moet klein gemaakt worden?

A. Bij metselwerken heeft dat wel plaats; in onze zaken niet, en de firma Reinders, die meestal mijn metselwerk behandelt, geeft evenals ik aan ieder persoonlijk het loon.

1194. V. Die manier is echter niet algemeen in gebruik, is het wel?

A. Neen, maar het hangt er ook veel van af, of een onderbaas, die met de uitbetaling belast is, een consciencieus man is; die zorgt er wel voor, dat er geen misbruik met de betaling plaats heeft. Ik ken er wel, die ook tegen het gebruik van drank zijn, ook onder de werklieden.

1195. V. Hebt gij weinig last van Maandaghouden?

A. Daarover mag ik niet klagen; er zijn wel eens van die dagen, maar dan schijnt het in de lucht te zitten, want dan merkt men het in de geheele stad. Het is echter beter dan vroeger, de revolutiewerken uitgezonderd, waar het van zelf wel eens revolutionair toegaat.

1196. V. Hebt gij maatregelen genomen voor uw personeel in geval van ziekte?

A. Ja, ik volg een stelsel, zoo eenvoudig als nergens bestaat. Er is nooit een cent in kas en toch geld voor de zieken.

Wordt iemand ziek, dan geef ik wat en draagt ieder van het personeel daaraan 10 cents per week bij. Dus hij ontvangt in verhouding van het aantal werklieden ziekingeld, en dat is zoo kwaad niet, want daardoor deelt de man in de meerdere of mindere welvaart van de zaak, daarbij kan nooit quaestie zijn van wegloopen met de kas of slecht beheer. Dat is nu al zoo, zoolang als de zaak bestaat, wel honderd jaar dus. Ik heb er echter iets nieuws bij gemaakt. Er was een knecht, die al op leeftijd was, toen ik in de zaak kwam, maar die ten slotte niet meer werken kon; toen heb ik tegen het volk gezegd: „geeft gijlieden nu wekelijks 1 stuiver per man, dan zal ik evenveel geven als gijlieden gezamenlijk”, dit heeft ten gevolge, dat die man, als er 30 menschen waren, f 3 kreeg: $30 \times 5 \text{ cent} = f 1.50$ van de werklieden en f 1.50 van mij. Ik heb daaraan toen een vaste som willen geven om degenen, die hiertoe bijdroegen, ook den waarborg te geven, dat zij zelf ook later pensioen zouden krijgen, maar dat wilden zij niet, zij wilden vrij blijven voor elk nieuw geval.

1197. V. En hoeveel geeft de firma bij ziekte?

A. 50 ots. is ongeveer de gewone regel, maar dat varieert wel eens naarmate van den werkman, dien het geldt.

1198. V. Dan is het inkomen van het gezin toch bar gering in geval van ziekte: $30 \times f 0.10 + f 0.50 = f 3.50$. Of zijn de werklieden nog in andere fondsen?

A. Ja, daar moet rekening mede gehouden worden. Sommigen zijn wel in twee fondsen, dan krijgen zij b.v. in het eene f 5 en in het andere f 6, daar komt dan f 3.00 à f 3.50 van de werkplaats bij. Zulk een groot inkomen bij ziekte geeft aanleiding tot misbruik. Daarop mag wel degelijk gelet worden, wanneer er wetgevende maatregelen getroffen worden tot het pensionneeren van werklieden of het ondersteunen in geval van ziekte.

1199. V. Vindt gij het aan den eenen kant niet juist, dat de man, die werkelijk ziek is, zoodat de uitgaven van het gezin grooter zijn in plaats van geringer, eerder iets meer dan minder hebben moet? En wanneer gij er, zeer terecht, op wijst, dat dientengevolge mis-

bruiken kunnen ontstaan, zouden die dan niet te keeren zijn door een goed contrôlestelsel?

A. Dat is zeer moeilijk. Zij behoeven bij ziekte waarlijk niet meer geld te ontvangen, want zij zijn meestal in een fonds, waaruit zij dokter en geneesmiddelen hebben, en verder is Haarlem zoo rijk aan liefdadige instellingen, dat zij slechts te vragen hebben om vleesch, eieren, enz. te krijgen.

1200. V. Gij beschouwt het echter op zich zelf toch zeker niet als wenschelijk, dat de werkman bij de philanthropie terecht komt?

A. Zeker niet.

1201. V. Zoudt gij het toejuichen of betreuren, indien de wetgever, met het oog op den ouden dag van den werkman, maatregelen nam, zoodat de patroon verplicht werd eene niet onbelangrijke bijdrage te offeren, ter verzekering van dien ouden dag?

A. Ik zou er niets op tegen hebben; alleen zouden zij een zeker aantal jaren bij den patroon moeten werkzaam zijn; want gesteld, dat ik iemand, die op zijn vijfenvijftigste jaar bij mij in dienst komt, op zijn zestigste jaar moet pensionneeren, dan zou dat toch wel wat erg zijn.

1202. V. Zou het, juist met het oog op hetgeen gij daar zegt, uws inziens niet zijn goed te keuren, dat er een zóodanige wettelijke regeling gemaakt wierd, dat de patroon per jaar eene zekere premie had bij te dragen, en dat de werkman, die den dienst van dien patroon verliet, om bij een ander over te gaan, toch zijn aanspraak op pensioen behield over den tijd, bij dien patroon doorgebracht?

A. Dan zou het eenvoudiger zijn, dat de Staat het pensioen uitkeerde en voor elken werkman bijv. f 1.— per jaar door den patroon liet betalen. Die vorm is veel eenvoudiger; want dan hebben wij met al die dingen niets te maken.

1203. V. Ik laat het bedrag daar, en ook de organisatie; maar hetgeen ik gaarne zou willen weten, is, of gij zoudt goedkeuren het verplichte storten van een jaarlijksche bijdrage voor ieder uwer werklieden, onverschillig tot welken leeftijd zij bij u blijven, ter verzekering van hun pensioen op den ouden dag?

A. Wanneer dit algemeen geschiedt, heb ik er niets tegen.

1204. V. Hebt gij ons nog iets mede te deelen?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Onze vereeniging van industrieelen heeft in eigen boezem een afdeling tot verzekering tegen invaliditeit en ongelukken opgericht met een kapitaal van f 50.000, dat geheel onder de leden volteekend is. Moeilijker echter is het om deelnemers te vinden, maar wij hebben op het oogenblik toch reeds 23 doorlopende verzekeringen en 6 partieele voor bepaalde werken. De zaak, die het eerst door mij op touw is gezet, ondervindt trouwens veel sympathie.

Nu hebben wij door middel van de loonsverhooging, die met 1 Augustus ingaat — ik moet zeggen op nog al handige wijze —, getracht de verzekering er nog beter in te krijgen. Wij hebben geadverteerd, dat onder het aan onze afnemers in rekening te brengen loon, de verzekering van ons werkvolk tegen invaliditeit en ongelukken zal begrepen zijn, zoodat nu allen fatsoenshalve verplicht worden hun werkvolk te verzekeren.

1205. V. Wat wordt er verzekerd?

A. f 1000 bij dood of geheele invaliditeit, en bij tijdelijke invaliditeit f 1 daags. Onze verzekering is geheel op de leest geschoeid van de Haagsche Mij. tot verzekering tegen invaliditeit, enz. Wij konden echter een eenigs-

zins lager percent nemen, omdat er bij ons niets af moet dan een klein bedrag voor administratiekosten, terwijl er bij de Haagse Maatschappij heel wat af moet voor provisiestjes, enz.

1206. V. Heeft de onlangs te 's-Gravenhage gevormde arbeidsraad wellicht reeds uwe aandacht getrokken?

A. Ja.

1207. V. Heeft dat denkbeeld uwe sympathie gewekt?

A. Ja, wanneer het goed wordt ingericht. Het moeilijkste zal zijn om voor dien arbeidsraad bij werkman en patroon genoegzame sympathie te wekken, waardoor hij een zeker prestige krijgt.

1208. V. Ziet gij er echter heil in voor de verhouding tusschen beide partijen?

A. Ja.

1209. V. Heeft het denkbeeld reeds in den boezem van uwe patroonsvereniging een onderwerp van beraadslaging uitgemaakt?

A. Neen.

H. J. GELJ J.Cz.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Jacobus Gijsbertus Uitendaal**, oud 35 jaar, smidsgezel bij den heer Graaff, te Haarlem.

1210. De Voorzitter: Hebt gij altijd bij den heer Graaff gewerkt?

A. Sedert 14 jaar.

1211. V. Op welken leeftijd zijt gij met uw vak begonnen?

A. Op mijn 12de jaar.

1212. V. Is het tegenwoordig nog gewoonte, dat de jongens reeds op hun 12de jaar aan het werk gaan?

A. Mijn baas neemt ze niet zoo jong meer aan, niet meer onder de 13 jaar.

1213. V. Vindt hij de jongeren te zwak?

A. Ze behoeven wel niet zoo zwaar te werken, doch hij heeft ze liever niet zoo jong.

1214. V. Zijt gij zelf het er niet mede eens, dat het goed is, dat een jongen er eerst zoo'n beetje bijloopt en dan het vak begint te leeren?

A. Ik zou het beter vinden, indien ze op hun 14de jaar begonnen.

1215. V. Acht gij dien leeftijd niet te hoog voor hunne vorming als werkman?

A. Neen. Van werken komt toch niet veel op jeugdiger leeftijd, want de speelschheid zit er nog zoo in.

Enquête. — Haarlem.

1216. V. Gij zoudt het dus bepaald in het belang van den jongen achten, indien hij eerst op zijn 14de jaar, maar dan ook dadelijk, flink aan het werk werd gezet?

A. Ja.

1217. V. Is dat vrij algemeen het oordeel onder uwe mede-werklieden?

A. Ja, ik heb er met dezen en genen over gesproken en ze vinden het allemaal zoo. Op hun 12de jaar kunnen de jongens op zijn best lezen of schrijven.

1218. V. Zou men er niet tegen mopperen, als de wetgever verbood, dat jongens vóór hun 14de jaar gingen werken, niettegenstaande dit voor de ouders een niet onbeteekenende winstderving zou zijn?

A. Bij ons aan den winkel niet.

1219. V. Hoeveel jongens zijn er bij u aan den winkel?

A. Drie.

1220. V. En hoe lang werkten zulke jongens vóór de invoering der wet?

A. Bij ons van 6 tot 8 uur, later nooit. Nu gaan zij om 7 uur naar huis en verder naar de burgeravondschool, wat zeer door den patroon wordt aangemoedigd.

1221. V. Zijt gij lid eener werkmansvereniging?

A. Neen, die is er, voor ons vak, in Haarlem niet.

1222. V. Hoe lang werken de volwassenen?

A. Geregeld, winter en zomer door van 6 tot 8 uur; in drukke tijden wordt het wel 10 à 11 uur, maar dat overwerk wordt dan met 25 pct. verhooging betaald.

1223. V. Hoeveel bedraagt het uurloon?

A. Met verschil. Een jongen van 15 jaar bijv. begint, nadat hij eerst f 1 of f 1.25 per week heeft gehad, met 4 cents per uur, en dat gaat dan steeds vooruit tot het maximum, 16 cents.

1224. V. Wij vernamen, dat timmerlieden en metselaars met Augustus verhooging van loon zullen krijgen. Geldt dat voornemen ook uw vak?

A. Neen.

1225. V. Weet gij ook, of in andere steden het loon der smidsgezellen hooger is?

A. Ja wel, het is wel 18, 19, 20 cts.; zoo is het trouwens ook op de fabrieken te Haarlem, zooals b.v. die van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij.

1226. V. Hebt gijlieden wel eens pogingen gedaan om meer loon te krijgen?

A. Ja, toen er 3 knechts naar de Hollandsche Maatschappij gingen. De patroon was toen wel genegen om mij wat meer te geven, maar hij heeft mij sedert maar een extratie gegeven, als het werk er naar was. Dat heb ik al een keer of drie gehad; f 5 of zoo.

1227. V. Dus dat komt toch neder op eene verhooging van het loon?

A. Ja.

1228. V. Weten de andere werklieden daarvan?

A. Ja wel.

1229. *V.* En hoe spreken die daarover? Wekt dat geen misnoegen?

A. Och, de kameraads vinden het niet flink; zij vinden het loon te laag, maar van misnoegen heb ik niet gemerkt.

1230. *V.* Is er nooit van wege de smidsgezellen in uwe gemeente in het algemeen een gezamenlijke poging beproefd om loonsverhooging te krijgen?

A. Niet, dat ik weet.

1231. *V.* Komt veel Zondagswerk voor?

A. Neen, niet anders, dan wanneer het werk van een fabriek moet hersteld worden; dat kan onmogelijk anders dan 's Zondags, anders zou de fabriek in de week stil moeten staan.

1232. *V.* Is dat op andere werkplaatsen in uw vak ook zoo?

A. Ja, dat geloof ik wel.

1233. *V.* Hoeveel verdient gij gemiddeld?

A. Een gulden of elf per week. Op het oogenblik werk ik 73 uren in de week, dat is dus 73×16 cts. = f 11.68; en 's winters werk ik wel van 's morgens 7½ tot 's avonds 8 of 7 uur, dat is dus maar 68 of laat ons zeggen 64 uren, dus maar f 10,24.

1234. *V.* Zoodat in den winter de keukenmeester wat schraler moet zijn?

A. Ja, maar dat is ook ongelijk, want het gebeurt soms, dat wij een geheelen winter tot 's avonds 9 uur werken.

1235. *V.* Hoe talrijk is het personeel?

A. Op het oogenblik ongeveer 30 man.

1236. *V.* Wanneer wordt er uitbetaald?

A. 's Zaterdagavond.

1237. *V.* Maar op een vroeger uur dan gewoonlijk, zoodat gij met uw geld tijdig thuis komt?

A. Ja, wij zijn om half zeven vrij.

1238. *V.* Gij ondervindt in uw gezin dus niet het bezwaar, dat uwe vrouw eerst 's avonds laat hare inkoop moet doen?

A. Neen.

1239. *V.* Wordt er veel boete geheven?

A. In het geheel niet, alleen voor het geval van te laat komen, dan wordt het loon over den verloren tijd ingehouden.

1240. *V.* Is de persoonlijke verhouding tot den patroon een zoodanige, dat gij die een aangename kunt noemen?

A. Ja; alleen is men het niet eens over het loonbedrag.

1241. *V.* Komt gij veel in persoonlijke aanraking met den patroon?

A. Ja, bij bestelling van werkzaamheden of dat ik met hem mede moet.

1242. *V.* Spreekt gij dan wel eens met uwen patroon over uwe particuliere zaken, over uw gezin, bijv.?

A. Daar wordt weinig over gesproken.

1243. *V.* Draagt de patroon van zijn kant, in geval van ziekte, iets bij om u te helpen voorzien in het onderhoud van uw gezin?

A. Wij hebben een fonds onderling, waarvan de patroon beschermheer is en waarvoor ons des Zaterdag 1 cent per gulden van het loon wordt gekort. In geval van ziekte krijgen wij de eerste zes weken uitbetaald acht uren werk per dag, en de tweede zes weken de helft van het loon.

1244. *V.* Draagt de patroon van zijn kant bij tot dat fonds?

A. Neen.

1245. *V.* Heeft er dus in het geheel geen toelage van zijn kant plaats?

A. Wij hebben een werkman, die 16 weken ziek is geweest, en toen de tijd van uitkeering uit het fonds was verstreken, heeft de patroon, naar ik gehoord heb, alle weken eene geldelijke uitkeering van f 5 of f 6 gegeven.

1246. *V.* Zijn er onder het personeel bij u, die, behalve in dat fonds, nog in een ander fonds zijn?

A. Ja wel.

1247. *V.* Gij ook?

A. Neen, ik ben wel in een fonds voor geneeskundige hulp, maar niet in een uitkeeringsfonds.

1248. *V.* Zoodat er intusschen werklieden zijn, die bij ziekte hun volle inkomsten behouden?

A. Zeker, er zijn er zelfs, die dan nog meer hebben.

1249. *V.* Zijt gij lid van eene coöperatieve bouwvereniging?

A. Neen.

1251. *V.* Hebt gij er nooit over gedacht om lid te worden van zulk een bouwvereniging?

A. Ja wel. Maar ik ben, toen mijn schoonvader overleed, in diens zaakje gekomen, omdat mijn schoonmoeder, wegens ouderdom, de hulp van mijn vrouw noodig had.

1252. *V.* Hebt gij daardoor belangrijk meer inkomsten?

A. Ik word er altijd wel beter van. Het is een bierwinkel, waar ook sterke drank, enz. verkocht wordt, maar daar het buiten de stad is, gaat er niet veel om. Evenwel haal ik er toch ruimschoots de huur uit.

1253. *V.* Zijt gij lid van de coöperatieve winkelvereniging?

A. Ook niet.

1254. *V.* Wenscht gij nog op eenig punt in het bijzonder onze aandacht te vestigen?

A. Het eenige zou wezen de loonen, die werkelijk wel wat te laag zijn.

1255. *V.* Maar hebt gij, afgezien van de reeds door ons besproken loonsquaestie, nog iets op het hart?

A. Wat de inrichting van de werkplaats betreft, kan het niet beter; zoodra er iets aan mankeert, wordt het dadelijk verholpen.

1256. V. Hebt gij er wel eens ongelukken zien gebeuren?

A. Een van de werklieden heeft zijn vinger eens afgedraaid, en is toen 5 of 8 weken tehuis moeten blijven.

1257. V. Is zijn loon toen doorgegaan?

A. Neen, maar hij trok uit het ziekenfonds.

J. G. UITENDAAL.

A. KERDLJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Lambertus Sabelis, oud 40 jaar, steenhouwer, te Haarlem.

1258. De Voorzitter: Hoe talrijk is uw personeel?

A. Op het oogenblik 25 man.

1259. V. Is dat getal nog al wisselend?

A. Ja, dat hangt af van de hoeveelheid werk, die ik heb. Ik ben voor 32 man gepatenteerd.

1260. V. Ja, maar heeft er veel wisseling in het aantal plaats?

A. Neen.

1261. V. Waarschuwt gij uwe werklieden eenigen tijd van te voren, wanneer zij moeten vertrekken?

A. Ja, 8 dagen. Ik zeg hun gewoonlijk's Zaterdags, dat de volgende de laatste is.

1262. V. En wat doen de werklieden, wanneer zij u verlaten willen?

A. Zij gaan soms weg, als zij verkiezen.

1263. V. Komt dat veel voor?

A. Neen, de fatsoenlijken doen dit niet.

1264. V. Is uw ondervinding, dat de meeste werklui zich in dit opzicht fatsoenlijk gedragen?

A. Wie dat niet in het algemeen doet, kan het bij mij niet uithouden.

1265. V. Hiermede hebt gij een gunstig oordeel over uw personeel uitgesproken. Is dan ook de verhouding tusschen u en uw personeel een gewenschte?

A. Ja. Ik eisch van mijn werklieden, dat zij hun plicht doen, en indien zij dit doen, heb ik geen reden om boos te zijn.

1266. V. Goed; maar hebt gij zelden reden om boos te zijn?

A. Ik heb er wel eens gehad, die dwars wilden, maar dan worden ze tweemaal gewaarschuwd en daarna moesten ze weg.

1267. V. Heerscht er een zeker *esprit de corps* onder uwe werklieden?

A. Zeer zeker, vooral onder de ouderen.

1268. V. Onder de ouderen, zegt gij, wilt gij daarmede te kennen geven, dat het gehalte daalt?

A. Dat geloof ik wel. Onder de jongeren zit meer een geest van contradictie. De ouderen doen meer hun best en zullen b.v. trachten er nog iets bij te verdienen voor den baas, wanneer ze op karwei zijn.

1269. V. Zoodat de band lossen wordt?

A. Ja.

1270. V. Op welken leeftijd komen de jongens bij u?

A. Als ze 12 jaar zijn, tenzij ze van een andere steenhouwerij komen.

1271. V. Heeft er een geregelde opleiding van den jongen plaats, zoodat hem werk wordt opgedragen in het belang van zijn vorming?

A. Ja. Hij moet eerst leeren een goeden slag te maken en gaat dan verder.

1272. V. Wie bemoeit zich met hem?

A. De meesterknecht en ik zelf.

1273. V. Acht gij den 12jarigen leeftijd geschikt om te beginnen?

A. Neen, dan is de jongen nog te veel kind, eerst als hij 14, 15 jaar is, krijgt hij lust in het vak, begint hij permanent te hakken.

1274. V. Gij zoudt een wettelijken maatregel in dien geest goedkeuren?

A. Zeker, ik maak voor mijn jongens ook de conditie dat zij de burger-avondschool en vooral teekenonderwijs genieten.

1275. V. Er zijn werkgevers, die beweren: jongens moeten een tijdlang bijlooper zijn om er in te komen. Beamt gij dat niet?

A. Volstrekt niet. Veel beter is het te beginnen op 14jarigen leeftijd, ook voor de geestelijke ontwikkeling.

1276. V. En waarom neemt gij ondanks die overtuiging toch jongens van 12 jaar?

A. Omdat ik er anders geen kan krijgen. De plaatselijke schoolcommissie heeft aan de verschillende patroons verzocht geen jongens aan te nemen, die niet voorzien zijn van een bewijs van volbrachten schooltijd, en ik geef daaraan ten strengste gevolg.

1277. V. Hoe denkt het werkvolk over de leeftijds-quaestie?

A. Dat weet ik niet. Voor hen heeft zij deze moeilijkheid, dat de werklieden dikwijls de 50 centen, welke een kind inbrengt, bezwaarlijk kunnen missen.

1278. V. Oordeelt gij gunstig over het onderwijs der burger-avondschool?

A. Zeer gunstig en daarom wil ik niets weten van het plan, waarmede de heer Geijl zoo dweept om een ambachtsschool te stichten. Ik acht practijk in de werkplaats, gesteund met avondonderwijs, veel doeltreffender dan ambachtsonderwijs, want daardoor wordt de jongen niet practisch gevormd. Hij moet niet alleen hakken, maar ook op karwei gaan om te leeren, hoe de boel in elkander wordt gezet.

1279. V. Dezelfde redeneering wordt ook wel gehouden ten opzichte van kweekelingen bij het onderwijs; maar dan luidt het antwoord, dat de op een kweekingschool gevormde kweekeling, hoewel wellicht in de practijk

aanvankelijk achterstaande bij den uitsluitend in de gewone school opgeleiden, na korten tijd het van dezen toch verre wint. Evenzoo zou het kunnen zijn ten opzichte van den werkman. Aangenomen, dat een jongen van de ambachtsschool de handen meer verkeerd staan dan een, die in de werkplaats is opgeleid, zou hij dan b. v. op zijn 20ste jaar dit niet dubbel en dwars hebben ingehaald?

A. Dat zal de ondervinding moeten leeren. Ik heb nooit een jongen gehad van een ambachtsschool; trouwens ik geloof, dat mijn vak daar niet wordt onderwezen.

1280. V. Hoe is bij u de werktijd geregeld?

A. Op het oogenblik werken wij van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur, maar daarvan gaat anderhalf uur af voor schafttijden, dus dat is $12\frac{1}{2}$ uur werktijd.

1281. V. Een uwer werklieden heeft ons gezegd, dat vroeger de middagschafttijd, die thans slechts een uur duurt, langer was, maar dat de werklieden zelf gewenscht hebben dien te bekorten. Hij, De Nobel, had liever anderhalf uur schafttijd gehad, omdat hij ver van de werkplaats woont.

A. Ja, dat is juist, en wanneer mijn werklieden langer schafttijd wenschen, hebben zij het maar te zeggen; zij weten, dat ik nooit een billijk verzoek weiger.

1282. V. In den winter wordt korter gewerkt, niet waar?

A. Ja, dan is het wel van $7\frac{1}{2}$ uur 's morgens tot 5, 4 uur 's middags; dat hangt af van het werk.

1283. V. Dus de wintermaanden zijn ook in uw vak een kwade tijd voor den werkman?

A. Ja.

1284. V. Zorgen de werklieden nu voor dien kwaden tijd in den zomer?

A. Ja wel.

1285. V. Op welke wijze?

A. Door te sparen bij het Nut of op de Rijkspost-spaarbank. Bovendien zijn velen lid van ziekenfondsen.

1286. V. Velen. Niet allen?

A. De getrouwen wel, maar de jongelui niet allen.

1287. V. Heeft er uwerzijds ook voorziening plaats in geval van ziekte uwer werklieden?

A. Ik ben lid van de vereeniging van industrieelen en heb dus mijne werklieden verzekerd tegen invaliditeit en ongelukken. Bij gewone ziekte bezoek ik de menschen wel en stop ze dan wat in de hand, maar een vaste regel is dat niet; trouwens ze hebben een ziekenfonds onder elkander, dat ik beheer.

1288. V. Met een werkman naast u?

A. Ja, die houdt contraboek en dat is wel goed.

1289. V. In den winter is het koud in de werkplaats, niet waar, want er wordt niet gestookt?

A. Neen, gestookt wordt er niet, maar dan werken de knechts korter.

1290. V. Werken er geen werklieden bij u in de open lucht?

A. Neen, zij werken bij mij in een schuur, waarvan in den zomer alles open staat.

1291. V. Wordt bij den heer Baas niet in de open lucht gewerkt?

A. Ja.

1292. V. Waarom verwarmt gij 's winters uw werkplaats niet? Wordt een steenhouwerswerkplaats nooit verwarmd?

A. Ik heb het nooit gezien.

1293. V. Zou er bezwaar tegen bestaan met het oog op het bedrijf?

A. Ik geloof niet, dat het veel zou geven, want de warmte zou moeilijk in de schuur te houden zijn. Daarbij komt, dat, wanneer ik daar een groote kachel liet zetten, zij meer rond de kachel zouden zitten dan werken. Dat zou nog nadeeliger voor mij zijn, daar ik ze des winters alleen aan het werk houd om ze voor armoede te vrijwaren.

1294. V. Er wordt op uurloon gewerkt; stukloon hebt gij niet?

A. Neen, zij werken op uurloon.

1295. V. Hoe hoog is het loon?

A. Voor een volslagen steenhouwer 20 cents per uur.

1296. V. Is dat het standaardloon in Haarlem?

A. Ja.

1297. V. Op welken leeftijd kunnen zij dat verdienen?

A. Een geschikt werkman kan het op zijn twintigste of eenentwintigste jaar verdienen; enkelen hebben het soms vroeger. Degeen, die het meest zijn best doet, gaat het hardst vooruit.

1298. V. Dat wil zeggen, toch niet verder dan het standaardloon?

A. Natuurlijk.

1299. V. Waar gij, wat de jongeren betreft, onderscheid maakt naar bekwaamheid, is daar nooit door u overwogen om hetzelfde stelsel toe te passen op de volwassenden?

A. Daar heb ik wel degelijk over nagedacht, want ik vind het onbillijk, dat een knappere werkman niet iets meer verdient dan een minder knappe; maar geef ik nu een knappen werkman bijv. 22 cents per uur, dan moet ik het afleggen tegenover mijne concurrenten.

1300. V. Maar dan zoudt gij ook de knapste werklieden tot u trekken?

A. Ja, maar ik zou de concurrentie niet kunnen volhouden.

1301. V. Geloof gij, dat de werklieden een niet uniform loon, maar een loon, stijgend naar bekwaamheid, aangenaam zouden vinden?

A. Aangenaam niet, maar voor de minder goeden zou het een prikkel wezen.

1302. V. Hoe is het tegenwoordig met uw vak gesteld?

A. Het is krank. Er zijn in Haarlem tal van concurrenten, die voor een appel en een ei werken, zoodat zij of hunne werklieden minder betalen, of knoeien met het werk.

1303. V. Wordt er naar uw weten veel van het standaardloon afgeweken?

A. Er zijn er, die het doen.

1304. V. Wordt er veel afgewerkt steenwerk van elders aangevoerd?

A. Niet veel; wij hebben in Haarlem weinig groote werken.

Wij hebben van tijd tot tijd eens wat voor de genie, in verband met de Holl. Waterlinie, maar daar doen ook al weer anderen aan mede, zooals bijv. Schotel, te Dordrecht.

1305. V. Wat zoudt gij er van zeggen, indien de gemeente, overeenkomstig het u zeker bekende verzoek, in de bestekken der werken, van gemeente wege uit te voeren, bepalingen voorschreef omtrent maximum-werktijd en minimum-loon?

A. Ik vrees, dat de werkman dan te veel zou uitgaan.

1306. V. Maar gesteld, dat de werkdag, met inbegrip van de schafttijden, 11 $\frac{1}{2}$ à 12 uren werd, dunkt u dan, dat het overschietende te veel zou zijn voor een behoorlijken rusttijd en om eenigen tijd te kunnen geven aan zijn gezin en aan zijne eigene ontwikkeling?

A. Het gros is tegenwoordig van dien aard, dat, wanneer zij thuis komen, zij niet bij moeder de vrouw blijven, maar naar een bierhuis of iets dergelijks gaan.

1307. V. Intusschen, voorzoover bij den werkman een grooter streven naar ontwikkeling valt waar te nemen, wordt dat toch zeker door u toegejuicht?

A. Zeker.

1308. V. Zou nu uws inziens een beperkte arbeidsdag het goede in dat opzicht niet in de hand werken?

A. Het beste zou zijn, wanneer men er de proef eens mede kon nemen. Het is zoo moeilijk om te zeggen: „zoo of zoo zal het wezen”.

1309. V. Hebt gij er wel eens over gedacht, tot uwe lieden te zeggen: „als gij u meer inspannt, ten einde in korter tijd evenveel af te werken als thans, wil ik korter laten arbeiden en hooger loon geven”?

A. Neen, om meer van hen gedaan te krijgen, zou, mijns inziens, aandeel in de winst uit te keeren het eenige middel zijn om hen tot meerdere werkzaamheid aan te sporen.

1310. V. Wanneer ik het goed begrijp, vindt gij het niet zoo heel onnatuurlijk, dat de man, die geen rechtstreeksch belang bij zijn werk heeft, er zijn volle toewijding niet aan schenkt?

A. Daartegenover staat echter, dat, hoe meer zij werken, ik des te meer werk kan aannemen. Wanneer zij voortmaken, zorg ik van zelf voor ander werk, en hebben zij dus de kans om langer aan den gang te blijven. Maar wanneer zij lanterfant, zal ik er ook van zelf niet aan denken een tweede of derde werk onder handen te nemen. Mijn belang is dus in dat opzicht ook hun belang.

1311. V. Denkt gij er over om het aandeel geven in de winst, dat gij als het vermoedelijk doeltreffende hebt aangegeven, toe te passen?

A. Het kan wel gebeuren, dat ik het met Januari in practijk breng, doch ik moet er eerst een persoon van meer ondervinding op dat punt, b.v. den heer Van Marken, eens over raadplegen. Ik geloof, dat het het eenige middel is om den werkman aan te sporen meer in alles zijn best te doen.

1312. V. Komt het u niet voor, dat het ook effect zou sorteeren, indien zij in denzelfden tijd meer konden verdienen of hetzelfde loon in korter tijd, afgezien van de resultaten uwer onderneming?

Enquête. — Haarlem.

A. Dat geloof ik niet. Ik zie in den beperkten arbeidsdag voor den werkman geen heil.

1313. V. Ons is door den steenhouwer De Nobel gezegd, dat een oude steenhouwer zeldzaam is. Is dit waar?

A. Daar is wel iets van aan, hoewel mijn meesterknecht hard naar de 60 loopt. Het hangt er ook veel van af, of zij hun lichaam goed geconserveerd hebben, of zich in hun jeugd verliefd hebben, hetgeen bij steenhouwers nog al eens voorkomt. Daarover kan ik echter niet klagen.

1314. V. Is het intusschen toch een slijtend vak?

A. Het is wel het ongezondste vak, dat ik ken.

1315. V. De Nobel zei ons, dat het inademen van het stof niet zoo erg was als het hameren. Is dit ook uw meening?

A. Dat kan wel zijn. Maar het inademen van het stof is toch ook erg nadeelig.

1316. V. Worden daar geen bijzondere maatregelen tegen genomen?

A. Neen. Rookten helpt er nog al goed voor, omdat men den mond daarbij dicht moet houden. Dit doen zij dan ook algemeen.

1317. V. Nemen zij nooit een respirator voor den mond?

A. Neen, dat is te vervelend.

1318. V. Kan door besproeiing niet veel gedaan worden?

A. Dit gaat goed voor zandsteen, omdat deze water aantrekt, maar voor hardsteen helpt het niets.

1319. V. Heeft bij het verwerken van zandsteen ieder een sproeier?

A. Neen, zij gieten er maar wat water op.

1320. V. Men heeft ons op verschillende wijzen over het Maandaghouden gesproken. Hoe is het daarmede bij u gesteld?

A. Ik heb er nooit last van.

1321. V. En hoe gaat het daarmede te Haarlem in het algemeen?

A. Onder de metselaars is dat vrij erg. U sprak voorheen van de werkplaats van Baas, maar daar is 't wel gebeurd, dat zij Maandag, Dinsdag en Woensdag wegbleven. Ik heb daarvan nooit last, want ik heb knap volk.

L. SABELIS.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROLJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Jozef Van den Berg, oud 48 jaar, timmermansgezel bij den heer Geijl, firma Martens & Zn., te Haarlem.

1322. De Voorzitter: Welke pogingen hebben de timmerlieden aangewend om verhooging van loon te verkrijgen?

A. Verleden jaar heeft onze vereeniging aan de patroons verhooging van loon gevraagd, en toen aan de belofte om met November meer te geven niet werd voldaan, hebben wij gedreigd met werkstaking.

1323. V. De werkgevers hadden toegezegd verhooging met November en de werklieden hebben toen gezegd: „neen, dadelijk“?

A. Neen, wij hebben er ons in 't najaar bij nedergelegd en de zaak is blijven hangen, maar toen er weder meer werk aan den winkel kwam, hebben wij gezegd: „als wij nu geen verhooging krijgen, gooiën wij den boel dadelijk neder“. Mijn patroon heeft ons toen beloofd zijn best te zullen doen om binnen 14 dagen een uitslag te kunnen mededeelen van de besluiten van de vereenigde patroons. Hij zelf is begonnen met ons een uur daags meer te betalen, in afwachting dat wij met Augustus 2 cents per uur meer zouden krijgen, in welke afwachting wij nu leven. Hetzelfde hebben alle leden der bazenvereeniging gedaan. Wij verwachten evenwel, dat wij onzen zin zullen krijgen, anders zou men nu niet een uur overbetalen.

1324. V. Wordt er in uw vak veel overgewerkt in Haarlem?

A. Alleen bij groote drukte en niet zooveel als vroeger. Er is wel veel werk, maar alles stroomt ook naar Haarlem toe. Daarom zijn er nog, die rondloopen. Wel zijn dat de besten niet, maar toch altijd menschen, die nog brood waard zijn.

1325. V. Loopt een knap timmerman in dezen tijd ook wel eens leeg?

A. Neen, een knap werkman, die een beetje bekend is, behoeft niet leeg te loopen, of het mag een paar dagen zijn, dat hij naar een anderen baas moet zoeken.

1326. V. Werkt gij zomer en winter bij den heer Geijl?

A. Ja, al een jaar of 6, 7.

1327. V. Zonder dat gij in dien tijd hebt behoeven leeg te loopen?

A. Neen, legg heb ik niet behoeven te loopen; wel komt het voor, dat ik maar 48 uren in de week kan werken en dus maar f7.68 thuis breng. Daar kan ik met mijn vrouw niet eens van leven, hoewel ik geen kinderen heb en Goddank een eigendommel bezit, zoodat ik geen huishuur heb te betalen. Hoe menschen met kinderen dat in dien tijd maken, begrijp ik niet, want van f7.68 kan ik niet eens elken dag een stukje vleesch eten en dat mag ik, als werkman, toch wel hebben, want het is hard werken tegenwoordig.

1328. V. Tegenwoordig? Is de toestand dan ongunstiger geworden?

A. Ja, alles is duurder geworden. U weet, dat bij aanbestedingen alles aan den minste gegund wordt; nu, dat mindere geld moet uit het materiaal en uit den werkman gehaald worden, dus de tarieven zijn op het laagste genoteerd; een kozijn zooveel, een raam zooveel, en daarvoor moet gewerkt worden, dat is dus hard vooruit om aan het daggeld te komen.

1329. V. Wordt bij den heer Geijl dan ook nog een belangrijk deel van het werk in aanneming verricht?

A. Zeker; ik heb nog aangenomen werk, wel geen stompwerk, zooals ramen en deuren, maar het is toch aangenomen. Ik heb een preekstoel onder handen voor de Doopsgezinde kerk.

1330. V. Wordt het uurloon u toch uitbetaald, al komt gij niet uit met uw aangenomen werk?

A. Ja, dat doet mijnheer Geijl altijd, maar er zijn wel winkels, waar het niet gebeurt, vooral bij schaarschte van werk, omdat men dan toch niet kan wegloopen.

1331. V. Wordt in den slappen tijd veel gewerkt beneden den loonstandaard?

A. Ja, bij andere bazen wel, omdat de menschen bij gebrek aan werk zich voor minder aanbieden.

1332. V. Krijgt mijnheer Geijl dan zulke aanbiedingen niet?

A. Ja wel, maar die maakt er geen gebruik van.

1333. V. Gij, die geen kinderen hebt, kunt elken dag behoorlijk een stukje vleesch krijgen bij uw middagmaal?

A. Ik wel, maar ik heb ook geen huishuur te betalen, hoewel ik veel te veel belasting heb naar mijn zin. Ik betaal f 26 's jaars.

1334. V. Hoe zijt gij aan dat huisje gekomen?

A. Het is half verdiend en half erfenis door mijne vrouw. Ik hoop, dat ik het houden mag, maar er moet sinds een paar jaren veel bij, want 's winters kan ik den kost niet verdienen.

1335. V. Ging dat vroeger beter?

A. Ja, toen was het standaardloon wel minder, maar toen was er steeds werk. Thans kan men bijv. de deuren met hout en al van de fabriek krijgen voor denzelfden prijs, als ons als maakloon toekomt.

1336. V. Het is dus geen willekeur van den kant van den patroon?

A. Zeker niet, hij wordt er toe gedwongen.

1337. V. Uwe kameraden, die een betrekkelijk groot gezin hebben, eten zeker geen vleesch?

A. Neen; zij zeggen, dat zij zich soms met lawaaisaus moeten behelpen, en noemen mij een rijken stinkerd.

1338. V. Eten zij in den regel niet elken dag vet in hun eten?

A. Dat wel, ook hebben zij des Zondags gewoonlijk een stuk vleesch.

1339. V. Neemt het gebruik van paardevleesch onder de werklieden niet toe?

A. Ja.

1340. V. Daar was in den beginne nog al vooroordeel tegen, niet waar?

A. Ja, maar nu het geneeskundig bestuur den raad heeft gegeven paardevleesch te gebruiken, wordt het veel gebruikt, en zij, die het eten, zeggen, dat het goed smaakt. Ik voor mij lust het niet.

1341. V. Zijt gij lid van het Nederlandsch Werkliedenverbond of van een andere vereeniging?

A. Ik ben van niet ééne vereeniging lid. Ik bezoek wel eens deze of gene vergadering, maar wat de werklieden daar vertellen, is slechts ophitserij om hunne positie te verbeteren. Hoe zij echter tot een resultaat zullen komen, weten noch zij, noch ik.

1342. V. Intusschen zal, wanneer de loonsverhooging met twee cents wordt ingevoerd, de toestand toch verbeteren?

A. Dat zal niets geven, want dan zullen dadelijk de producten weer opslaan. Ik heb vroeger nooit zooveel verdiend als nu, en heb het nu toch veel slechter.

1343. V. Maar uw levensstandaard is nu ook gestegen?

A. Natuurlijk, de menschen zijn nu zooveel wijzer geworden en willen daarom ook meer profiteeren. Vroeger had men genoeg aan een pillow-broek, maar dat gaat nu niet meer. En dan moet men nog vragen, waar de lui het geld van daan halen; zoo zijn er, die drie of vier malen in de week naar vergaderingen gaan, wat toch altijd 5 cents kost, hoewel zij minder verdienen dan ik, terwijl het er bij mij niet altijd af kan.

1344. V. Er werken eenige jongens bij de firma Martens, niet waar?

A. Ja, drie.

1345. V. Hoe oordeelt gij er over, dat jongens reeds dadelijk met hun 12de jaar op den winkel komen?

A. Ik zou het beter vinden, wanneer zij tot hun 14de jaar bijv. op de ambachtsschool konden gaan, zooals men van zins is er eene te Haarlem te stichten, als het ten minste wil opnemen. Maar er zijn weinig ouders, die dat kunnen fourneeren.

1346. V. Bedoelt gij het schoolgeld betalen, of het missen van de inkomsten?

A. Het missen van de inkomsten; zij zijn er natuurlijk graag op, dat de jongens ook wat voor het huishouden gaan verdienen.

1347. V. Maar als de wetgever het nu sehs verbod b. v. tot het 14de jaar?

A. Dan moet het natuurlijk, en zouden de menschen ook maar weer zeggen: „In Gods naam, waar alles van daan komt, zal dat ook wel weer van daan komen”.

1348. V. Gelooft gij, dat het voor de vorming der jongens bepaald voordeelig zou zijn, wanneer zij eerst op hun 14de jaar aan het werk kwamen?

A. Voordeelig. Vooreerst zou dan met hun 14de jaar het lichaam niet al zoo afgesjouwd zijn.

1349. V. Is 14 jaren uws inziens dan niet te laat om nog een goed werkman te worden?

A. Neen, niet te laat.

1350. V. En wanneer er wordt gezegd: „het is toch wel goed voor de jongens, dat zij een paar jaren krullenjongen zijn”?

A. Veertien jaren is nog vroeg genoeg. Het is veel beter, dat zij vóór dien tijd wat leeren teekenen en dan tot hun 18de jaar het vak leeren.

1352. V. Wanneer er bij u aan den winkel iemand ziek is, krijgt hij van elk werkman 10 cts. in de week, niet waar?

A. Ja, en nog wat van den patroon.

1353. V. Zijn de meesten bovendien nog in een ziekenfonds?

A. Ja, soms wel in twee. Deze ziekenfondsen keeren gewoonlijk f5 per week uit. Daardoor komt men licht in de verleiding om een week langer weg te blijven en gaan de fondsen ook op de flesch.

1354. V. Gij zegt dat als werkman, op grond van ondervinding?

A. Ja.

1355. V. Wanneer een patroon zegt, dat het bedenkelijk is om zijnerzijds, behalve hetgeen de fondsen uitkeeren, nog eene uitkeering te geven, omdat er zoo licht misbruik van wordt gemaakt, dan kunt gij dit niet geheel tegenspreken?

A. Neen. De fondsen betalen van Maandag tot Zaterdag. Zaterdag gaat bij ons de week in, zoodat men Zaterdag ziek moet worden om ziekengeld te trekken. Daardoor komt men licht in de verzoeking om een week langer weg te blijven, wanneer men staat tusschen de keus van f10 of niets. Men moet heel eerlijk wezen om dat niet te doen, want de positie is sober en de meeste werklieden zijn een week achteruit.

1356. V. Van het geld dat 's Zaterdagavond wordt gebeurd, moet daarvan meestal de schuld over de afge-loopen week worden aangezuiverd?

A. Ja.

1357. V. Is dat algemeen?

A. Ja.

1358. V. Sommigen zijn toch in de winkelvereniging, waar contant betaald moet worden?

A. Ja, maar dan zijn ze toch bij anderen in het krijt.

1359. V. Koopt de werkman zijne kleederen op afbetaling?

A. Ja.

1360. V. Dan betaalt hij ze zeker veel duurder?

A. Ja.

1361. V. Kan een knap werkman geen geld bij de visch geven?

A. Heel zelden.

1362. V. Gaat het met schoeisel ook zoo?

A. Ja.

J. VAN DEN BERG.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLEMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj-secretaris.

ZITTING VAN VRIJDAG 31 JULI 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

VISSER.

Verhoor van Julius Bernardus Vogelsang, oud 38 jaar, schoenmakersknecht bij den heer De Loos, te Haarlem.

1363. De Voorzitter: Werkt gij op den winkel, of thuis?

A. Op den winkel.

1364. V. Zijn er niet patroons, die geregeld thuis laten werken?

A. De meeste, bijna alle, schoenmakersknechts werken thuis en brengen dan het werk, als het af is, naar den winkel.

1365. V. Hoeveel man werken er bij uw patroon?

A. Vier; een meesterknecht met een zoontje van 12, 13 jaar, en buiten mij nog 2 man van 18 en 23 jaar.

1366. V. Werkt gij per stuk?

A. Ik wel, de anderen niet.

1367. V. Hoe komt dat?

A. Omdat ik mijn vak beter ken. Ik zou ook liever vast geld hebben, maar dan zou de baas over de brug moeten komen. Bij stukwerk moet harder gewerkt worden.

1368. V. Zijn die andere knechts dan niet volledig bekwaam?

A. Niet, zoals ik.

1369. V. Hoeveel is hun vaste geld?

A. f 6.— winter en zomer, heilige dag of niet.

1370. V. Verdienen die menschen niets over?

A. Bij den patroon niet, wel nemen zij huiskarweitjes waar.

Enquête. — Haarlem.

1371. V. Wat verdient gij 's wekelijks?

A. In den zomer 10 à 12 gulden.

1372. V. Hoe lang werkt gij daarvoor?

A. Van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur, met drie schafttijden: van 8—8½ uur, van 12—1½ uur en van 5—5½ uur. De korte schafttijden zijn voor het gebruiken van brood en koffie, die wij zelf medebrengen, de 1½ uur zijn voor het middageten.

1373. V. Werkt gij 's avonds nooit later dan tot 8 uur?

A. Neen.

1374. V. Maar werkt gij daarna nog thuis?

A. Als ik wat kan krijgen, wel, want ik moet voor vrouw en kinderen zorgen.

1375. V. Komt dat thuiswerken veel voor, zoodat gij dikwijls 's avonds laat moet werken?

A. Neen, om 10 uur sla ik mijn bajonet af, dan zeg ik tegen mijn vrouw: „daar liggen de wapens, morgen om 6 uur moet ik weer present zijn.”

1376. V. En hoe is de werktijd 's winters?

A. Dan beginnen wij naardat het licht is, 7, 8 uur 's morgens tot 9 uur 's avonds.

1377. V. Dus gij werkt dan toch ongeveer even lang als 's zomers?

A. Ja, als wij later beginnen, scheiden wij ook later uit.

1378. V. Maar gij zeidet straks, dat gij 's zomers — en gij druktet op dat woord — 10 à 12 gulden 's weeks

verdient. Wildet gij daarmede dan zeggen, dat gij 's winters, hoewel gij ongeveer evenlang werkt, daarvoor minder ontvangt?

A. Ik heb 's winters niet altijd het werk, dat ik 's zomers heb, zoodat ik dan wel weken heb van f 6, f 7, f 8; een enkelen keer kraait er wel eens een koninkje uit en heb ik 's winters ook f 11, maar met Kerstmis haal ik dat zeker niet.

1379. V. Is de soort van werk, dat gij 's winters maakt, dan minder?

A. Ja.

1380. V. Kunt gij zeggen, hoeveel gij op den winkel per week, het geheele jaar door elkander gerekend, verdient?

A. Ja wel, dat is zoowat 9 à 10 gulden.

1381. V. En wat komt er dan bij van uw verdiensten thuis?

A. De huishuur of mijn zakcenten haal ik daarmede wel, nooit minder dan f 1, soms f 1.25 of f 1.50, maar anders kon ik ook niet bestaan.

1382. V. Is er te Haarlem een schoenmakers-vereëning?

A. Dat geloof ik wel.

1383. V. Maar gij zijt er geen lid van?

A. Neen, ik bemoei mij met geen mensch; ik zorg voor vrouw en kinderen en daarmede uit.

1384. V. Zijt gij in een ziekenfonds?

A. Neen.

1385. V. Ook niet voor geneeskundige hulp?

A. Die krijg ik van de stad.

1386. V. Is de gratis geneeskundige hulp te Haarlem zoo geregeld, dat iemand, die, zooals gij, het geheele jaar door ongeveer 9 à 10 gulden verdient, daarvan kan genieten?

A. Ik heb het ten minste.

1387. V. Moet men zich daarvoor aanmelden?

A. Ja, dan krijgt men een blauwe kaart, die men om het jaar moet vertoonen.

1388. V. Hebt gij dikwijls die geneeskundige hulp moeten inroepen?

A. Ja, want mijn vrouw lijdt aan haar been en aan hare oogen.

1389. V. Is die geneeskundige hulp van dien aard, dat gij er tevreden mede kunt zijn?

A. Ik voor mij wel, maar mijne vrouw is het niet.

1390. V. In hoever niet?

A. Dat zij niet alles kan krijgen, wat zij hebben moet. De dokter zeide bijv., dat zij een guttapercha kous moest hebben, maar zij kreeg die niet, omdat die te duur was. Voor hare oogen heeft zij echter gratis een bril gekregen.

1391. V. Zijt gij zelf wel eens gedurende betrekkelijk langen tijd ziek geweest?

A. Nooit.

1392. V. Werkt die jongen van beneden de 16 jaren evenlang als de andere werklieden?

A. Neen, hij komt om 8 uur en gaat om 7 uur weg.

1393. V. Was dat ook zoo, vóór de arbeidswet werd ingevoerd?

A. Toen was er geen jongen beneden de 16 jaren.

1394. V. Waaraan wordt in het algemeen door de schoenmakers de voorkeur gegeven, aan werken op den winkel of thuis?

A. Ik werk liever op den winkel, dan heb ik vast werk en weet, wat ik elke week thuis breng.

1395. V. Hebben de thuiswerkers dan niet zoo geregeld werk?

A. Wel neen. Er is geen baas in Haarlem, behalve de heer De Loos, die getrouwde knechts in dienst heeft. Alle werken met jongens, die, zoodra zij 18, 19 jaar zijn, voor zich zelf gaan werken. Dan kunnen zij een paar zolen en achterlappen zetten, maar het vak kennen doen zij niet.

1396. V. Die thuiswerkers werken zeker veel voor magazijnen?

A. Ja, voor bazen.

1397. V. Kunnen zij dan niet geregeld op vast werk rekenen?

A. Neen, zij zijn alleen voor reparatiewerk.

1398. V. Zijn er dan niet veel thuiswerkers onder de schoenmakers in Haarlem, die ook nieuw werk maken voor de winkeliers?

A. Geen een.

1399. V. Komt al het nieuwe werk dan van buiten, uit de Langstraat bijvoorbeeld?

A. Dat weet ik niet. Ik maak het fijne maaswerk, dat mijnheer in den winkel aan de Koningstraat verkoopt. Ik maak pasklaar, wat uit het buitenland komt.

1400. V. Met dat reparatiewerk zal zeker maar een bedroefd sober broodje worden verdiend?

A. Ja. Er zijn er wel, die voor zekere inrichtingen entrée-kaartjes afgeven aan het publiek, als het kermis is, om er een paar centen bij te verdienen.

1401. V. Hoeveel kinderen hebt gij?

A. Vier.

1402. V. Zijt gij lid van eene bouwvereëning?

A. Neen, ik woon in een huurhuis voor f 1.35 per week.

1403. V. Wat hebt gij daarvoor?

A. Voorkamertje, achterkamertje, kenkentje, plaatsje en zolder over het heele huis.

1404. V. Dat is dus eene goede arbeiderswoning?

A. Ja, ik woon er best.

1405. V. Zeker bij de Leidsche vaart?

A. Ja.

1406. V. Is dat niet zoo wat het beste deel van de stad voor arbeiderswoningen?

A. Ja. Er zijn daar ook woningen van eene bouwvereniging, die f 2, f 2.50 doen.

1407. V. Maar in dien prijs is begrepen eene afbetaling, voor eigendomsverkriging?

A. Eigendom? Mijn meesterknecht is ook lid van eene bouwvereniging, maar laat hem er in blijven, ik doe het niet.

1408. V. Waarom niet?

A. Ik wil niet onder tucht zitten. Wanneer ik wat aan mijn huisbaas vraag, kan ik het dadelijk gedaan krijgen, en daar moet men naar vergaderingen loopen, en dat doe ik niet.

1409. V. Trekt het u niet aan langzamerhand eigendom te verkrijgen?

A. Aan den eenen kant wordt te goed geschreven op het boekje, doch aan den anderen kant moet men zelf voor de reparaties zorgen. De meesterknecht b.v. heeft veel last van water in zijne woning gehad; en dat kost veel geld.

1410. V. Is de meesterknecht in de bouwvereniging "de Voorzorg", waar de heer Van der Velden president van is?

A. Ik geloof het wel.

1411. V. Heeft hij er berouw van, dat hij in die vereniging is?

A. Hij zou nu wel iemand willen hebben, die zijn aandeel overnam. Ik moet er niets van hebben. Aan den eenen kant zit men tusschen Pontius en Pilatus, en aan den anderen kant tusschen varkenshokken.

1412. V. Het zullen toch niet alleen de huizen van de bouwverenigingen zijn, waarnaast men varkenshokken vindt?

A. Neen, doch ik maak het anderen niet lastig en wil op mijne beurt van anderen ook geen last hebben.

Ik had eens last van een mesthoop, zoodanig, dat ik bijna niet kon eten van den stank. Ik vroeg toen aan mijn buurman om den mesthoop weg te nemen, doch hij zeide, dat hij het niet deed, want dat eerst zijn boontjes hooger moesten worden. Ik heb het hem toen nog eens gevraagd, maar hij weigerde weer. Ik ben daarop bij de politie gaan klagen en werd daar goed ontvangen. De inspecteur beloofde mij, dat het te recht zou komen, en zoo geschiedde het ook. De mesthoop is opgeruimd.

1413. V. Wordt bij de bouwverenigingen op die dingen niet gelet?

A. Ja wel, maar die baas van mij is veel te goed.

1414. V. Wordt de achterkamer in uwe woning uitsluitend voor wonen en slapen gebruikt, niet voor het koken?

A. Daarvoor hebben we een keukentje.

1415. V. Hoe oud is uw oudste kind?

A. 14 jaar. Zij heeft nu een dagdienstje sedert een maand of drie.

1416. De heer Kolkman: Wanneer is zij aangenomen?

A. Op krap 12 jaar.

1417. V. En is zij na dien tijd nog school blijven gaan?

A. Natuurlijk, bij de zusters, om naaien en breien te leeren.

1418. De Voorzitter: Waar is het in uw vak beter, te Sneek of te Haarlem?

A. Dat is een moeilijke vraag. In Haarlem is alles duurder, de heele boel, maar men kan er meer verdienen, omdat het geoorloofd is, na werktijd thuis nog wat te doen, dat is in Friesland verboden.

1419. V. Eet gij thans beter dan vroeger?

A. Ja zeker, als ik nu een klutsje gedaan heb, zeg ik: "zie zoo, dat gaat in de pan of aan 't lijf".

1420. V. Wat schaft de middagpot tegenwoordig wel?

A. Aardappelen, bloemkool, een stukje vleesch of vet.

1421. V. Altijd vet?

A. Ja, op Vrijdag en Zaterdag niet, dan moet ik vasten, anders altijd, want vet moet een mensch hebben, als hij zal kunnen werken.

1422. V. Komt er dikwijls vleesch of spek op tafel?

A. Van tijd tot tijd op Zon- en feestdagen, anders ho maar! Dat gaat wel eens met een lawaaisausje. Ik zeg altijd tegen mijn vrouw: "samen deelen en net sieren". Ik scharrel zoo wat rond, heb mijn brood en ben daarmede tevreden. Ik heb een goeden patroon; als ik anders zei, zou ik liegen, en de werkplaats is best, 's zomers niet te warm en 's winters goed verwarmd.

1423. V. Worden er wel eens boeten opgelegd?

A. Neen; als er een van hen, die op vast loon werken, verzuimt, wordt er zooveel van zijn daggeld gekort.

1424. V. Wanneer wordt het loon uitbetaald?

A. Ik heb gevraagd om mijn geld 's Zaterdags om 12 uur te hebben, dan kan de vrouw 's middags nog de boodschappen gaan doen.

1425. V. En wanneer krijgen de andere knechts, die op daggeld werken, hun loon?

A. 's Avonds.

1426. *V.* Waarom krijgen die hun loon niet even-goed om 12 uur als gij?

A. Die moeten 's Zaterdags wel eens werken tot 9 uur, half 10, 10 uur, al naar dat er werk is.

1427. *V.* Krijgen zij dan daarnaar uitbetaald? Ik meende, dat zij vast geld hadden?

A. Dat is ook zoo. Als zij het vroegen, zouden zij hun geld misschien ook wel om 12 uur kunnen krijgen.

1428. *V.* Hebt gij uwerzijds nog een of ander mede te deelen, waarop gij de aandacht der Commissie wenscht te vestigen?

A. Ik zou wel willen weten, wat het doel is, waarom ik hier geroepen ben.

1429. *V.* Er is eene Staatscommissie ingesteld om onderzoek te doen naar den toestand der arbeiders. Die Commissie tracht door het verhooren van getuigen licht te ontsteken. Dat licht hebben wij ook van u wenschen te verkrijgen, en daarom zijt gij hier geroepen.

A. Ik dank u; er wordt zooveel gepraat, dat men niet weet waaraan zich te houden.

1430. *V.* Wat vertelt men dan zoo al?

A. De een zegt, dat het sociale rommel is; een ander, dat het komt van de arbeidswet; en een derde, dat het is om de verzekering bij ongelukken aan machines, enz. tegen item zooveel.

J. B. VOGELSANG.

A. KERDIK, *Voorzitter.*

S. LE POOLE.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROINAARDS, *Adj-secretaris.*

Verhoor van **Cornelis Johannes Pootjes**, oud 40 jaar, schildersgezel bij den heer C. Van Niel, te Haarlem.

1431. De *Voorzitter*: Werkt bij den heer Van Niel een talrijk personeel?

A. 13 personen, waaronder 1 jongen van 14 jaar en 2 van 18 jaar.

1432. *V.* Is er in den regel maar één jongen beneden 16 jaar?

A. Ja.

1433. *V.* Worden bij andere schildersbazen niet veel meer jeugdige arbeiders gebruikt?

A. Ja, bijv. bij Bourée.

1434. *V.* Staat die bepaaldelijk bekend als met veel jongeren te werken?

A. Ja.

1435. *V.* Is Bourée een baas, die voornamelijk nieuwe huizen aanneemt en weinig burgerklanten heeft?

A. Hij heeft weinig burgerklanten.

1436. *V.* Over het algemeen vindt men de jongeren 't meest bij schilders, die aangenomen werk hebben?

A. Juist.

1437. *V.* Hoe komt dat?

A. Omdat bijv. Bourée voor lagen prijs werk aanneemt, en daarom neemt hij jonge knapen, die voor een klein daggeld werken.

1438. *V.* Doen die dan het werk van volwassen werklieden?

A. Ja.

1439. *V.* Op welken leeftijd beginnen zij dat werk al?

A. Op hun 16de of 17de jaar. Of zij het werk kennen of niet, zij moeten het doen, en men verwondert zich er dikwijls over, dat zulk werk goedgekeurd wordt.

1440. *V.* Wat verdient zulk een jeugdig arbeider?

A. Van 10 tot 13 cents per uur.

1441. *V.* Dat wordt door de werklieden zeker met leede oogen aangezien?

A. Ja, zeker.

1442. *V.* De loonstandaard te Haarlem is 16 cents, ook bij uw baas, niet waar?

A. Ja.

1443. *V.* Wat hoort gij van hetgeen er gaande is over loonsverhooging?

A. Op het oogenblik heel weinig; niets anders, dan dat de timmerlieden en metselaars met 1 Aug. 18 cents per uur krijgen. Bij ons hoort men er echter niets van en de patroon heeft er nog niet over gesproken.

1444. *V.* En hebt gij er van uw kant den patroon niet over gesproken?

A. Neen.

1445. *V.* Heeft uw patroon destijds die twee vergaderingen met de schildersgezellen bijgewoond, waarover een ander getuige ons gesproken heeft?

A. Neen.

1446. *V.* Is toen niet door de werklieden van den heer Van Niel aan den patroon verzocht om ook op die vergaderingen te komen?

A. Neen.

1447. *V.* Waarom niet?

A. Ik ben nu 14½ jaar bij mijnheer Van Niel, en ik ben 13 jaar bij een patroon in Alkmaar geweest. Ik heb nog nooit ½ uur verzuimd, en daarom durf ik er niet zoo rechtstreeks bij den patroon voor uitkomen.

1448. *V.* Dat zou ik eerder begrijpen, wanneer gij veel verzuimdet, maar uw staat van dienst is, dunkt mij, een reden te meer, niet minder, om met den patroon over het een of ander te spreken, wat voor u van belang is?

A. Menschen, die zoo van den eenen baas naar den anderen loopen, kunnen dit gemakkelijker doen.

1449. *V.* Meent gij dan, dat het u kwalijk zoude genomen worden, wanneer gij fatsoenlijk iets aan den patroon vraagdet?

A. Dat niet, maar de patroon zou zeggen: „de concurrentie is zoo groot, wij moeten het uit de hel halen, door die kleine baasjes kan ik geen nieuw werk krijgen”.

1450. *V.* Gij denkt, dat hij dit zeggen zou; maar dat is nog geen reden om niet eens in overleg te treden met den patroon, is het wel?

A. Dat is wel waar, maar ik zie er toch tegen op.

1451. *V.* Er is evenwel voor u geen reden om te denken, dat hij het u ten kwade zou duiden?

A. Volstrekt niet, de baas is een zeer goed man.

1452. *V.* Heeft de heer Van Niel uitsluitend burgerwerk, of neemt hij ook aan?

A. Hij werkt ook op aanneming.

1453. *V.* Wordt bij dat aangenomen werk ook wel 's Zondags gewerkt?

A. Ja, als er veel haast bij het werk is. Maar het komt toch niet meer dan vier, vijf keer op een zomer voor.

1454. *V.* Wordt er dan evenlang gewerkt als in de week?

A. Neen, van 5 tot 12 of van, 6 tot 12 uur.

1455. *V.* Dus nooit in den namiddag?

A. Neen.

1456. *V.* Komt dat Zondagswerk bij sommige andere patroons meer voor?

A. Bij Bourés misschien meer, maar bij de andere burgerbazen staat het zoo wat gelijk.

1457. *V.* Wordt het Zondagswerk hooger betaald?

A. Neen, ik krijg daarvoor ook maar 16 cents.

1458. *V.* Dat is in allen gevalle eene extra-verdienste voor de werklieden. Zeggen nu de meesten: „geld verzoet den arbeid, ik ben blij, dat ik op Zondag kan werken”, of hebben zij liever den Zondag vrij?

A. Zij verdienen er graag wat bij, en vervelen zich ook thuis.

1459. *V.* Weten velen zich dan nie genoeg bezig te houden met hun gezin?

A. Neen.

1460. *V.* Hoe denkt gij er zelf over?

Enquête. — Haarlem.

A. Nu, ik blijf liever eens thuis, ik kan mij best vermaken met mijn gezin.

Als wij 's Zondags moeten werken, geeft onze patroon toch tijd genoeg om naar de kerk te gaan.

1461. *V.* En gij zeydet, dat er juist 's Zondagsmorgens werd gewerkt?

A. Dit is ook zoo. Ik ben Katholiek, en wanneer ik nu om 6 uur kom, mag ik om 8 uur naar de kerk gaan en weer terugkomen.

1462. *V.* Wanneer gij zegt, dat gij liever heelemaal niet wilt komen, wordt dit dan toegestaan?

A. Soms wel, soms ook niet.

1463. *V.* Wilt gij te kennen geven, dat de patroon het zoo schappelijk mogelijk maakt?

A. Ja, dat is de waarheid.

1464. *V.* Is het Zondagswerk minder dan vroeger?

A. Zeker; vroeger werkte ik dikwijls 9 à 10 Zondagen achter elkaar, en nu van het jaar is het maar 3maal gebeurd.

1465. *V.* Hoe komt dit?

A. Omdat onze patroon niet zooveel werk meer kan krijgen als vroeger.

1466. *V.* Ik bedoelde echter, hoe het er in het algemeen te Haarlem, in vergelijking van vroeger, mede is gesteld?

A. Ik bamoei mij er niet mede, hoe het bij anderen gaat. Ik hoor daar zoo weinig van.

1467. *V.* Ons is door een getuige gezegd, dat, wanneer er 's Zondags gewerkt wordt door de werklieden veel meer geslabakt wordt dan op andere dagen. Is dit waar?

A. Bij ons is het juist andersom. Wij moeten gewoonlijk nog al voortmaken.

1468. *V.* In uw vak wordt in den regel uurloon betaald, niet waar?

A. Ja.

1469. *V.* Wordt er nooit werk door de werklieden aangenomen?

A. Dat is mij in 14½ jaar slechts eens gebeurd.

1470. *V.* En bij andere patroons?

A. Dat kan ik niet zeggen.

1471. *V.* Gij werkt 's zomers zeker van 6—8 uur?

A. Ja, met 1½ uur rust 's middags, en van 8 tot 8½ uur 's morgens.

1472. *V.* Hebt gij ook 's namiddags niet een oogenblikje rust?

A. Wanneer wij bij menschen zijn en er wat te drinken krijgen, gaan wij er bij zitten. Bij den patroon krijgen we thee en 20 min. tijd om te gaan zitten.

1473. *V.* Wordt in den zomer niet dikwijls later gewerkt dan tot 8 uur?

A. Neen, allsen wanneer er een gang of trap geveerd moet worden, gebeurt dit wel eens later.

1474. V. Gebeurt het nooit, dat gij na het werk voor den baas nog een extra-karwei voor u zelf neemt?

A. Anderen doen dat wel, ik niet.

1475. V. Omdat gij dan te weinig tijd over zoudt houden om u aan uw gezin te wijden?

A. Ja, want 8 uur acht ik een knappen tijd om uit te scheiden. Dan kan men nog wat thuis zijn en op tijd naar bed gaan.

1476. V. Zijt gij lid van een schildersvereniging?

A. Van een uitkeeringsfonds, dat gedurende 13 weken f 6 geeft tegen 10 cents inleg per week.

1477. V. Doet bij ziekte de patroon van zijn kant ook wat?

A. Vóór 7 jaar ben ik 21 dagen ziek geweest en toen heb ik de eerste week van hem een rijksdaalder en van de jonge patroons ieder f 1 gehad, maar toen niets meer. Maar vaste regel is dat niet.

1478. V. Ge hebt zeker wel menschen gekend, die langer dan 13 weken ziek waren?

A. Ja wel.

1479. V. En wat gebeurde er dan?

A. Dan zijn ze geruïneerd, en moeten zij eerst weder werken om verder te kunnen trekken.

1480. V. Kan men dan meer dan eenmaal 13 weken trekken in één jaar?

A. Ik meen van ja.

1481. V. Komt dat fonds toe met een bijdrage van 10 cents?

A. We hebben een aardige som in, ruim f 1000.

1482. V. Werkt de jongen bij uw patroon ook wel mee op Zondag?

A. Nooit; hij begint pas en knutselt zoo wat, maakt verpotten schoon en verft een emmertje of zoo iets.

1484. V. Weet gij, of die jongen, toen hij op den winkel kwam, de lagere school geheel had afgehoopen?

A. Dat zal wel, want er moest een bewijs zijn van den onderwijzer, dat hij volleerd was.

1485. V. Verlangde uw patroon dat?

A. Ja.

1486. V. Geniet de jongen 's avonds nog onderwijs?

A. Dat kan ik niet vertellen.

1487. V. Zoudt gij het goed vinden, indien de jongens niet vóór hun 14de jaar mochten werken?

A. Neen, ik heb liever, dat zij op hun 12de jaar kunnen beginnen.

1488. V. Waarom?

A. Omdat ik ook kinderen heb en ambachtsman ben, en omdat een ouder al blij is, als een kind een beetje verdient.

1489. V. Dat begrijp ik, maar vindt gij het aan den anderen kant niet in het belang van de kinderen, dat zij wat meer leeren?

A. Dat wel, maar als zij van hun zesde tot hun twaalfde jaar schoolgaan, hebben zij wel wat kunnen leeren.

1490. V. Geloofst gij, dat het voor het aanleeren van uw vak bedenkelijk zou zijn, als de arbeid eerst met het 14de jaar aanving?

A. Neen, dat niet.

1491. V. Hebt gij een groot gezin?

A. Ik heb 4 kinderen. Twee meisjes van 15 en 8 jaar en twee jongens van 5 en 2 jaar.

1492. V. Dient het oudste meisje?

A. Ja.

1493. V. Hebt gij er niet over gedacht, haar naar een fabriek te zenden?

A. Neen, daar houd ik niet van, want daar leeren de meisjes niet veel goeds. Ik zou haar trouwens liever geheel en al onder mijn oogen thuis houden.

1494. V. Hoort gij wel eens iets ongunstigs van hetgeen gebeurt op een fabriek?

A. Als zoo'n fabriek uitgaat, hoort men jongens en meisjes dikwijls onbetamelijke taal spreken, vloeken, schelden en aangaan.

1495. V. Hebt gij wel eens gehoord van onhebbelijkheden, die in een fabriek zelf gebeuren?

A. Neen, dat niet.

1496. V. Zijt gij lid van een bouwvereniging?

A. Neen, zoo'n huis wordt nooit iemands eigendom. Vooreerst loopen er jaren overheen, en dan moet er telkens wat aan zoo'n huisje gedaan worden.

1497. V. Komt dat niet voor rekening van de vereniging?

A. Neen.

1498. V. Is er geen vaste som voor onderhoud uitgetrokken voor elk huis?

A. Dat weet ik niet.

1499. V. Wat verwoont gij?

A. f 1.75 per week.

1500. V. Waar?

A. In de St. Anthonistraat aan den Spaarnekan.

1501. *V.* Wat hebt gij daarvoor?

A. Een voorkamer, een bovenkamertje, een plaatsje en een zolder.

1502. *V.* Wordt er in die benedenkamer ook gekookt?

A. Ja.

1503. *V.* En waar doet uw vrouw de wasch?

A. Op het plaatsje.

1504. *V.* Hangt zij des winters het goed in de woonkamer te drogen?

A. Ja, er is geen andere gelegenheid.

1505. *V.* Slaapt uw oudste dochter op dat bovenkamertje?

A. Neen, op dit oogenblik heb ik daar een commensaal. Mijn dochter slaapt met twee van mijn kinderen in een ledikant op zolder, en één slaapt er in de bedstee bij mij.

1506. *V.* Hoe oud zijn die kinderen, welke met uw dochter slapen?

A. Het zijn een meisje van 8 en een jongen van 5 jaar.

1507. *V.* Is de zolder behoorlijk beschoten?

A. Neen, men ziet tegen de pannen, maar het dak is goed dicht.

1508. *V.* Is die jongen op den winkel, over wien wij reeds gesproken hebben, Katholiek?

A. Ja.

1509. *V.* Behoort hij tot de St. Jozefsambachtsleerlingenvereniging?

A. Dat geloof ik niet.

1510. *V.* Kunnen de Katholieke werklieden op kerkelijke feestdagen, die in de week vallen, geregeld naar de mis gaan?

A. Wanneer ik 's morgens om 6 uur op werk moet zijn, ga ik naar de kerk van 5 uur of van 5½ uur; maar er zijn er ook, die niet vroeg kunnen opstaan en die om 7 of 8 uur naar de kerk gaan.

1511. *V.* Dus kunnen zij, wanneer zij later naar de kerk willen gaan, altijd vrij krijgen?

A. Ja.

1512. *V.* Is uw patroon Katholiek?

A. Neen.

1513. *V.* Er bestaat in Haarlem eene verordening op de steigers, die bij het bouwen van huizen gebruikt worden, bepalende, dat die steigers in goeden toestand moeten zijn, wat betreft het hout, het touwwerk, den valsteiger, enz. Wordt aan die verordening streng de hand gehouden?

A. Bij mijn patroon wel, hij kijkt ze dikwijls zelf na, en als er iets aan mankeert, moeten ze dadelijk van de karwei weg.

1514. *V.* Hebt gij wel eens steigers zien gebruiken door anderen, die veel te wenschen overlieten?

A. Neen.

C. J. FOOTJES.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJJAARDS, *Adj.-secretaris*

Verhoor van **Pieter Cornet Jzn.**, oud 32 jaar, metselaarsknecht bij den heer P. Kleijweg Dyserinck, te Haarlem.

1515. De *Voorzitter*: Werkt gij al lang bij den heer Dyserinck?

A. Ruim 10 jaar.

1516. *V.* Hebt gij vóór dien tijd ook bij andere bazen gewerkt?

A. Ja, zoo hier en daar. Ik heb het vak eerst geleerd bij mijn vader, die zelf een klein metselaarsbaasje was; toen ben ik bij anderen gegaan om te leeren en wat meer te verdienen. Nadat ik uit dienst ben gekomen, ben ik al heel spoedig naar dezen patroon toegegaan. In den regel gaat de jongen van 12 jaar eerst naar de een of andere fabriek, en komt dan met zijn 17de, 18de jaar bij het metselen. Dan helpen zij eerst een steiger vol sjouwen, en als zij wat idée hebben, dan kunnen zij later gaan metselen.

1517. *V.* De jongens komen dus niet op zeer jeugdigen leeftijd bij het metselvak?

A. Neen.

1518. *V.* Is er ook bij u op den winkel geen van zeer jeugdigen leeftijd?

A. Neen. De baas neemt alleen aan met 17, 18 jaar, wanneer ze flink zijn.

1519. *V.* Hebt gij zomer en winter vast werk?

A. Als er werk is, ja; maar het gebeurt vaak genoeg, dat wij langs den kant loopen. Onze patroon neemt geen deel aan openbare aanbestedingen, omdat de concurrentie te groot is. Bazen, die solide werk willen leveren, kunnen tegenwoordig geen werk meer krijgen. De kleine baasjes, waartegen mijn patroon nu moet concurreren, waren vroeger zijn knechts. In den tijd, toen de bouwwoede heerschte, werd iedereen baas, en daarvan bestaan er nu nog.

1520. *V.* Gij hebt dus ook niet het geheele jaar door werk?

A. Neen.

1521. *V.* Er wordt tegenwoordig toch 's winters meer gemetseld dan vroeger, niet waar?

A. Ja, met Portlandcement. Daar werken wij mede door, tenzij de winter zoo streng is als de laatste.

1522. V. Hoeveel weken zijt gij dezen winter zonder werk geweest?

A. Geen uur. De heer Dyserinck maakt veel ovens voor broodfabrieken en is daarvoor in het heele land bekend. Van den winter zijn er veel nieuwe ovens gemaakt en daardoor waren wij uit de kou.

1523. V. En hoe was het een jaar te voren?

A. Toen heb ik een ergen klap gehad. Er zijn weken geweest, dat ik een paar dagen, soms ook dat ik een paar uren werk had. Als de baas geen werk heeft, kan hij het niet geven.

1524. V. Neemt gij 's zomers voorzorgen voor den winter?

A. Ja, dan spaar ik, als het kan.

1525. V. Zijt gij lid van de spaarkas?

A. Neen.

1526. V. Dunkt u dat toch niet een goede manier?

A. Ik heb een huishouden, en als ik geld over heb, kan ik het zelf wel bewaren.

1527. V. Hadt gij dus, toen de winter van 1889—90 begon, een spaarpot gemaakt?

A. Ja, ik kon aardappelen en steenkolen opdoen.

1528. V. Weet gij het bedrag nog?

A. 10 H.L. steenkolen en 5 H.L. aardappelen heb ik gekocht. Ik had ongeveer f 20 gespaard.

1529. V. Gij hebt toen een kwaden winter gehad. Zijt gij toen niettemin nog erg achteruitgegaan?

A. Ja, ik heb er nog een f 70 schuld bijgemaakt.

1530. V. Bij winkeliers?

A. Ja, en aan huishuur.

1531. V. Hebt gij die schuld den volgenden zomer geheel kunnen afdoen?

A. Neen, ik lig er nog krom voor. Dan gaat het goed naar den lombard en wordt het borgen, vooral bij den bakker.

1532. V. Geven de bazen in zulke gevallen ook voorschotten?

A. Een f 25 zou men wel kunnen krijgen, maar men ziet er tegen op om de brutale schoenen aan te trekken en er om te vragen.

1533. V. Zijt gij lid van de winkelvereniging?

A. Neen, wel van de coöperatieve bouwvereniging „de Toekomst”.

1534. V. Ons is door een getuige gezegd: „ik heb daar niet mede op. Van die eigendomsverkrijging komt toch niets, omdat wij te veel moeten opdokken voor onderhoud”. Denkt gij daar anders over?

A. Ik zie er geen been in. Voor f 1.90 en 5 cents ziekenfonds krijg ik een goede woning. Als ik een half jaar gewoond heb en ik word ziek, behoef ik in 13 weken geen huur te betalen, en als de kas goed staat, woon ik de week van Kerstmis tot Nieuwjaar vrij. In die f 1.90 zit de eigendomsverkrijging. Het onderhoud wordt op eene vergadering aangenomen, maar men kan dat ook voor eigen rekening doen of laten doen. Daarop bestaat toezicht.

1535. V. Dat onderhoud geschiedt dan in vrije uren?

A. Ja, of op Zondag. Wij verdienen graag een duitje.

1536. V. Zoo komen wij weder op uw verdiensten. Hebt gij daarvan wel aantekening gehouden?

A. Neen, daar heb ik wel spijt van.

1537. V. Het uurloon is in uw vak 16 cts., niet waar?

A. Ja, maar ik mag 2 uur extra schrijven en krijg dus voor 12 uren werk 14 betaald.

1538. V. Sedert wanneer?

A. Sedert het voorjaar.

1539. V. Staat dat in verband met de hangende quaestie van de loonsverhooging?

A. Ja, de verschillende vakverenigingen hebben brieven gezonden aan de patroons om verhooging van loon. Wij schreven vroeger een uur extra, maar toen hebben wij 2 uren extra geschreven. Dat heeft de patroon oogluikend toegelaten. Nu heeft de vereniging van industriëelen besloten om het loon te brengen op 18 cts. per uur, maar geen extra-uren meer te laten schrijven, dus ik ga er mede achteruit.

1540. V. Hebben ook anderen 2 extra-uren toegeestaan, of deed de heer Dyserinck dat alleen?

A. Neen, onze patroon alleen.

1541. V. Denkt gij, dat uw patroon nu weer iets meer zal doen dan de anderen?

A. Ik twijfel er hard aan; de vereniging heeft nu eenmaal besloten, en als onze patroon nu meer doet, krijgt hij last met de andere bazen.

1542. V. Heeft hij dan nu geen last met hen?

A. Mijnheer heeft mij ten minste wel eens gezegd, dat hij wilde, dat hij van het geheele uren-stelsel af was.

1543. V. Is er veel aangenomen werk in uw vak?

A. Ja, maar bij ons niet veel.

1544. V. Wordt daarbij, als het voorkomt, wanneer gij uw uurloon niet haalt, toch dit uurloon uitbetaald?

A. Ja, bij ons, maar er zijn van die woekeraars, die zich maar houden aan hetgeen overeengekomen is.

1545. V. Beschouwt gij aangenomen werk als voordeelig?

A. Dat wel; het moet raar loopen, als ik er niet wat uitklop.

1546. *V.* Er wordt door werklieden wel gezegd: „zelfs wanneer het uurloon gegarandeerd wordt, is aangenomen werk toch nog onaangenaam voor den werkman, omdat hij zich daardoor zooveel sterker moet inspinnen”. Hoe denkt gij daarover?

A. Ja, het was veel beter, als het niet bestond. Bij aangenomen werk komt men vroeger, blijft men later en spant men zich bovenmate in.

1547. *V.* Is het ook niet nadeelig voor den patroon, in dien zin, dat er slechter werk wordt gemaakt?

A. Ja, als ik aangenomen werk heb en ik kan ze half bedonderen, dan lap ik het hem.

1548. *V.* Is dat misschien de reden, waarom de heer Dyserinck het zoo weinig mogelijk doet?

A. Juist.

1549. *V.* Wordt de loonstandaard, die nu 16 cents per uur is, door alle metselaarsbazen in acht genomen, of wordt er door hen, die gij zooveen woekeraars noemt, vaak minder loon gegeven?

A. Over het algemeen wordt 16 cents betaald, maar er zijn er ook, die minder geven.

1550. *V.* Zijt gij lid van de afdeeling van het Nederlandsch werkliedenverbond?

A. Neen.

1551. *V.* Toch weet gij waarschijnlijk wel van een adres, dat door die afdeeling tot den Raad is gericht, om in de bestekken van gemeentewerken bepalingen op te nemen omtrent maximum-werktijd en minimum-loon?

A. Ik zou dat zeer toejuichen.

1552. *V.* Gesteld, dat de wetgever, gelijk hij reeds gedaan heeft voor vrouwen en jeugdige arbeiders, ook voor volwassene werklieden een maximum van werktijd stelde, zonder iets te bepalen omtrent het loon; hoe zoudt gij daarover oordeelen?

A. Daar werden wij slechter door.

1553. *V.* Geloof gij niet, dat allengs het loon verhoogd zou worden, wanneer er minder tijd gewerkt werd en er dus meer vraag naar krachten zou wezen?

A. Neen; wanneer er eenig werk is, komen de menschen van alle kanten, en dan zouden wel is waar vele werklozen geholpen worden, maar zij, die volop werk hebben, achteruitgaan.

1554. *V.* Wanneer gij nu niet denkt aan u zelve alleen, meent gij dan, dat zulk eene inmenging van den wetgever aan uw vakgenooten in het algemeen ten goede zou komen?

A. Dat geloof ik wel.

1555. *V.* Komt het in Haarlem voor, dat, wanneer de dagen korter worden, de middagschaftijd zeer wordt ingekrompen?

A. De minste schaftijd is altijd één uur.

1556. *V.* Hebt gij ons nog iets mede te deelen?

A. Ik wenschte wel te spreken over twee punten, die in de vragenlijst voorkomen, namelijk leerplicht en oplei-

Enquête. — Haarlem.

ding van arbeiders. Tegenwoordig komen de jongens op hun 17de of 18de jaar van de fabriek, gaan dan steenen sjouwen, en wanneer zij liefhebberij hebben, kunnen zij gaan metselen. Dit acht ik niet goed en daarom zou ik, ook voor ons vak, zoo gaarne ambachtsscholen zien, met voorafgaand schoolbezoek tot 14 jaar.

1557. *V.* Maar gij hebt daareven gezegd, dat beperking van den arbeidsduur bij de wet, zonder dat daarbij tevens het loon bepaald werd, voor hen, die werk hadden, een zeer kwaad ding zou zijn. Dit geldt ook voor de ouders der kinderen: als dezen tot hun 14de jaar op school moeten gaan, daarna nog op een ambachtsschool en dan eerst wat gaan verdienen, zal het toch zeer bezwarend zijn voor vele ouders?

A. Ja, maar op den duur zullen zij niet beter weten, of het hoort zoo.

1558. *V.* Gij meent dus, dat de wetgever maar moet doortasten ondanks de geldelijke bezwaren?

A. Zeker.

1559. *V.* Waarom redeneert gij dan niet evenzoo ten aanzien van de beperking van den arbeidsduur, opdat de volwassen werklieden wat meer tijd krijgen ter eigen ontwikkeling?

A. Dat zou ik ook prachtig vinden, als er slechts een minimum-loon bij werd vastgesteld.

1560. *V.* Gij stelt zeker prijs op wat meer vrijen tijd?

A. Zeker, ik sbarrel nog al gaarne in mijn tuintje.

1561. *V.* Leest gij veel?

A. Ja wel, en ik ga 's winters nog al eens naar de openbare vergaderingen van „Weten en Werken”. Daar worden dan lezingen gehouden over allerlei onderwerpen: natuurkunde, de loop van de maan en sterren; sommige heeren dragen ook wel novellen voor.

1562. *V.* Zijt gij al eens in de openbare leeszaal geweest?

A. Nog niet, ik heb er nog geen tijd voor gehad.

1563. *V.* Welke boeken leest gij zoo al?

A. Van allerlei aard. De Aarde en haar Volken, het geïllustreerd Stuiversmagazijn, Eigen Haard, enz.

1564. *V.* Krijgt gij die boeken kosteloos van „Weten en Werken”?

A. Ja.

1565. *V.* Leest gij thuis wel eens voor?

A. Dat gebeurt ook wel. De vrouw zit dan aardappelen te schillen en vader leest wat voor.

1566. *V.* Verdient uw vrouw er nog wat bij?

A. Ja, die heeft dienstbodenwaschjes. Zij krijgt f 26.— voor elke wasch, en daar zij vier dergelijke heeft, verdient zij er de huishuur ongeveer mede.

1567. *V.* Gij spraakt van een tuintje; is dat een bloementuintje?

A. Neen, ik teel er groenten in, het is 60 M². groot.

1568. *V.* Hebben al die huisjes der bouwvereniging zoo'n stuk grond?

A. Enkele hebben wat kleiner tuin, maar betalen dan ook 10 cents per week minder.

1569. V. Hoeveel kamers hebt gij in uwe woning?

A. Een flinke mooie voorkamer met kast, een zolder met een bedstede en kleerkast, een fiksche huiskamer met een kast en bedstede, een kelder onder de bedstede, een keuken met een pomp, een plaatsje en 60 M². tuin.

1570. V. Hoe groot is de voorkamer?

A. 2.50 M. bij 2.50 M.

1571. V. De achterkamer is grooter?

A. Ja.

1572. V. Waar wordt door uwe vrouw gewasschen?

A. In een soort loodsje, dat ik gemaakt heb.

1573. V. De voorkamer is zeker uw pronkkamer?

A. Ja, daar ga ik 's Zondags, als alles op orde is, de krant zitten lezen.

1574. V. Hebt gij kinderen?

A. Ja, vier, de oudste is 7 jaar en de jongste één jaar.

1575. V. Gaat gij 's Zondags veel uit wandelen?

A. Zelden, ik kan mij thuis best vermaken.

1576. V. Dat is heel gelukkig, dooh gaat gij nooit met vrouw en kinderen b. v. naar Bloemendaal?

A. Neen, dat is te ver. Als wij uitgaan, gaan we naar de muziek in Den Hout.

1577. V. Op welken dag wordt bij den heer Dyserinck het loon uitbetaald?

A. Des Vrijdagsavonds.

1578. V. Is dat altijd zoo geweest?

A. Ja.

1579. V. Het is toch de regel niet, is het wel?

A. Neen, gewoonlijk wordt het loon 's Zaterdagavond uitbetaald.

1580. V. Waaraan denkt gij, dat de werklieden de voorkeur geven: aan het uitbetalen van het loon op Zaterdag of op een anderen dag?

A. Daar heb ik geen bepaalde meening over.

P. CORNET,

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Johannes Albertus Mes, oud 35 jaar, kamer-
behangers- en stoffeerdgersgezel bij den heer

C. Van Niel, te Haarlem.

1581. De Voorzitter: Is de arbeidsduur in uw vak niet zeer uiteenlopend in verschillende tijden van het jaar?

A. Ja, van Paschen tot Pinksteren werken wij van 6 tot 11, verder van 6 tot 9 en 's winters van 8 tot 5 uur.

1582. V. Hoeveel rust hebt gij bijv. in den tijd van 6 tot 9 uur?

A. Haast niets en zeer ongeregeld, als wij op karwei zijn althans; dan gaan wij maar even eten, wanneer dat met het werk het best uitkomt.

1583. V. Gaat gij toch ten minste altijd thuis eten?

A. Ja, maar mijn vrouw kan, als ik niet aan den winkel ben, nooit op een vast uur rekenen. Dat gaat wel voor de behangers, maar niet voor hen, die gordijnen en kleedwerk verrichten. Die maken eerst hun werk af, vóór zij gaan eten. Die aan den winkel zijn, gaan van 12 tot 1 uur naar huis.

1584. V. Hebt gij kinderen?

A. Vier.

1585. V. Gebeurt het, dat gij die in den drukken tijd den geheelen dag niet ziet?

A. Zeker, maar dat wordt weder verzoet door een goed loon op Zaterdagavond. Want wij mogen dan den heelen dag opschrijven, zoodat wij ook voor den schaft-tijd betaald krijgen.

1586. V. Hebt gij in den druksten tijd tussehen Paschen en Pinksteren, wanneer ge werkt tot 's avonds 11 uur, ook geen vaste rust?

A. Neen, anders wel, dan is het een uur 's middags en 's morgens van 8—8½ om aan den winkel wat te eten, dat half uur wordt doorbetaald.

1587. V. Is één uur middagrust algemeen in het behangersvak?

A. Ja.

1588. V. Dat is dan toch „haast je, rep je” om het eten te gebruiken?

A. Dat kan ik wel in 10 minuten en Haarlem is zoo groot niet.

1589. V. Wordt in uw vak op uurloon gewerkt?

A. Ja, ik ben meesterknecht en heb 18 cts., dan is er nog een, die heeft 17 cts., maar de anderen hebben 16 cts., dat is het gewone uurloon in Haarlem.

1590. V. Wordt bij buitengewonen arbeidsduur, zooals tussehen Paschen en Pinksteren, voor de laatste uren niet een, hooger loon betaald?

A. Neen.

1591. V. Komt er dan wel nachtarbeid voor?

A. Ja, dat gebeurt wel. Dit jaar is het niet voorgekomen, maar verleden jaar werkten wij wel eens van

's morgens 6 tot 's nachts 4 uur, gingen dan tot 6 uur naar huis om wat te slapen en begonnen dan weer van 6 tot 's avonds 11 uur.

1592. *V.* Bleeft gij dan inderdaad niet langer dan 2 uren van uw werk?

A. Neen.

1593. *V.* Na zulk een onmogelijk langen arbeidsduur zullen u de knieën wel geknikt hebben?

A. Ja, dan verlangde men wel naar bed.

1594. *V.* Hoe dikwijls kwam dat voor?

A. Soms eens, soms tweemaal in de week, en dan werkten wij 's Zondags tot 12 uur.

1595. *V.* Kan een man zulken arbeid volhouden tweemaal 's weeks?

A. Zoo kort wel; de drukke tijd duurt maar 6 weken en daarvan moesten wij het hebben. 's Winters moet er geld bij en kan men zijn huishouden niet van zijn loon onderhouden, dus moet men er 's zomers een paar centen bijverdienen.

1596. *V.* Ik begrijp, dat de gelddrang er u toe brengt; maar wordt zóó langdurige arbeid door u en de uwen niet beschouwd als eene ongeoorloofd bovenmatige inspanning van uwe krachten?

A. Dat heb ik van geen van de knechts ooit gehoord.

1597. *V.* Worden zulke buitensporige diensten, die in drukken tijd verricht moesten worden, extra betaald?

A. Neen, men betaalt hetzelfde loon.

1598. *V.* Tegenover den langen werktijd met grotere verdiensten in den zomer en in het voorjaar staat de kortere werktijd in den winter met slechte verdiensten. Kunt gij ons zeggen hoeveel gij bijv. in 1890 verdiend hebt?

A. Neen, dat weet ik niet uit mijn hoofd.

1599. *V.* Worden door u in den zomer voorzorgsmaatregelen genomen voor den komenden winter?

A. Ja, wij zorgen steeds voor de winterprovisie.

1600. *V.* Legt gij het geld daarvoor zelf op zijde, of doet gij het in de spaarkas?

A. Ik bewaar het geld zelf en koop ook zelf mijne winterprovisie.

1601. *V.* Heeft het ten gevolge, dat gij des winters op dezelfde manier kunt voortleven als des zomers, dat er b.v. geen verschil in het eten is?

A. Ons leven is des winters hetzelfde als des zomers.

1602. *V.* Geloof gij, dat de andere knechts dat ook doen?

A. Ik weet zeker, dat zij hunne winterprovisie in huis hebben en er des winters net zoo goed komen als des zomers.

1603. *V.* Komt het in uw vak niet veel voor, dat de lieden aan het einde van den winter in de schuld zitten?

A. Sommigen hebben wel eens eenige weken huurschuld.

1604. *V.* Blijven de werklieden bij uw patroon allen des winters aan het werk?

A. Ja.

1605. *V.* Hoeveel zijn er?

A. Vijf.

1606. *V.* Zijn daar jongens onder?

A. Neen; de jongste is 23 jaar.

1607. *V.* Dat is toch eene uitzondering?

A. Wij tobben te veel met de jongens; de een heeft lange vingers, de andere is te lui, enz.

1608. *V.* Maar in uw vak wordt er toch wel met jongens gewerkt?

A. Ja.

1609. *V.* Werken dan zulke jongens in den drukken tijd zoolang als de knechts?

A. Neen, zij doen niets anders dan banden papier met stijf sel smeren en werken niet langer dan tot 8 uur, want in de kamers kan men niet langer zien. De knechts gaan dan naar den winkel aan kleeden werken, enz.

1610. *V.* Ik spreek nu niet van den allerlaatsten tijd, maar kwam het vroeger niet wel voor, dat de jongens evenlang moesten werken als de knechts?

A. Een 17 jaar geleden wel. Ik heb als jongen in de week en 's Zondags evenlang als de oudere knechts moeten werken. En wanneer men dan aan den patroon vroeg om eens 's Zondags vrij te hebben, dan kreeg men ten antwoord: „goed, dan behoeft gij niet meer terug te komen”.

1611. *V.* Waaraan schrijft gij het toe, dat jongens toen wel zoolang moesten werken, en later niet meer?

A. Vroeger moesten de jongens leeren stoppen. Maar de qualiteit van het kleedengoed is zoo achteruitgegaan, dat stopwerk weinig meer voorkomt. Men kan evengoed eene nieuwe baan nemen. De patroon sneed vroeger wel eens opzettelijk een gat in een kleed om den jongen het stoppen te leeren.

1612. *V.* Op welken leeftijd komen de jongens gewoonlijk bij het vak?

A. Met hun 13de of 14de jaar.

1613. *V.* Niet met hun 12de?

A. Neen, dat is geen regel.

1614. *V.* Neemt intusschen het gebruik van jongens bij uw vak af?

A. Ja.

1615. *V.* Hoe zal men dan voortaan behangersknechts krijgen?

A. Dat weet ik niet. In Haarlem had men vroeger de groote zaak van Nijborg, maar nu heeft men een massa kleine bazen. De grootste winkel heeft nu maar 5 à 7 man aan het werk.

1616. V. Komt dit daarvan, dat de menschen meer voor zich zelf gaan werken?

A. Ja, vroeger had men eigenlijk maar 3 bazen, tegenwoordig wel 50.

1617. V. De jongens gaan dus eerst naar een ander vak en komen eerst op later leeftijd bij het behangersvak?

A. Bij ons in Haarlem heeft men bijna geen jongens meer in het vak, men krijgt de knechts uit andere plaatsen.

1618. V. Worden in andere plaatsen dan nog wel jongens in het vak opgeleid?

A. Ja, als een knecht uit Amsterdam bijv. in Haarlem bij iemand komt werken, heeft hij gewoonlijk een jongetje bij zich.

1619. V. Zijt gij lid van eene coöperatieve bouwvereniging?

A. Neen, ik woon in een eigen huisje.

1620. V. Hebt gij dat huisje door erfenis verkregen?

A. Neen, ik had een f300 en toen heeft een zekere heer mij geholpen om dat huisje te koopen.

1621. V. Hoeveel lost gij daarvan af?

A. Niet veel, soms eens f25, soms los ik heelemaal niets af, want er zijn nog al zware lasten op het huis.

1622. V. Komt het bij u in de werkplaats nog al eens voor, dat de lieden 's Maandags niet op het werk komen?

A. Neen, daar hebben we nooit last van.

1623. V. Worden er boeten toegepast?

A. Neen.

1624. V. Wat gebeurt er dan, wanneer ze te laat komen?

A. Als men een uur te laat komt, gebeurt het wel eens, dat de patroon zegt: „kom na schaftijd terug”, maar wanneer men een kwartier te laat komt, wordt er niets van gezegd.

1625. V. Wanneer wordt het loon uitbetaald?

A. Des Zaterdagavond, 's Vrijdagsavond is de week uit.

1626. V. Hoe laat houdt men in den drukken tijd 's Zaterdag met werken op?

A. Om 9 à 9½ uur.

1627. V. Dan zal het dus wel gebeuren, dat men eerst om 10 uur of later met zijn geld thuis komt?

A. Ja.

1628. V. Zoodat de vrouw dan geen boodschappen meer kan doen? Zou het door de werklieden niet worden gewaardeerd, indien de uitbetaling 's Vrijdags plaats had?

A. Dit is niet noodig, want men is dan met zijn geld vooruit in den drukken tijd, zoodat de vrouw nog wel geld genoeg heeft om boodschappen te kunnen doen.

Wanneer men dit niet deed, zou men er niet komen, want 's winters verdient men soms maar f 6.72 in de week.

1629. V. Op de lijst van vraagpunten komt ook voor de wenschelijkheid van officieele organen ter behartiging van de belangen der werklieden. Heeft dit onderwerp uwe bijzondere aandacht getrokken?

A. Neen.

J. A. MES.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Johannes Simon Holster, oud 32 jaar, meubelstoffeerdersgezel bij den heer J. C. Van Gemund, te Haarlem.

1630. De Voorzitter: Heeft de firma een groot personeel?

A. Ongeveer 18 man.

1631. V. Wisselt dat sterk in verschillende tijden van het jaar?

A. Doorlopend blijft dat hetzelfde. 13 jaar geleden, toen ik er kwam, werkten er 40 man.

1632. V. Is de zaak dan achteruitgegaan?

A. Ja.

1633. V. Door opkomst van andere groote zaken, of omdat het vak in het algemeen in Haarlem minder wordt?

A. Ik denk, omdat er zoovele baasjes komen, die ook voor particulieren werken, en omdat mijn patroon niet met zijn tijd medegaat en geen stoom opzet.

1634. V. Bedoelt gij met kleine bazen menschen, die alleen werken, of met een paar knechts?

A. Die alleen werken, maar niet voor winkels. Dat wordt in andere groote steden wel veel gedaan, in Haarlem niet.

1635. V. Werken er bij den heer Van Gemund jongens beneden 16 jaar?

A. Van 17 en 18. Eén van omstreeks 16 jaar is laatst naar een ander gegaan, bij wien hij meer kon verdienen.

1636. V. Werkte die jongen met de volwassenen gelijk op?

A. Ja, maar tot 7 uur. Wij werken van 6.30 tot 8 uur, met 3 pauzen, te zamen van 3 uren. Vroeger werd er in plaats van 10½ uur wel 15 tot 16 uren gewerkt.

1637. *V.* Gaat zoo'n jongen altijd om 7 uur naar huis?

A. Tegenwoordig wel, maar vóór de invoering van de wet hield de baas ze tot 10, 12 uur 's avonds op 't kantoor. Hij ontnam hun den geheelen speeltijd.

1638. *V.* Op het kantoor?

A. Ja, de jongens moesten tot 8 uur op den winkel blijven en dan moesten zij op het kantoor komen. Daar ging de patroon dan zitten schrijven, soms tot 10, 11 uur toe, en het geschrevene moesten de jongens dan wegbrengen. Het is wel gebeurd, dat zij onder het wachten in slaap vielen.

1639. *V.* Is dat na de invoering der arbeidswet niet meer gebeurd?

A. Neen, de baas is erg voor de wet; veel stipter dan andere patroons in Haarlem.

1640. *V.* Hoe wordt in uw vak het loon berekend?

A. Per uur. De jongens van 16—18 jaar hebben 3—7 cts. per uur, de knechts in de meubelmakerij boven de 18 jaar hebben van 7—17 cts. Vroeger liep het loon tot 18 cts.

1641. *V.* Sedert wanneer is dat loon verlaagd en waarom?

A. Dat is 4 jaar geleden gebeurd. In geheel Haarlem was het loon van de meubelmakers 18—20 cts. per uur, onze baas wilde echter het loon korten. Toen heeft hij eerst tot 5 uur laten werken, maar op een goeden dag, toen hij dacht, dat dit lang genoeg had geduurd, zeide hij: „Julie kunt wel doorwerken met licht, maar dan geef ik 1 ct. minder voor het licht”. Het was winter en de knechts dachten: dat is 3 cts. voor het licht, dat zullen wij maar doen, maar 's Zaterdags bleek, dat bedoeld was 1 ct. per uur minder den geheelen dag. Toen het weer zomer was, hebben de knechts gevraagd om het oude loon weer te hebben, omdat er toen geen licht meer gebrand werd; maar ho maar: de baas lachte ze uit en zei: „wie het niet bevalt, gaat maar naar een ander.”

1642. *V.* Hoe is het loon bij andere meubelmakers? Bij den heer Randoe b. v.?

A. 18—19 cts. per uur; daar kan de patroon geen knecht van krijgen.

1643. *V.* En wat betalen de meubelmakers over het algemeen?

A. 18 à 19 cts.

1644. *V.* Zijn er bij uw patroon veel knechts weggegaan uit zich zelf?

A. Ja, toen het loon gekort werd, waren er veel meer knechts dan nu, want wie een goed gaatje kon vinden, liep weg. Zij gingen naar de klanten en vertelden daar de zaak, terwijl zij zelf om het werk vroegen. Dat is menig-een gelukt en nu werken ze thuis. Een zekere De Wilde o. a., die het niet langer verknoezen kon, is ook voor zich zelf aan den gang gegaan, en die kan het wel uithouden, al moet hij scharrelen om er te komen; hij heeft menigen klant ingepikt.

1645. *V.* Wordt de werkplaats 's winters verwarmd?

A. Neen, de stoffeerdery wel, de meubelwerkplaats lijkt wel Siberië.

1646. *V.* Is het geen gewoonte om de meubelmakers-werkplaatsen te verwarmen?

Enquête. — Haarlem.

A. Ja, door heel Nederland wel, maar niet bij mijn baas.

1647. *V.* In de meubelmakerij is toch een kachel om lijm te warmen?

A. Dat is een haard, waarvan de warmte de haardsteel ingaat, en die alleen branden mag, wanneer er lijm gewarmd moet worden. Die haard wordt met krullen gestookt, want hout mag er niet gebrand worden. Is de baas er nu niet, dan gooien de werklui er wel eens nog wat krullen op, om zich althans een beetje te kunnen warmen, maar zoodra de baas dit bemerkt, dooft hij de haard met een emmer water uit.

1648. *V.* Gij spreekt toch wel de waarheid?

A. Zeker; alleen hoop ik, dat, als de baas mij weg-schopt, gij mij helpen zult.

1649. *V.* Daarop kan ik u op dit oogenblik geen antwoord geven; ik zit hier officieel en heb u vragen te doen, waarop gij verplicht zijt te antwoorden.

A. Ik vertrouw echter, dat, na hetgeen ik van u gehoord heb, gij het toch zult doen.

1650. *V.* Is het in de stoffeerdery ook zoo koud?

A. Neen, die is goed verwarmd, op aandringen van mij zelf.

1651. *V.* Wanneer hebt gij daarop aangedrongen?

A. Dat is vier jaar geleden; ik had toen een winter zonder kachel gewerkt, waardoor mijn vingers krom van de koude waren en ik niet veel werken kon, zoodat ik standje op standje kreeg.

1652. *V.* Dat gij toen een kachel hebt gekregen, bewijst, dunkt mij, dat de patroon bereid was aan klachten te voldoen. Hebben de andere knechts er ook niet op aangedrongen om een kachel te krijgen?

A. Ja, maar zij hebben die niet gekregen.

1653. *V.* Hoe komt het, dat de patroon het voor de stoffeerdery wel en voor de meubelmakerij niet toegestaan heeft?

A. Omdat de stoffeerdery minder gemakkelijk te krijgen zijn.

1654. *V.* Wat is uw loon?

A. 20 cents per uur. In den winter heb ik 6 weken, 8 maanden, 6½ uur per dag te werken, 's zomers 14 uren.

1655. *V.* Uwe inkomsten wisselen dus 's zomers en 's winters veel af?

A. Ja, 's zomers moet ik goed verdienen om den winter door te komen.

1656. *V.* Hoeveel verdient gij gemiddeld per jaar?

A. Dat weet ik niet, ik kom toch altijd tekort; 's zomers moet ik betalen, wat ik 's winters tekort ben gekomen.

1657. *V.* Hebt gij den afgelopen winter veel schuld moeten maken?

A. Ja, bij den steenkolenkooper, kleermaker, schoenmaker.

1658. V. En bij den huisbaas?

A. Neen, gelukkig niet, want dan wordt men al heel spoedig op straat gezet. Ik heb dikwijls maar een snee brood gegeten, alleen om de huishuur te kunnen betalen.

1659. V. Was er dan soms geen warm eten op tafel?

A. Neen.

1660. V. Legt gij 's zomers in den goeden tijd niet wat op zij voor den kwaden?

A. Dat kan ik niet.

1661. V. Gij verdient nu ruim f 14.— per week, kunt gij daarvan niets overleggen?

A. Neen, want ik heb altijd het ongeluk, dat mijn vrouw moet bevallen. Vroeger, toen ik nog geen kinderen had, heb ik 's zomers wel eens wat kunnen overleggen, maar met 5 kinderen gaat dat niet meer, hoewel ik eene zuinige vrouw heb en ik zelf nergens naar toe ga.

1662. V. Zijt gij thans door uw schuld van den vorigen winter heen?

A. Ja.

1663. V. Gij zijt dus nu in uw besten tijd?

A. Ja.

1664. V. Nu steekt gij u zeker opnieuw in de kleeren?

A. Dat doe ik wel, maar ik moet nu weer voor de bevalling van mijne vrouw in October zorgen.

1665. V. Hebt gij wel eens een buitenkansje in uw verdiensten?

A. Zelden, van den patroon nooit, wel eens extratjes van andere bazen.

1666. V. Wanneer doet gij dan dat werk?

A. Tusschentijds in de schafttijden of 's nachts.

1667. V. Tot hoe lang werkt gij dan wel?

A. Soms den geheelen nacht of tot 3 uur; 's Zondags slaap ik dan nit, tenzij er vergadering is.

1668. V. Komt het dikwerf voor, dat gij 's nachts tot 3 uur werkt?

A. In de laatste 3 weken is het 4 maal gebeurd.

1669. V. En den geheelen nacht ook wel?

A. Dat is verleden week nog tweemaal voorgekomen. Ik werk dan bij mijn patroon van 's morgens 6¹/₂ tot 's avonds 8 uur, maar dan werk ik ook in de schafttijden door, dan ga ik thuis niet eten.

1670. V. Dan hebt gij dus geen andere rust gehad dan een paar keer een half uur?

A. Ja.

1671. V. Tot 's avonds 8 uur; en dan?

A. Dan ga ik naar den zolder bij mij thuis en werk tot ik klaar ben.

1672. V. Laatst is het voorgekomen, zedet gij, dat gij twee keer in één week een nacht hebt doorgewerkt. Dan neemt gij toch zeker eerst een paar uren rust?

A. Neen, ik slaap dan in het geheel niet.

1673. V. En werkt gij den tweeden dag dan weer tot 8 uur 's avonds?

A. Ja, en dan ga ik slapen. Den volgenden dag kan ik dan weer een nacht doorwerken. Ik ben daartoe gedwongen, anders kom ik er niet. Wanneer ik op de werkplaats van de H. IJ. S. M. zou kunnen komen, zou ik het graag doen, hoewel men er maar f 12 verdient, zomer en winter, en dan zoude ik het tehuis werken wel laten.

1674. V. Hebt gij het al eens geprobeerd daar te komen?

A. Ja. Ds. De Lanooy, ds. Oraandijk en de heer Dyserinck hebben al eens een goed woord voor mij gedaan, maar het heeft niet gebaat.

1675. V. Is er zooveel liefhebberij voor?

A. Men moet van de vriendjes wezen.

1676. V. Gij spraakt van vergaderingen op Zondag; zijt gij lid van een werklieden-vereeniging?

A. Ik ben secretaris-penningmeester van de afdeling van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond.

1677. V. Zijt gij in een ziekenfonds?

A. Ja, in dat van de meubelmakersvereeniging. Wij betalen er f 0,20 in de week en krijgen f 10,50 in geval van ziekte, doch niet meer dan gedurende 13 weken van het jaar.

1678. V. Kan dat fonds daarmede goed uitkomen?

A. Ja, het bestaat al vele jaren.

1679. V. Zijt gij nog in een ander fonds?

A. Neen.

1680. V. Niet in een fonds voor geneeskundige hulp?

A. Daar ben ik wel in geweest, maar mijn vrouw kon de 30 cts. in de week niet missen. Mijn oudste jongen wordt nu 11 jaar en dan zou het 40 cents worden.

1681. V. Hoe gaat het dan in geval van ziekte?

A. Er is er nooit een ziek, doch ik zou niet weten, hoe het moest loopén.

1682. V. Zult gij uw zoontje, van wien gij daareven hebt gesproken, op zijn 12de jaar van school nemen?

A. Ik hoop hem er tot zijn 14de jaar te houden.

1683. V. Dat zal voor u een groote opoffering zijn?

A. Ja, maar anders kan ik mijn kinderen niets nalaten.

1684. V. Ik behoef dus wel niet te vragen, of gij er een voorstander van zijt, dat de wetgever de verplichting oplegge om tot het 14de jaar school te gaan?

A. Ik wou, dat het morgen gebeurde.

1685. V. Niettegenstaande de geldelijke bezwaren, die er voor de ouders aan verbonden zijn?

A. Op den winkel leeren de jongens toch niets. Bij mijn baas zijn nu geene jongens, maar bij Randoe moesten ze tot 7 uur blijven, doch als ze niet tot 8 uur blijven, krijgen ze hun 75 centen niet.

1686. V. Blijven ze daar tegenwoordig wel langer dan 7 uur?

A. Straks komt er een knecht van hem, dien kan u het vragen.

1687. V. Denken de meeste werklieden in het algemeen over de leeftijdsquaestie, zooals gij?

A. Gerust, sjouwerlui en zulk soort uitgezonderd. We zijn overtuigd, dat die jongens toch niets leeren; straatslijpen en de broek scheuren doen zij.

1688. V. Gaan er ook naar de burgeravondschool?

A. Ja, maar dat is zo duur, f 4 om er op te komen en dan de behoeften, dat komt wel op f 2 te staan. Daarom hebben wij aangevraagd bij de schoolcommissie, die f 4 in termijnen te mogen betalen en de behoeften gratis te hebben; maar daarop hebben wij nog niets gehoord. Mochten wij in het geheel niets vernemen, dan zullen wij ons direct tot den Raad wenden.

1689. V. Wordt er bij uw patroon ook op Zondag gewerkt?

A. Vroeger wel, nu niet meer uit gebrek aan werk.

1690. V. Wanneer ontvangt gij uw loon?

A. Op Zaterdagavond om 8 uur of later, naar de baas het in den zin heeft.

1691. V. Wordt het soms laat, eer gij met uw geld thuis komt?

A. 9 uur, een enkelen keer om half tien.

1692. V. En moet uw vrouw dan nog boodschappen gaan doen?

A. Ja.

1693. V. Gaat dat overal zoo?

A. Neen, bij Randoe en Anslin gaat dat precies op tijd, maar Gemund is een uitzondering op den regel.

1694. V. Hoe is het gesteld met de opleiding van jongens?

A. Treurig, zij leeren haast niets. Dat doen zij wel bij kleine bazen, maar daar moeten zij weder spoedig weg om wat te gaan verdienen.

1695. V. Vindt gij het voor een jongen beter, dat hij bij een kleinen baas begint, dan bij een grooten?

A. Ja, maar er zijn ongelukkig maar een stuk of 2, 3 kleine bazen, die een jongen kunnen gebruiken.

1696. V. Geloof gij, dat opleiding op een ambachtschool voor de jongens wenschelijk is?

A. Zeker, dat is uitstekend.

1697. V. Als er gezegd wordt, dat men van de ambachtsschool maar pedante jongens krijgt, die practisch het vak niet verstaan, acht gij die uitspraak dan niet juist?

A. Wel neen; de jongens mogen niet direct zoo goed mee kunnen, daar staat tegenover, dat zij veel meer begrip hebben; zij hebben herhalingsonderwijs gehad en teekenen geleerd, zoodat zij een moeilijk meubelstuk, b.v. een buffet of zoo, zelf kunnen uitslaan. Wij hebben bij ons zoo'n jongen uit het Doopsgezinde weeshuis, die op de ambachtsschool te Amsterdam is geweest, maar die is heel gauw op de hoogte gekomen.

1698. V. Wordt in uw vak wel stukloon toegepast?

A. Bij Gemund niet, bij Randoe wel. Onze patroon heeft wel eens een paar honderd stoelen laten aannemen; dat was hard werken, doch daar kregen de knechts niets voor toe.

1699. V. Maar zij kregen toch het uurloon uitbetaald, als zij niet uitkwamen?

A. Dat wel.

1700. V. Zijt gij een voorstander van het werken op stuk?

A. Neen, een tegenstander, omdat men zich met stukwerk stuk werkt en er niets bij wint.

1701. V. De werklieden zijn niet allen engelen, zoo min als andere menschen; staat nu niet tegenover het door u genoemde nadeel, dat bij het werken op uurloon de knechts licht slabakken, of althaus zich niet inspannen zooals het behoort?

A. Wie dat doet, is geen goed knecht en behoort te worden weggezonden. Ik ben nu 18 jaar bij mijn patroon en dat is een lastig mensch, maar voor mij is hij toch goed, net anders dan voor de meubelmakers. Daarom heb ik niet begrepen, dat men mij juist voor deze zaak heeft uitgepikt.

Ik zal u een voorbeeld geven. Van den winter was de gasmeter bevroren. Het duurde een uur, voordat die ontdooid was. Toen zei de baas: „dat kost jelu een uur“, maar ik zei: „baas, dat gaat niet, want dan krijg ik ruzie met mijn vrouw, die weet precies hoeveel uren ik werk, en ik heb dat uur hier toch gezeten“. „Ja“, zei hij, „jij stoort je wat aan je vrouw“. Ik zei toen weder: „dat gaat u niet aan, dan doe ik toch mijn kinderen te kort“. Hij sloeg mij daarop voor om het elk om de helft te doen, en niet-tegenstaande ik dat aannam, heb ik toch het volle uur gehad, maar geen van de meubelmakers.

1702. V. Hebben die dan niet gereclameerd?

A. Ja wel, bij den meesterknecht, maar dat gaf niets.

1703. V. Schrijft gij, zooals ik straks meen begrepen te hebben, de betere bejegening, die gij, naar men uit uw mededeelingen zou moeten opmaken, van uw patroon geniet, daaraan toe, dat hij u niet zoo goed kan missen?

A. Wanneer mijn patroon komt, zult gij hem dit kunnen vragen; ik wil daarop liefst niet antwoorden en mijn eigen roem verkondigen.

1704. V. Worden er boeten toegepast?

A. De baas heeft het wel geprobeerd; wanneer men bijv. een post vergeten had, wilde hij 50 cents inhouden, maar dat is toch niet gelukt. Komt men echter één minuut te laat, dan wordt men een half uur teruggezonden. Ik ben echter wel eens 10 minuten te laat gekomen, zonder dat hij mij iets kortte.

1705. De heer **Kolkman**: Gij hebt, luidens hetgeen gij voorheen zeldet, verschillende lieden bij den baas zien vertrekken; werd er dan door hem een termijn in acht genomen, zoodat hij b. v. een week te voren waarschuwde?

A. In den laatsten tijd waarschuwt hij een week vooruit, maar gewoonlijk is het: direct de deur uit.

1706. V. En hoe handelen de werklieden in dit opzicht?

A. Die waarschuwen ook een week vooruit, maar wanneer zij eerder weg kunnen, doen zij het.

1707. V. Komt er wel sterke drank aan den winkel?

A. Neen, slechts een enkele maal, als er een jarig is.

1708. V. Is de patroon er sterk tegen?

A. Ja.

1709. V. Vermindert het drinken onder de werklieden?

A. Ik ken er niet een bij ons, die dagelijks twee borrels koopt.

1710. V. In een andere stad is ons gezegd, dat bij sommige meubelmakers slechter hout wordt gebruikt dan vroeger, en dat dit invloed heeft op het werk. Is dat zoo?

A. Baas Gemund is op dit punt zeer solide.

1711. De Voorzitter: Hebt gij ons wellicht nog iets te zeggen?

A. Ik wilde nog de aandacht vestigen op den winkel van Strijbos in de Grootte Houtstraat, de werkplaats is in de Lange Annastraat. Daar is geen lucht of licht, men staat er op de straatsteentjes, eigenlijk is het een beestenstal. Meer zal ik er niet van zeggen.

1712. V. Zijt gij er zelf in geweest?

A. Ja wel. En op de vergadering van 26 Juli heeft men mij nog op het hart gedrukt die zaak niet te vergeten. Bij Bolland is het niet beter, daar loopen wel 2000 muizen door de werkplaats, en jongens, die op teekenen gaan, kan hij niet gebruiken, die jaagt hij weg, hoewel hij de meeste jongens heeft.

1713. De heer **Kolkman**: Zijn er Katholieke werklieden bij uw patroon?

A. Ja wel.

1714. V. Mogen die op feestdagen naar de kerk gaan?

A. Als hij een goede bui heeft, ja; als hij een kwade bui heeft, zegt hij: "ga maar 3 dagen bidden voor den geheelen winkel".

1715. V. Zegt de patroon dat inderdaad?

A. Ja, ik hoop, dat de heeren hem eens goed kwaad zullen zien; ik hoop ook, dat Strijbos uitgenoodigd zal

worden voor uwe Commissie te verschijnen, en dat hem eens naar dien beestenstal van zijn werkplaats zal gevraagd worden.

J. HOLSTER.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. BOUJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Petrus Jacobus De Loos**, oud 50 jaar, winkelier en fabrikant van schoenen en laarzen, te Haarlem.

1716. De Voorzitter: Laat gij in het geheel niet thuis werken?

A. Alleen bij mij op den winkel.

1717. V. Is dat regel in Haarlem?

A. Er zijn in Haarlem meest kleine baasjes. Ik ben de eenige, die een groote schoenmakerij heeft.

1718. V. Werken degenen, die thuis arbeiden, meest voor magazijnen?

A. Zij doen meestal verstelwerk voor schoenwinkels en vooral voor particulieren.

1719. V. Het schoenmakersbedrijf is in de latere jaren geheel veranderd, niet waar?

A. Ja, 25 percent van die kleine bazen kennen hun vak niet. Zij beginnen als jongens van 10 à 12 jaar, gaan dan aan het schoenmaken, trouwen een jaar of wat later en zetten dan mr. schoenmaker boven hunne deur.

1720. V. Beginnen zij tegenwoordig nog zoo vroeg?

A. Neen, doch vóór de wet was dat wel.

1721. V. Komt het koopgoed uit de Langstraat?

A. Ja, en uit het buitenland.

1722. V. Ligt dit hoofdzakelijk daaraan, dat de menschen hun vak niet verstaan?

A. Dat niet. Maar indien de ambachtslieden beter hun vak verstonden, zouden de menschen meer besteld werk laten maken, want het is veel beter, dat men zijne schoenen laat maken, dan dat men ze gemaakt koopt. Die kleine bazen nemen echter de maat van iemands voet, koopen dan in een grooten winkel een paar schoenen en zeggen, dat zij ze gemaakt hebben.

1723. V. Die menschen hebben waarschijnlijk een treurig bestaan?

A. Het is hun eigen schuld.

1724. V. Maar armoede is er troef?

A. Ja, als zij het hier en daar moeten ophalen, is armoede troef.

1725. V. Gij kunt zeker alleen bekwame knechts gebruiken? Wat verdienen die?

A. Ik heb een knecht, een soort baasje, die f 16 verdient, en een ander, die een Rijksdaalder kan verdienen, een stukwerker, wat echter zelden het geval is, omdat er op Maandag altijd weinig wordt uitgevoerd.

1726. V. Is dat Vogelsang?

A. Ja.

1727. V. Die zeide, dat hij wel f 10—f 12, maar ook wel f 6 en f 8, gemiddeld f 9 à f 10 verdiende. Is dat niet zoo?

A. Ja, maar hij zou meer kunnen verdienen.

1728. V. Komt hij 's Maandags niet altijd?

A. Dat wel, maar als de menschen den Zondag of een vrijen dag achter den rug hebben, staan hun de handen verkeerd.

1729. V. Bedoelt gij, dat er op zoo'n dag misbruik van sterken drank wordt gemaakt?

A. Altijd te veel, en toch behoort die persoon tot de knapsten.

1730. V. Wat zijn bij u de werktijden?

A. 's Zomers van 6 tot 8 uur, 's winters van 7 tot 9 uur.

1731. V. Vogelsang krijgt 's Zaterdagmiddags zijn geld, niet waar?

A. Ja, de getrouwen heb ik altijd om 12 uur hun geld laten geven, de ongetrouwen ontvangen dat 's avonds, omdat het voor hen niet zoo spant, met het oog op het boodschappen doen. Ik bevind mij bij die regeling goed. Het betalen op Vrijdag achtte ik minder geschikt.

1732. V. Waarom?

A. Er zijn er heel weinig, die 's Vrijdagsavonds tegen het gevoel kunnen van al dat geld in den zak te hebben, maar 's Zaterdagmiddags gaan zij naar huis eten en geven het geld aan de vrouw voor de boodschappen.

1733. V. Wordt bij u nooit later gewerkt dan tot 's avonds 8 uur?

A. Als er eens iets besteld is, dat af moet, kan het 's Zaterdags een uurtje later worden, maar anders nooit. 's Zondags wordt bij mij nimmer gewerkt.

1734. V. Krijgen de menschen, die vast loon hebben, meer bij langeren arbeidsduur dan den gewonen?

A. Neen, maar zij krijgen ook niet minder, als zij door ziekte of eene andere oorzaak buiten eigen schuld eens een dag verzuimen.

1735. V. Wat verdienen de menschen, die vast loon hebben?

A. f 7, f 6 en f 3.

1736. V. Hoe gaat het, wanneer de stukwerkers ziek zijn?

A. Dat is nog maar een paar keer gebeurd, maar dan schik ik dat. Als zij b. v. geregeld f 9 verdienen en

Enquête. — Haarlem.

zij maken dan in zoo'n geval van ziekte maar f 5, dan betaal ik hun f 7, en laat ze het verschil inverdieneu.

1737. V. Hebt gij ook jongens?

A. Ja, één van 13 en één van 17 jaar.

1738. V. Werken die beiden met de volwassenen op?

A. Die van 17 jaar wel, maar de andere werkt van 's morgens 7 tot 's avonds 7 uur.

1739. V. Is dat zoo sedert de invoering van de arbeidswet?

A. Neen, dat is zoo geweest van dat ik begonnen ben af, dus al wel 20 jaar. Die jongen is de zoon van mijn meesterknecht; kleinere bazen nemen wel jongens van 12 en 13 jaar en houden ze langer.

1740. V. Wat doet die jongen van 13 jaar na afloop van den werktijd?

A. Dan neemt zijn vader hem mede en laat hem thuis wat doen.

1741. V. Hij geniet dus geen avondonderwijs; hebt gij er nooit aan gedacht om dit als voorwaarde te stellen voor zijn verder werken bij u?

A. Dat niet, maar ik zou het wel goedvinden, dat hij nog wat leerde. Ik heb het dan ook zijn vader dikwijls aangeraden, maar het schijnt, dat moeder 's avonds voor zoo'n jongen wat te doen heeft, althans het komt er niet toe.

1742. V. Vogelsang heeft ons gezegd, dat hij 's avonds thuis nog wel eens een karweitje waarneemt en daarmee nu eens een gulden, dan eens wat meer, in de week er bij verdient. Dat wijst er toch op, dat hij tracht zijn inkomen te vermeerderen en schijnt in tegenspraak met uwe mededeeling, dat hij bij u meer zou kunnen verdienen dan hij doet?

A. Wanneer hij u dat heeft medegedeeld, doet hij iets, wat hij niet mag doen, want hij kan bij mij meer verdienen.

1743. V. Hij zeide, dat hij vroeger in Sneek had gewerkt en dat hij daar geen eigen karweitjes mocht doen, maar dat dit te Haarlem geoorloofd was.

A. Neen, dat is niet juist. Bij mij mag dat niet. Wanneer die man door zijn luieren des Maandags in plaats van f 2.50 f 0.75 verdient, dan kan ik het niet helpen, dat hij extra-werk doet.

1745. V. Gij verklaart dus, dat hij zonder bovenmatige inspanning, door gewoon door te werken, het verder kan brengen, dan hij feitelijk doet?

A. Dat is mijn vaste overtuiging.

1746. V. Zoudt gij eene opleiding van schoenmakers in eene speciale schoenmakersambachtsschool wenschelijk achten?

A. Zeker, dat zou de toestand kolossaal verbeteren.

1747. V. In de Langstraat bestaat immers zulk een school?

A. Ja.

1748. *V.* Is nooit door u met uw medepatroons in Amsterdam overwogen om gezamenlijk zoo iets op touw te zetten?

A. Ik ben nooit in de gelegenheid geweest er over te spreken. Die school in de Langstraat is ook iets anders dan wat ik bedoel. Dat is machinaal werk, en daar leert de eene jongen slechts pantoffels, de andere slechts vrouwenlaarzen maken, maar een paar laarzen naar maat kunnen zij niet maken.

1749. *V.* Ik begrijp, dat een ambachtsschool in de Langstraat, waar alles fabriekmatig gaat, er anders uitziet, dan zij in Haarlem of Amsterdam zou moeten zijn. Waar echter door u en uwe vakgenooten geklaagd wordt over gebrekkige opleiding van de schoenmakers, ligt het, dunkt mij, op den weg van de patroons om zulk een vakschool tot stand te brengen.

A. Dat ben ik met u eens.

1750. *V.* Is het u niet bekend, of er te Amsterdam iets in dien geest bestaat?

A. Mij is daarvan niets bekend; de jongens leeren er wel teekenen.

1751. *V.* Zal dat zootje van uw meesterknecht, van wien gij voorheen spraaft, uws inziens een bekwaam schoenmaker worden?

A. Zeker, want hij krijgt opleiding in het vak van zijn vader.

1752. *V.* Dat is nu de zoon van een meesterknecht; maar krijgen andere jongens in Haarlem of in Amsterdam niet zulk een opleiding?

A. Neen.

1753. *V.* Kunt gij ze zelf niet fokken?

A. Neen. Ik ben oorspronkelijk geen schoenmaker, maar meer speciaal winkelier; mijn meesterknecht echter kent het vak; dat zou ik niet kunnen doen, dat zou een schoenmaker moeten doen of mijn meesterknecht.

1754. *V.* Intusschen, de toestand, zooals hij thans is, is nadeelig en voor den werkman en voor den patroon, want er worden geen goede werklieden meer gevormd?

A. Neen. Het zou een geluk zijn, wanneer daarvoor een school kwam, liefst te Amsterdam. Als er bij ons het een of ander voor een gebrekkig been of gebrekkigen voet moet gemaakt worden, gaat men naar Amsterdam. Daar is nog een enkele schoenmaker, die dit kan. Er is in de voeten zulk een groot verschil: de eene mensch draagt links, de andere rechts, geen twee voeten zijn eender. Maar alles moet maar passen, er wordt een stukje ingelegd, de schoen wordt wat uitgerekte, enz. Van daar dat men eksterooogen en andere ongemakken krijgt. De jongens moesten leeren eerst den voet afteteekenen en daarna de leest te maken, dan zou men een goed schoeisel krijgen. Doch daarop wordt niet gelet.

P. J. DE LOOS.

A. KERDINK, Voorzitter
KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROIJARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Jacobus Hoogeveen**, oud 33 jaar, meubelmakersgezel bij den heer A. Randoe, te Haarlem.

1755. De Voorzitter: Zijt gij reeds lang bij den heer Randoe werkzaam?

A. Bijna 11 jaren.

1756. *V.* Hebt gij vroeger ook in andere werkplaatsen te Haarlem gewerkt?

A. Bij Wesselink 10 jaar en 1½ jaar bij Van Gemund.

1757. *V.* Hoe oud waart gij, toen gij bij den heer Van Gemund werktet?

A. 21 jaar.

1758. *V.* Als gij de heeren Van Gemund en Randoe met elkander vergelijkt, aan wien geeft gij dan de voorkeur?

A. Aan den heer Randoe.

1759. *V.* Waarom?

A. Omdat men daar een menschelijker behandeling heeft. De heer Gemund snauwt dadelijk af, vervloekt en verwenscht je, al heeft hij er niet de minste reden voor.

Hij behandelde de goeden net als de kwaden; wanneer hij met een der laatsten ruzie had, moesten de anderen het ontgelden.

1760. *V.* Zijt gij er met onaangenaamheden van daan gegaan?

A. Ja, wegens het breken van een ruit, hetwelk ik bij ongeluk had gedaan. De baas zei, dat hij de schade niet kon lijden, en ik zeide, dat ik het niet kon doen, en zoo ben ik er van daan gegaan.

1761. *V.* Hoe was de werkplaats van den heer Van Gemund?

A. Gebrekkig en te klein voor het groot aantal menschen. Daarbij was er 's winters geen verwarming.

1762. *V.* De lijn moest er toch gekookt worden?

A. Ja, maar voor de verwarming werd er niets gedaan. Als wij het eenigszins konden lappen, werd er wel gestookt.

1763. *V.* Wat gebeurde er dan, als de baas kwam?

A. Wij maakten, dat we aan het werk kwamen.

1764. *V.* Ons is door een vroegere getuige verteld, dat er krullen werden gestookt, doch dat de baas er water op gooide, indien hij het merkte. Hebt gij dat ooit gezien?

A. Ik heb het nooit bespeurd.

1765. *V.* Wat zijn de loonen bij den heer Randoe?

A. 16 à 19 cents per uur, slechts een stuk of 5 hebben 19 cents en daaronder behoer ik.

1766. *V.* Zijn diegenen, die 16 cents verdienen, jeugdige werklieden?

A. Ja, zij zijn niet zoo ontwikkeld.

1767. *V.* Hoeveel werklui zijn er in het geheel?

A. 20.

1768. *V.* Wat hadt gij bij den heer Van Gemund?

A. 16 cents; 17 is daar het hoogste.

1769. *V.* Wordt vrij algemeen in Haarlem tot 19 cents betaald?

A. Bij Van Gemund niet; daar is 17 cts. het hoogst.

1770. *V.* Was het ook daar vroeger niet hooger?

A. Ja, 18 cents. Een paar jaar geleden, toen hij niet veel werk had, zeide hij, dat er een cent per uur voor het licht moest worden betaald. Dit is geschied, maar die cent is er later nooit meer bijgekomen. Men heeft er wel eens bij hem om aangeklopt, doch het heeft niets gegeven.

1771. *V.* Is de heer Van Gemund de eenige, waar het loon niet hooger dan 17 cents is?

A. Ja.

1772. *V.* Zijn bij den heer Randoe de loonen in den laatsten tijd verhoogd?

A. Ja, over het algemeen wel. Wie vroeger 16 cts. had, heeft nu 17.

1773. *V.* Naar aanleiding van een poging der werklieden?

A. Ja.

1774. *V.* Vertel daar eens wat meer van.

A. De vijf knapsten hebben een brief aan den patroon gericht met verzoek om 2 cents per uur meer te hebben. Hij heeft daarop geantwoord, dat het om de concurrentie niet kon, maar dat hij, om te toonen, dat hij niet onwillig was, één cent meer zou geven. Ook voor de anderen is er wat verhooging gekomen.

1775. *V.* Werken er vele jongens bij den heer Randoe?

A. Neen, tenzij men iemand van 18, 20 jaar een jongen wil noemen. Onder de 16 jaar is er dezen zomer niet één geweest.

1776. *V.* Ons werd verteld, dat, het kan verleden jaar geweest zijn, een jongen, die niet meer tot 8 uur mocht werken tengevolge van de arbeidswet, een deel van het loon werd ingehouden?

A. Dat weet ik niet. De jongen, die verleden jaar van 6 tot 8 met ons opwerkte, is uit eigen beweging meen ik, heengegaan. Van het feit, dat u daar mededeelt, is mij niets bekend.

1777. *V.* Wordt bij den heer Randoe ook op stuk gewerkt?

A. Een enkele maal, maar gewoonlijk gaat alles op uurloon. In Haarlem bestaat bijna geen stukloon, gelukkig, want dat werkt maar nadeelig op den loonstandaard. Iemand, die jaar op jaar dezelfde stukken maakt, wordt daarin zóó handig, dat hij het voor minder kan doen dan een ander en die dus maar half en half mede kan; omdat hij telkens iets anders onderhanden krijgt, legt hij er, als hij aannemen moet, geld op toe. Dan is het ook bij de vele variatiën moeilijk om altijd precies een prijs te bepalen.

1778. *V.* Gij meent dus, dat stukloon op den duur het loon drukt?

A. Ja.

1779. *V.* Zijn de patroons voor stukloon?

A. Ook niet; de onze althans niet, om de reeds genoemde reden, dat prijsbepaling zoo moeilijk is.

1780. *V.* Hoeveel rust hebt gij tusschen 6 en 8 uur?

A. 2½ uur.

1781. *V.* Wordt het nooit later dan 8 uur?

A. Hoogst zelden; als er eens een stuk werk bepaald af moet, dan komt er wel een uur bij.

1782. *V.* Hoe lang werkt gij 's winters?

A. Van 's morgens 8 tot 's avonds 8 uur, feitelijke arbeidsduur 10½ uur, dus dan verdien ik f 1.50 's weeks minder.

1783. *V.* En dan zijn de behoeften juist grooter door brandstof, als anderszins. Hoe stelt gij het dan?

A. In den zomer spaar ik wat voor den komenden winter.

1784. *V.* Brengt gij dan dat gespaarde geld in de spaarkas?

A. Neen, dat bewaar ik zelf.

1785. *V.* Sparen vele meubelmakers voor den winter?

A. Neen, niet velen; de meesten leven van de hand in den tand.

1786. *V.* Dus die zitten na den winters in de schuld?

A. Die maken schuld, dat spreekt.

1787. *V.* Ons is gezegd in eene andere gemeente, dat het hout zooveel slechter wordt en dientengevolge zooveel moeilijker en nadeeliger te bewerken; is dat in Haarlem ook zoo?

A. Ja, dat komt, omdat men tegenwoordig zooveel jonger hout krijgt, dat sliktat zoo van den molen komt.

1788. *V.* Kan de patroon dan geen beter hout krijgen?

A. Ja wel, maar dat wordt zooveel duurder.

1789. *V.* Maar voor de werklieden, die per uur werken, maakt dat nadeeliger werken geen verschil?

A. Neen, maar als het werk te duur wordt, krijgt men een leelijk gezicht, en toch kan men daar niets aan doen, want zoo heeft men een stuk bewerkt en een uur of wat daarna trekt het krom, dan kan men weer beginnen. Het maakt trouwens verschil, of men 's zomers iets maakt of 's winters. Als men 's zomers iets gelijmd heeft, kan men het na een paar uren al verder bewerken, maar 's winters duurt dat wel een dag.

1790. *V.* Is de werkplaats behoorlijk verwarmd?

A. Ja, als wij komen, brandt de kachel al, en als wij heengaan, is zij soms nog aan.

1791. *V.* Hoe is de toestand van de werkplaats overigens?

A. Zij is zoo goed als nieuw en er is waterleiding, bovendien is zij flink hoog. Alleen wil het beneden wel eens naar het riool ruiken, als het weer regenachtig is.

1792. V. Er zijn anders te Haarlem wel slechte werkplaatsen, niet waar?

A. Ja, die van Strijbos moet een hol wezen en die van Bolland deugt ook niet, maar die werkt alleen met jongens van 16, 17 jaar.

1793. V. Weet gij ook, hoe talrijk het personeel bij Bolland is?

A. Hij werkt soms met 5 of 6 jongens, soms slechts met 3.

1794. V. Maar hij heeft toch ook volwassenen?

A. Niet één.

1795. V. Dan werkt hij zelf zeker mede?

A. Ja.

1796. V. Wanneer wordt er bij den heer Randoe uitbetaald?

A. 's Zaterdagavonds om 7 uur; wij eindigen dan een uur vroeger dan gewoonlijk.

1797. V. Wordt het geld onmiddellijk uitbetaald?

A. Ja, soms zelfs wel vóór onzen tijd.

1798. V. Zijt gij niet secretaris van de meubelmakersvereniging?

A. Ja.

1799. V. Wat doet die vereeniging?

A. Het is een zoogenaamd ziekenfonds om elkander in tijd van ziekte en ongeval bij te staan. Er zijn twee klassen: een, waarin men 10 centen contributie per week betaalt en in geval van ziekte f 1.— per dag of f 6.— per week krijgt; en een met 20 centen contributie, waardoor men eene uitkeering krijgt van f 10.80.

1800. V. Zijn die contributiën voldoende voor de uitkeeringen?

A. Het is een tijd lang goed gegaan, maar met de influenza heeft de kas een grooten klap gekregen.

1801. V. Wordt er in tijd van ziekte door den patroon iets aan de werklieden gegeven?

A. Het is geen regel, maar wel heeft een knecht bij ons bij ziekte ondersteuning van den patroon gehad.

1802. V. Was het wat in het handje of een geregelde toelage?

A. Als de patroon hem bezocht, gaf hij hem wat.

1803. V. Dus er bestaat geen vaste regeling daaromtrent?

A. Neen.

1804. V. Is uwe vereeniging uitsluitend een ziekenfonds, of worden er ook vakbelangen besproken?

A. Politieke vraagstukken of vakbelangen mogen er niet ter sprake gebracht worden.

1805. V. Vindt gij niet, dat het op den weg ligt van werklieden, die vereenigd zijn, om onderling hunne belangen te bespreken?

A. Zeker. Wij hebben dit punt meermalen ter sprake gebracht, maar de anderen denken, dat daardoor het ziekenfonds op zijde zou geschoven worden.

1806. V. Wanneer dus de meubelmakers iets in het belang van hun vak of hun arbeid wenschen te bevorderen, dan hebben zij geen orgaan om dat te doen?

A. Sinds kort is te Haarlem opgericht eene afdeeling van den meubelmakersbond, die geheel buiten het ziekenfonds staat en de vakbelangen behandelt.

1807. V. Zijt gij lid daarvan?

A. Ja.

1808. V. Welke belangen worden daar wel ter hand genomen?

A. Bijv. het aanwenden van pogingen, dat de patroons voor gereedschap zorgen.

1809. V. Betaalt een meubelmaker zijn eigen gereedschappen geheel zelf?

A. Ja.

1810. V. Is dat eene belangrijke uitgave?

A. Als men wil hebben, wat men noodig heeft, dan heeft men daarvoor minstens noodig een dikke f 100.

1811. V. Komt er dan jaarlijks nog veel bij voor onderhoud?

A. Ja, bv. een schaafbijtel is in een paar jaar op.

1812. V. Is dit op andere plaatsen ook zoo, dat de meubelmaker zijn gereedschap zelf betaalt?

A. In Nederland wel. In Duitschland betaalt de patroon alle gereedschappen, daar heeft men slechts een duimstok mede te brengen.

1813. V. Is het verzoek aan de patroons, om hunnerzijds voor gereedschap te zorgen, reeds gedaan?

A. Nog niet.

1814. V. Gelooft gij, dat in uw vak de arbeidswet in Haarlem trouw wordt nageleefd?

A. Ik geloof het wel.

1815. V. Is in de afdeeling van den meubelmakersbond besproken de leeftijd, waarop de arbeid eigenlijk zou behooren te beginnen?

A. Ja wel, wij vonden den leeftijd van 14 jaar het wenschelijkst.

1816. V. Gelooft gij niet, dat dit te oud zou zijn om dan nog het vak goed te leeren?

A. Neen. Ik geloof, dat men het onderwijs op school wel tot zijn 14de jaar noodig heeft, en dan zou het nog wel raadzaam zijn, indien de jongens op een ambachtsschool kwamen.

1817. V. Wordt in uwen kring vrij algemeen belang gesteld in de op te richten ambachtsschool?

A. Zeker, vóórdat de heeren het initiatief daartoe hebben genomen, waren reeds een 4 jaar geleden door de vakverenigingen pogingen aangewend om eene vak-school op te richten.

1818. V. Wordt in uwen kring niet de vrees ge-coesterd, dat de opleiding in de ambachtsschool, wat de practijk betreft, veel te wenschen zal overlaten, zoodat het toch geen deugdelijke werklieden zullen worden?

A. Enkelen vreezen dit werkelijk; zij meenen, dat wanneer de jongens in de werkplaats komen om uit te voeren, wat zij geleerd hebben, hunne handen verkeerd zullen staan.

Anderen zijn van meening, dat zulk eene ambachtsschool in tegendeel zeer raadzaam is om goede, degelijk ontwikkelde werklieden te krijgen.

1819. V. Heeft de laatste meening in uwen kring de meerderheid?

A. Ja.

1820. V. Wij hebben al meer van werklieden gehoord, dat het huns inziens wenschelijk is tot het 14de jaar geen arbeid te laten verrichten. Doch zien de werklieden er niet verschrikkelijk tegen op, gedurende twee jaren de verdiensten van die jongens te moeten missen?

A. Die een groot gezin hebben, wel.

1821. V. Toch zouden zij er zich aan moeten onderwerpen, wanneer de wet sprak.

A. Ja, maar dan verwachten zij ook, dat de loonen zoodanig verhoogd zullen worden, dat het missen van die verdiensten der jongens niet zal hinderen.

1822. V. Verwacht men, dat dit van zelf zal komen?

A. Ja, de loonen zullen wel verhoogd worden.

1823. V. Dus men denkt in elk geval: de jongens beneden 14 jaar moeten van de werkplaats weg?

A. Ja.

1824. V. Gij kent zeker wel ouden van dagen, die niet meer kunnen werken. Wat wordt er van hen?

A. Er zijn weinig patroons, die hun nog een toelage geven.

1825. V. Kent gij zulke patroons?

A. Neen. Doorgaans gaan die oudjes naar een gesticht. Ik heb er drie gekend, waarvan er een in een gesticht geweest is, en één het van zijne spaarcenten eenigen tijd heeft uitgehouden en toen in het diaconiehuis is gegaan. Wij hebben nog een intekenlijst laten rondgaan om hem het noodige te kunnen doen aankopen. De derde leeft nog van giften en gaven. Zijn patroon o. a. geeft hem nog f 1 per maand.

1826. V. Hoeveel had die tweede bespaard?

A. Dat weet ik niet. Een jaar lang heeft hij het kunnen rekken.

1827. V. Zag hij er erg tegen op, in het diaconiehuis te gaan?

A. Ja, uit eergevoel, omdat hij niet afhankelijk wilde wezen.

1828. V. Wat zegt gij, wanneer men vraagt: „waar kan zulk een man het beter hebben dan in een gesticht“?

A. Dan zeg ik: „ik heb zoolang mijn eigen brood gegeten, en ik zal het zoolang doen als ik kan“.

1829. V. Zal het u pijnlijk zijn, indien gij in het geval van dien man komt?

A. Ja.

1830. V. Geloof gij, dat er algemeen door de fatsoenlijke werklui zoo over wordt gedacht?

A. Ja.

1831. V. Zou het u verheugen, indien een wet werd ingevoerd, waarbij een pensioensregeling werd vastgesteld, zoodanig, dat de patroon, doch ook de werkman, moest bijdragen?

A. Ja, ik zou dit met vreugde begroeten.

1832. V. Zijt gij in een bus voor geneeskundige behandeling?

A. Ja, voor 24 centen per week voor mijn gezin.

1833. V. Men hoort nog al eens klachten van bus-patiënten over de behandeling der dokters, en omgekeerd, dat van de zijde der patiënten vaak onredelijke eischen worden gesteld. Wat is uwe ervaring daarvan?

A. Ik heb vroeger dokter Wijnhoff gehad, bij wien mijne vrouw had gediend, maar over hem noch zijn opvolger heb ik ooit te klagen gehad.

1834. V. Zijt gij lid van de winkelvereniging?

A. Neen, ook niet van de bouwvereniging. Ik heb een erfenisje in 't gezicht, en als dat komt, koop ik liever een huisje op een plaats, die mij bevalt.

1835. V. Hebt gij uwe gedachte wel eens laten gaan over de wenschelijkheid van een orgaan voor de werklieden, dat zich de belangen der werklieden zou aantrekken en ze bij patroons of bij de regeering bepleiten?

A. Neen, ik heb dat nooit overwogen, maar geloof wel, dat daar behoefte aan bestaat.

J. HOOGVESEN.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS Adj.-secretaris.

ZITTING VAN ZATERDAG 1 AUGUSTUS 1891.

Tegenwoordig de heeren:

KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

VISSEK.

Verhoor van Cornelus Van Niel, oud 59 jaar, huis- en rijtuigschilder, ledikant- en kamerbehangen, te Haarlem.

1836. De Voorzitter: Hoeveel werklieden hebt gij in uw dienst?

A. Buiten mijn zoons, 13 schilders en 5 behangers.

1837. V. Hoe is tegenwoordig de toestand van het schildersbedrijf? Lijdt dat onder de concurrentie van de kleine bazen, die zich niet altijd even fatsoenlijk gedragen?

A. Ja, dat laat veel te wenschen over. Wie het meeste schuld heeft, neemt het goedkoopst aan. Vragen en stelen mag men niet, maar failliet gaan staat vrij. Als men om een cent vraagt, wordt men opgezonden naar de bedelaarskoloniën; als men steelt, wordt men veroordeeld wegens diefstal; maar als men failliet gaat, komt men op het kussen met springveeren. Dat is een groot kwaad.

1838. V. Werkt het aannemen verderfelijk in uw vak?

A. Ja, erg. Ik heb op mijn 10de jaar mijn vader verloren, die timmermansknecht was en mijn moeder met 6 kinderen achterliet, dus ik ben van niet opgekomen en weet, wat er te koop was. Toen ik jong was, verdienden de ambachtslieden een boel minder dan nu en zij waren veel tevredener; er is nu te veel luxe in de wereld. Wanneer men echter vroeger 600 à 700 gulden kreeg voor een huis schilderen en behangen, dan was dat weinig, terwijl de loonen veel geringer waren dan nu; en tegenwoordig wordt 600 M² binnenwerk en een hoeveelheid buitenwerk, waar men f 100 aan kwijt is, aangenomen voor nog geen f 300. Daar moet men dan hout voor schilderen en kamers in twee kleuren. Een deur van 2½ M² in eikenhout schilderen brengt op die manier 65 cts. op. U kan wel begrijpen, dat dit niet te doen is, maar baas Bom, die deze perceelen voor dien prijs aannam, was pas over den kop geweest.

1839. V. Wordt door sommige patroons lager loon betaald dan het standaardloon?

A. O ja, er zijn er, die met 10 jongens werken.

1840. V. Maar wordt ook aan volwassenen dikwijls lager loon betaald in den slechten tijd van het jaar?

A. Ja, de menschen bieden zich daarvoor zelf aan. Eén wilde verleden week bij mij komen voor 14 cts., maar ik doe dat niet; ik wil goed werk en daar betaal ik goed voor.

1841. V. Geloof gij, dat zulk lager loon ook betaald wordt aan, ik zeg niet uitstekende, maar bekwame schildersgezellen?

A. Op het oogenblik is de toestand der boeren in Friesland en Gelderland ongelukkig en dit werkt terug op allen. Nu trekken de werklieden van daar naar Amsterdam, Haarlem of een andere groote stad, en nemen dan aan wat zij krijgen kunnen, zoodat dientengevolge ook bekwame werklieden lager betaald worden.

1842. V. Werkt de heer Bourée niet met veel jongeren?

A. Ja. Ik ben penningmeester van de vereeniging van industrieele voor bouw- en aanverwante vakken. Nu hadden wij een brief gekregen van eene schildersvereeniging om loonsverhooging, en hebben toen alle schilders en behangers opgeroepen, onder anderen ook Bourée; maar deze is niet verschenen, waarschijnlijk omdat hij knoeit. Ik heb toen voorgesteld om loon naar bekwaamheid te geven, en de bekwame schilders en behangers zullen nu met 1 Januari 18 centen loon krijgen, terwijl de minder bekwamen ook minder loon zullen krijgen.

1843. V. Ons is medegedeeld, dat de werklieden twee keeren de patroons uitgenoodigd hebben om eene vergadering met hen te houden; vergaderingen, die slechts door enkele patroons zijn bijgewoond. Zijt gij er wel geweest?

A. Gelukkig niet.

1844. V. Waarom zegt gij: gelukkig niet?

A. Omdat ik er voor bedank met die sociaal-democraten in aanraking te komen.

1845. V. Het waren toch zeker niet allen sociaal-democraten?

A. De voorganger was De Clercq en ik zeg: „geneesmeester, genees eerst uzelfen”.

Verbeeld u, iemand die in zijn menie-fabriek 8 en 9 cents per uur aan zijn werkvolk betaalt, wil in zulk een vergadering redeneeren over 16 en 18 cents loon voor schilders. Zou u naar een vergadering willen gaan, waar zoo iemand voorging?

1846. V. Ik wel. Doch dat daargelaten; ik meende, dat de vergaderingen belegd waren door de schilders-vereeniging.

A. Een schildersvereeniging bestaat niet meer; die is teniet gegaan.

1847. V. Hoe dit zij, ook indien naar uwe meening onjuiste eischen gesteld werden, moest dat, dunkt mij, voor u eerder een reden zijn om te gaan verklaren, dat en waarom gij in die eischen niet kondet treden.

Gij zijt zelf werkman geweest, en weet dus vermoedelijk uit eigen ondervinding, dat werklieden er prijs op stellen met patroons te overleggen. Vindt gij, die zelf een verleden als werkman hebt, het niet verklaarbaar, dat het den werkman onaangenaam aandoet, wanneer aan een uitnodiging, om over loonsverbetering te spreken, slechts door enkele patroons voldaan wordt?

A. Wij wisten niet, wat er op die vergadering zou besproken worden. Bovendien ga ik 's avonds niet graag van huis en bezoek daarom maar eens in de maand de vergadering van industrieelen.

Van de week ben ik daar een van de voorstellers geweest van het stelsel: „loon naar bekwaamheid.” Ik behandel overigens mijn volk zoo als ik zelf behandeld zou willen worden, dat is mijn systeem.

1848. V. Hoe lang wordt er bij u des zomers gewerkt?

A. Geregeld van 's morgens zessen tot 's avonds achten. Dat is vandaag echter voor het laatst, nu de kermis begint. Na dien tijd wordt er meest van zessen tot half zeven gewerkt.

In vroeger jaren was het anders. Wij werkten toen van Paschen tot Pinksteren van 6—8 en later 11 uur.

1849. V. Wordt er in den drukken tijd door de schilders niet vaak langer gearbeid dan tot 's avonds 8 uur?

A. Zelden. Gedurende één week van dezen zomer hebben we van 5—8 uur gewerkt, hoofdzakelijk omdat wij te doen hadden met een leeg huis, dat klaar moest wezen.

1850. V. In den winter wordt er veel korter gewerkt, niet waar?

A. Ja, van 8 tot half 5.

1851. V. Hebben de menschen het dan niet heel kwaad?

A. Niet zoo kwaad als vroeger, toen het loon f 1 daags was, en een schilder, die 6 weken geen werk had, er goed afkwam.

Intusschen moet er 's zomers ook gespaard worden.

1852. V. Voor menschen met een groot gezin zal het toch wel naar uw oordeel in den zomer moeite genoeg kosten om wat op zijde te leggen?

A. Ja, maar ze moeten de tering naar de nering zetten. Men zal een winkel hebben van 20 menschen, en daarvan zullen er 14 netjes uitzien en 3 zullen des winters soep van de gemeente halen.

1853. V. Dunkt u niet, dat er van menschen met een talrijk gezin buitengewoon groote zedelijke inspanning wordt vereischt om 's zomers wat over te houden?

A. Ja, maar ze moeten meer een dubbeltje omkeeren vóór ze het uitgeven, dat moesten onze voorouders ook doen.

1854. V. Ons is gezegd, dat schilders in den zomertijd 's avonds veelal nog een karweitje voor eigen rekening verrichten. Is dat bij u ook zoo?

A. Dat hoor ik wel eens.

1855. V. Ondervindt gij, dat de arbeiders 's morgens de sporen dragen van het late arbeiden van den vorigen avond?

A. Neen, zij zien er niet bijzonder vermoeid uit.

1856. V. Werkt Van der Wijde bij u?

A. Gelukkig niet. Hij werkt bij den heer Heydanus.

1857. V. In hoever spreekt gij ook hier weder van „gelukkig”?

A. Hij is mij een te groote voorganger in vergaderingen.

1858. V. Hij is toch geen sociaal-democraat?

A. Ik geloof, dat het niet de helft scheelt.

1859. V. Staat hij intusschen bij u als fatsoenlijk man bekend?

A. Dat geloof ik wel. Hij kan daarom wel een fatsoenlijk man wezen, maar hij zou mij toch niet aanstaan.

1860. V. Noemt gij misschien al degenen, die zich onderling vereenigen om hunne belangen voor te staan, half-weg sociaal-democraten?

A. Ik ben van de leer: behandel een ander, zooals gij zelf wilt behandeld worden, en als een knecht, dien ik den heelen winter letterlijk uit de hand gehouden heb, in het voorjaar naar een ander gaat, omdat hij wat meer kan verdienen, dan zeg ik tegen zoo iemand: „had maar met najaar weggegaan en mij den winter niet uitgegeten”.

1861. V. Ik vroeg u, of gij elk, die zich met anderen vereenigt om hun gemeenschappelijke belangen tegenover den patroon te behartigen, een halven sociaal-democraat noemt?

A. Neen, zoo noem ik koppelaars, opruiers.

1862. V. Kenschetst het vereenigingsleven, waaraan Van der Wijde deelneemt, zich dan door gebrek aan eerbied voor wet en orde?

A. Dat kan ik niet zeggen, zoover ken ik hem niet.

1863. V. Hebt gij veel jongens beneden 16 jaar aan het werk?

A. Eén maar, fatsoenlijke burgerkinderen gaan niet meer aan een ambacht, dat is niet net genoeg meer. Wij krijgen minder soort, dat eerst naar de fabrieken is geweest tot 16, 17 jaar en dan aan een ambacht gaat, maar dan ook 4, 5 bazen in een jaar verslijt. Ik zie de toekomst van het ambacht donker in, en de zaak is dikwerf op de vergadering besproken, maar wij halen er allen de schouders voor op.

1864. V. Hebt gij op met de poging, die thans gedaan wordt te Haarlem, om een ambachtsschool op te richten?

A. Zeker, evenals met de kunstnijverheidsschool.

1865. V. Deelt gij dus niet de vrees, dat daar geen practische werklieden gevormd zullen worden?

A. Neen, als 't maar niet blijft bij theorie alleen en de zaak zoo uitgebreid wordt, dat op ieder gebied alles zij het in het klein, kan gemaakt en gedaan worden.

1866. V. Gaat de jongen, die bij u is, 's avonds nog wat leeren?

A. Neen, die gaat naar huis.

1867. V. Hoe komt dat?

A. De jongen heeft geen liefhebberij om te leeren.

1868. V. Maar kunt gij, die de toekomst van uw vak donker inziet, juist wegens de gebrekkige opleiding der jeugdige arbeiders, hem dan den eisch niet stellen, dat hij nog onderwijs moet gaan genieten?

A. Dan zat ik gauw weer zonder jongens. Zulke jongens loopen maar zoo weg, zonder waarschuwing, als zij 's Zaterdags het loon hebben opgestreken.

1869. V. Zoudt gij geen verbetering zien in de invoering van een leerlingstelsel, waarbij de patroon, tegenover de verbintenis van den vader om den jongen een zekeren tijd bij hem te laten, zijnerzijds den plicht op zich nam om den knaap het vak te leeren?

A. Alles mooi, maar als de jongens geen liefhebberij hebben, geeft het niets. Met den een gelukt de opleiding, en de ander blijft een slodderhannes, waar niets van te recht komt.

1870. V. Er zijn toch nog wel fatsoenlijke jongens in de wereld!

A. Ja, maar die leeren voor het meerendeel geen ambacht; het worden tegenwoordig allemaal mijnheeren en juffrouwen. Het ras van onderwetsche knechts is bijna verdwenen. Mijn meesterknecht b. v. is 70 jaar, en daar werk ik nog met liefhebberij mede.

1871. V. Gij schijnt de schuld uitsluitend te leggen op de werklieden; maar ligt zij ook niet in het gebrek aan toenadering, aan welwillendheid van den kant van den patroon? Spreekt gij bijv. wel eens met uw knechts over hun belangen? Over de aanhangige loonsquaestie bijv.?

A. Daar heb ik toen wel eens met hen over gesproken. Zij hebben mij toen verteld, dat door de vakverenigingen een brief was gericht aan de vereeniging van industrieelen om meer loon, maar zij zeiden zelf, dat zij er niets goeds in zagen, want al kregen zij wat meer loon, er zou hoe langer hoe minder werk komen, en de toestand is nu al niet rooskleurig.

1872. V. Is uw werkman Pootjes een geschikt man?

A. Zeker; hij is reeds 13 jaar in mijn dienst.

1873. V. Die zeide, dat gij er met hem niet over gesproken hebt.

A. Ik heb er alleen met de behangers over gesproken.

1874. V. Toen ik hem vroeg, waarom hij er niet met u over gesproken had, zeide hij dat niet te hebben gedurfd. Hoewel hij op mijn vraag, of hij dacht, dat hem dit dan kwalijk zou genomen zijn, zeide, dit niet te gelooven, toonen toch die woorden „niet durven”, dat de verhouding tusschen patroon en werkman niet is, zooals die gewenscht zoude zijn.

A. Ik weet niet, waarom hij niet gedurfd heeft dat te doen.

1875. V. Wanneer wordt er bij u uitbetaald?

A. Des Zaterdagavond om 8 uur ligt het geld voor hen klaar; de week eindigt 's Vrijdagsavonds.

1876. V. Er zijn werkplaatsen, waar 's Zaterdagavond vroeger wordt uitbetaald; hebt gij dat nooit gedaan?

Enquête. — Haarlem.

A. Neen.

1877. V. Weet gij, waarom het wel gebeurt bij anderen?

A. Omdat er des Zaterdag huisveiling is bijv.

1878. V. Wordt er bij u wel 's Zondags gewerkt op karwei?

A. Wanneer er huizen leeg staan, wel.

1879. V. Wordt dan den geheelen dag doorgewerkt?

A. Er wordt dan tot 12 uur gewerkt.

1880. V. Is het Zondagswerk afgenomen bij vroeger?

A. Ja, vroeger had het veel meer plaats.

1881. V. Dat het vroeger veelvuldiger plaats had dan thans, ligt dat hieraan, dat gij minder te doen hebt, en niet, omdat gij het Zondagswerk wilt beperken?

A. Juist.

1882. V. Vindt gij het niet verkeerd, op Zondag te laten werken?

A. Ja, maar het kan dikwijls niet anders.

1883. V. Geloofst gij, dat de werklui het Zondagswerk graag verrichten, omdat daardoor wat extra valt te verdienen, of dat zij het liever niet zouden doen, hoewel er wat mee verdiend wordt?

A. Ik laat ieder vrij om het al of niet te doen, evenals ik ook de Katholieken op feestdagen vrij geef. Er is echter maar één Katholiek bij mij aan den winkel, die op geen van de feestdagen werkt.

1884. V. Gaat op die feestdagen dan zijn loon door?

A. Neen, want dan waren zij allen Katholiek.

1885. V. Is niet ook uw jongen Katholiek?

A. Wacht eens, ja.

1886. V. Het verwondert mij, dat dit u eerst nu te binnen schiet, want van dien jongen diendet gij het toch wel het eerst te weten in verband met de leering, dié hij heeft bij te wonen?

A. Wanneer de jongens vragen om naar de leering of naar de catechisatie te gaan, laat ik hen, zonder naar hun geloof te vragen, altijd gaan.

1887. V. Voor de behangers is het verschil in werktijd tusschen zomer en winter nog grooter dan voor de schilders, niet waar?

A. Ja, vooral tusschen Paschen en Pinksteren kan het erbarmelijk druk zijn. Dan is de werktijd van 's morgens zes tot 's avonds elf uur. Zij blijven dan van 's morgens 6 tot 8 uur aan den winkel en gaan dan naar de karwei. 's Middags hebben zij dan gewoonlijk een uurtje om te eten. Als het donker wordt, komen zij weer aan den winkel, waar zij dan brood en koffie krijgen.

1888. V. Wordt dat middaguurtje niet nog wel eens ingekrompen?

A. Ja, u begrijpt: nood leert bidden. Soms hebben zij wel eens maar een half uurtje, wanneer zij, evenals de schoorsteenvegers, soms vijf of zes posten moeten afdoen.

1889. V. Is het juist, dat het in dien drukken tijd wel eens één of twee keeren in de week voorkomt, dat er gewerkt wordt des nachts tot des morgens 4 uur,

en dat de werklui dan na twee uren thuis geweest te zijn, om 6 uur aan den winkel terugkomen om weer tot 's avonds 11 uur door te werken?

A. Ja wel.

1890. V. Vindt gij dat niet zeer erg? Gij zeidet daaren: „nood leert bidden”; maar zoudt gij het niet beter vinden, dat *zulk* bidden niet op de wereld bestond?

A. Wanneer er 's avonds kleedengoed uit Engeland komt en de klanten zeggen: „wanneer het morgen of overmorgen niet ligt, wil ik het niet hebben”, wat moet men dan doen?

1891. V. Ik begrijp volkomen, dat gij in dergelijke moeilijkheden tegenover uw cliëntèle kunt komen; maar zou door samenwerking der patroons aan zulk onmensche-lijk werken geen einde kunnen gemaakt worden?

A. Wel neen, want wanneer ik tot 10 uur zou laten werken, zou al heel gauw een andere baas mij den loef afsteken.

1892. V. Ik begrijp, dat er bezwaren zijn, maar zouden die door samenwerking niet te overkomen zijn?

A. Ik betwijfel het hard, of er samenwerking te verkrijgen zou zijn.

1893. V. Hebt gij wel eens getracht ook doorsamenwerking met andere patroons, en ook door bespreking met uw klanten, er een einde aan te maken?

A. Neen, het denkbeeld is nooit bij mij opgekomen. Wanneer de menschen echter een heelen nacht uitgaan en dansen, zullen ze meer vermoeid zijn, dan wanneer ze een kleed naaien.

1894. V. Zegt gij, die vroeger zelf werkman zijt geweest, dat de werklieden in 't algemeen een geheelen nacht dansen?

A. Er zijn toch verscheidenen, die het doen, met de kermis of met bruiloften.

1895. V. Spreekt gij daarmede uw oordeel uit over uw personeel?

A. Neen, doch kijk eens hier. Ik heb met dat nachtwerk te doen, doch het is een zeldzaamheid, anders zouden ze het ook niet uithouden.

Gij moet niet vergeten, dat de menschen met Mei verhuizen en met Pinksteren schoongemaakt willen hebben. Indien, zooals dit jaar, Pinksteren half Mei valt, is de tijd te kort.

Wij hebben ook veel moeite met de goederen uit het buitenland, die dikwijls 2 à 3 dagen te laat komen.

1896. V. Wilt gij te kennen geven, dat gij welwillende medewerking van de zijde uwer klanten zoudt noodig hebben?

A. Ja, doch ik heb met de vrouwtjes te doen, en die doen hun mond open!

1897. V. Dat zijn toch ontwikkelde vrouwen, want gij werkt niet voor de achterbuurten. Zou er niet langzamerhand van den kant der klanten medewerking te verkrijgen zijn, wanneer zij wisten, dat haar kleeden ten koste van de nachtrust van anderen worden genaaid?

A. Een mevrouw komt en zegt: „aanstaanden Vrijdag moet de boel gereed zijn”. Ik beloof mijn best te doen, schrijf dadelijk naar Engeland, maar te Rotterdam blijft het goed een paar dagen liggen, dan ben ik ten achter, kan mijn woord niet gestand doen, en dan heb ik met

zoo'n mevrouw heel wat te stellen, en ik raak haar mischien kwijt.

1898. V. Hebt gij in zulk een geval nooit een beroep gedaan op de welwillendheid der dames en gezegd: „mevrouw, ik *kan* u helpen, maar dan kunnen mijn menschen in 36 uren maar 2 uren slapen”?

A. Neen, wel heb ik eens gezegd: „wilt u dan hebben dat des Zondags wordt gewerkt?” En dan kreeg ik ten antwoord: „dat kan mij niet schelen, een ander laat dat ook doen.” Ik heb dit onder anderen bij zeer orthodoxe menschen zelfs ondervonden.

CORN. VAN NIEL.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Justus Andreas Van Gemund, oud 69 jaar, meubelmaker, te Haarlem.

1899. De Voorzitter: Ik bemerk, dat gij zeer doof zijt; zóó, dat u alle vragen schriftelijk zouden moeten worden gedaan?

A. Ja, anders zou er verwarring komen.

1900. V. Hebt gij niet een zoon of firmant, die ons zou kunnen inlichten?

A. Ik heb geen mede-firmant, maar mijn zoon komt in de zaak.

1901. V. Is die op de hoogte van de zaak, zoodat hij ons even goed kan inlichten als gij zelf?

A. Hij is 28 jaar en weet er alles van. Aanvankelijk opgeleid voor architect, is hij later in den wijnhandel gegaan, doch zal nu in mijn zaak komen.

1902. V. Ik bedoel: weet hij alles, wat het werk en de werkplaats betreft, de verhouding tot het werkvolk, enz.?

A. Ten naaste bij wel, maar niet zoo goed als ik, omdat hij zooveel jaren buitenslands is geweest.

1903. V. Dan dunkt het mij toch beter uzelf eenige voorlichting te vragen naar aanleiding van hetgeen uw werkman Holster ons mededeelde. Wat is dat voor een man?

A. Een stoffeerder, die bij mij werkt en doorlopend redelijk wel van gedrag is.

1904. V. Is hij niet 13 jaar bij u in dienst?

A. Ja, ongeveer.

1905. V. Is hij een fatsoenlijk en betrouwbaar man?

A. Hij gedraagt zich tegenwoordig goed; een jaar of 8 geleden heeft hij echter een rechterlijk vonnis gehad, wegens mishandeling van politie-agenten; toen heeft hij ongeveer een maand moeten brommen; sedert heeft hij zich ordelijk gedragen. Vroeger was hij zeer driftig en opgewonden, maar dat geval schijnt hem genezen te hebben.

1906. V. Dat vonnis was dus niet wegens iets, wat met zijn zedelijkheid of betrouwbaarheid in betrekking staat?
- A. Neen, en liegen doet hij niet.
1907. V. Dus men kan gelooven, wat hij vertelt?
- A. Ja, dat wel.
1908. V. Hoeveel menschen hebt gij thans in dienst? Veel minder dan vroeger?
- A. Vroeger had ik er iets meer dan 30 en nu 25 à 26.
1909. V. Holster zeide, dat gij vroeger met 40 werktet, en thans met ongeveer 18 knechts.
- A. Dat is een gemeene leugen.
1910. V. Gij zeidet toch, dat men gelooven kon, wat hij vertelde?
- A. Ik kon niet denken, dat hij zoo iets zou zeggen.
1911. V. In elk geval hebt gij nu minder menschen in dienst dan vroeger?
- A. Ja, het grootste getal is 36 geweest.
1912. V. Werkt gij met stoom, en doet de heer Randoe dat ook?
- A. Neen, Randoe evenmin.
1913. V. Welk loon betaalt gij?
- A. De meubelmakers hebben 17 centen per uur; Holster, die stoffeerder is, had vroeger 19 en thans 20 centen.
1914. V. Krijgen al de meubelmakers 17 centen per uur?
- A. Alle volleerde knechts.
1915. V. „Alle volleerden”, zegt gij. Bedoelt gij daarmee allen boven zekeren leeftijd?
- A. Dat ligt niet aan den leeftijd, maar aan de bekwaamheid. Wanneer zij die bezitten, wil ik graag een goed loon geven.
1916. V. Een goed loon; gaaft gij vroeger niet meer dan 17 centen?
- A. De loonen zijn vroeger geweest 15 en 16 centen, maar met drukke werkzaamheden hebben zij mij gedwongen om meer te geven. Toen heb ik het op 18 centen gebracht, maar zoo gauw de drukte afgeloopen was, heb ik gezegd: „het blijft 17 centen”. Daar ik destijds werk aangenomen had, dat ik moest leveren, was ik wel genoodzaakt toe te geven.
1917. V. Is het niet een jaar of vier geleden, dat het loon op 17 centen werd teruggebracht?
- A. Ja, minstens vier jaar.
1918. V. Toen gij het loon van 18 op 17 centen terugbracht, hebt gij toen niet gezegd, dat het één cent minder moest voor licht?
- A. Ik vraag excuus. Ik heb gezegd, dat wegens de concurrentie het loon niet hooger dan 17 centen kon.
1919. V. Holster heeft uitdrukkelijk gezegd, dat het heette te zijn voor licht.
- A. Zij kunnen zooveel zeggen.
1920. V. Maar gij zeidet, dat Holster vertrouwen verdient?
- A. Ja, maar ik heb gedacht, dat u bedoelde in zijn doen en laten, maar ik heb niet gedacht over zulke vragen.
1921. V. Is het u bekend, of er ook bij anderen thans niet meer dan 17 cents gegeven wordt?
- A. Andere patroons worden tusschenbeide geforceerd meer loon te geven. Wat zij kunnen doen of laten, weet ik niet.
1922. V. Ons is door een knecht van den heer Randoe gezegd, dat daar 5 knechts 19 centen verdienen, en dat gij de eenige zijt te Haarlem, die niet verder gaat dan 17 cents. Is dit waar?
- A. Ik kan niet hooger gaan. Indien een werkman winter en zomer bij mij werk heeft, heeft hij aan 17 cents genoeg in verhouding tot zijne behoeften en de duurte der levensmiddelen.
- Wat het laatste gedeelte van uwe vraag aangaat, daar kan men geen peil op trekken.
1923. V. Weet gij inderdaad niet, of gij de eenige zijt, die slechts 17 cents geeft?
- A. Met grond weet ik het niet. Maar ik weet wel, dat zich eenige dagen geleden menschen van Randoe bij mij aanmeldden, die voor 16 cents wilden werken.
1924. V. Zullen dat niet waarschijnlijk geen voldoende en bekwame werklieden zijn geweest?
- A. Ik weet het niet, ik had ze niet nodig.
1925. V. Zijn bij de verlaging van het loon tot 17 cents niet verscheidenen voor zich zelf gaan werken, bij de klanten vertellende, dat gij de loonen hadt verlaagd?
- A. Bij de verlaging geen een. Verscheidenen heb ik gedaan moeten geven, omdat zij oppositie voerden en ik mij niet kon vereenigen met hun socialistischen geest.
1926. V. Wat is er met zekeren De Wilde gebeurd?
- A. De Wilde heeft bij mij gewerkt, en ik heb hem gedaan gegeven, aangezien een stuk werk, dat om zoo te zeggen f 3 kon opbrengen, f 5 aan arbeidsloon zou kosten.
1927. V. Werkt gij met jongens? En zoo ja, hoe lang werken die?
- A. Ik heb een jongen gehad van 15 jaar. De andere jongens zijn boven de 16, want met die knapen wil ik niet meer te doen hebben.
1928. V. Waarom niet?
- A. Omdat die jongens onder elkander maar spelen, en dan, omdat men tegenwoordig met die jongens zus moet doen en zóó moet doen; daar kan ik mij niet mede inlaten. Ik wil alleen jongens hebben, die goed school gegaan en goed geleerd hebben.
1929. V. Hieldt gij vóór de invoering der arbeidswet een jongen niet tot 8 uur in de werkplaats, en daarna tot 10, 11 uur om boodschappen te doen?
- A. Op Zaterdagavond, als de winkel opgeredderd moest worden, gebeurde het wel, dat een jongen tot 9.30 of 10 uur bleef, maar anders gingen zij altijd vroeger weg dan de knechts.
1930. V. Dus zij bleven niet, zooals Holster uitdrukkelijk heeft verklaard, later om boodschappen te doen?
- A. Onwaar.

1931. V. Is uw meubelmakerswerkplaats 's winters verwarmd?

A. Er zijn twee haarden voor het werk, en 's winters brandt er een kachel met een pijp, die over den heelen boel heenloopt.

1932. V. Ons is gezegd, dat er alleen een haard brandt voor het verwarmen van de lijmpot, maar dat deze het lokaal niet behoorlijk op temperatuur brengt, zoodat de menschen ter sluiks, wanneer gij er niet zijt, met krullen wat opstoken. Dat zeide ook uw vroegere knecht Hoogeveen.

A. Er zijn twee haarden, maar het is onwaar, dat zij niet behoorlijk verwarmen en dat zij ter sluiks met krullen moeten opstoken, want er wordt turf en steenkool gegeven. Hoogeveen is nog jong.

1933. V. Was hij niet 21 jaar toen hij bij u was, en nu een jaar of 10 ouder?

A. Dat zal wel zoo wat zijn. Toen hij bij mij was, was hij erg jong, en ik heb hem laten schieten.

1934. V. Hij werkt thans al 10 jaren bij den heer Randoe; dat pleit toch voor hem?

A. Dat is nog niet zoo zeker.

1935. V. Wat bedoelt gij daarmee?

A. Dat dit nog niet voor zijn bekwaamheid pleit. Bij mij is hij weggegaan — als ik mij goed herinner — omdat hij een glas in een deur had gebroken en ik hem daarover een compliment maakte, daar het door zijn lomphed was gebeurd. Hij stooft toen erg op, en toen heb ik gezegd: „vriendje, ga jij maar weg”.

1936. V. Maar vindt gij niet, dat tien jaren dienst bij denzelfden patroon wel pleit voor een werkman?

A. Dat is nog zoo zeker niet. Ik heb wel 25 jaar lang knechts gehad en ze gehouden, of ter wille van hun huisgezin of om andere redenen, zoodat men dikwijls veel door de vingers ziet.

1937. V. Holster zeide ons, dat gij water op het vuur van de haard gooidet, om krullen uit te sparen; was dat kwaadspreken?

A. Wanneer ze een geheele mand krullen in de haard werpen, zoodat de bureu komen waarschuwen, dat de vlammen boven uit den schoorsteen slaan, dan geloof ik, dat het zaak is het vuur te dooven. Op een hand krullen komt het niet aan, maar ik moet gewaarborgd zijn voor de veiligheid in mijne woning.

1938. V. Heb ik u goed begrepen, dat ook op de meubelmakerswerkplaats gestookt wordt met steenkolen en turf?

A. Op de stoffeerderij staat een kachel, die zwaar gestookt wordt en waarvan de pijpen ook door de meubelmakerswerkplaats loopen.

1939. V. Holster zeide, dat een paar jaar geleden op zijn aandringen de stoffeerderij behoorlijk verwarmd is geworden, maar dat dit in de meubelmakerswerkplaats, hoewel het ook daar gevraagd was, niet is geschied. Verklaart gij, dat de pijp, die door de meubelmakerswerkplaats loopt, deze genoegzaam verwarmt?

A. Ja, Mijnheer, hij verwarmt die genoegzaam.

1940. V. Wanneer dus Holster beweert, dat het 's winters bij de meubelmakers wel Siberië lijkt, wat zegt gij dan daarvan?

A. Daar kan ik niets van maken; ik weet werkelijk niet, wat zij willen. Wanneer mijn meesterknecht en ik

het er uithouden, en geen hinder van de koude hebben, dan begrijp ik hun bezwaar niet. Wanneer ik twee of drie kachels zet, gaan zij, wanneer ik een oogenblik weg ben, behoorlijk daarbij zitten; zoo is het werkvolk.

1941. V. Ik doe u opzettelijk mededeeling van hetgeen door een vroegeren getuige gezegd is, opdat gij, desgewenscht, dit zoudt kunnen tegenspreken.

A. Ik kan er niet anders van zeggen, dan dat ik tot nog toe nooit anders gehoord heb, dan dat het werkvolk altijd tevreden geweest is.

1942. V. Holster deed een verhaal omtrent het bevrozen van een gasmeter, waardoor oponthoud in het werk ontstond. Toen heeft hij op zijn aandrang wel loon gekregen voor dat tijdverlies, maar de meubelmakers niet. Wat is daarvan?

A. De gasmeter is bevroren, juist toen de werklui thee zaten te drinken. Het duurde een uur, voordat het weer in orde was. Ik heb gezegd, dat dit een verloren uur was en 's avonds ingehaald moest worden. Dit verkozen ze niet te doen. Als het weer gebeurt, zal ik ze wegzenden, want het had even goed den geheelen avond kunnen duren, en ik kan de menschen niet voor niets houden.

1943. V. Kreeg Holster dat uur betaald? Zoo ja, waarom hij dan, en de overigen niet?

A. Ik weet het niet.

1944. V. Worden door u boeten toegepast?

A. Nooit.

1945. V. Is dat niet een tijdlang wel door u gedaan?

A. Nooit.

1946. V. Als gezegd is, dat gij geprobeerd hebt boeten toe te passen, maar het weer hebt opgegeven, is dat dan niet waar?

A. Neen.

1947. V. Hebt gij ook Katholieken in dienst?

A. Ja. Ik ben zelf Protestant.

1948. V. Mogen de Katholieke werklieden op feestdagen in den werktijd naar de kerk gaan?

A. Zij vragen er nooit naar. Zij gaan naar een vroege kerk, ik geloof om een uur of vijf.

1949. V. Is het juist, dat vroeger bij u nog al op Zondag werd gewerkt, doch dat dit tegenwoordig niet meer plaats heeft wegens gebrek aan werk?

A. 25 jaar geleden liet ik van tijd tot tijd, bij haastwerk, wel op Zondag werken, maar in principe ben ik er tegen, en van lieverlede heb ik het afgeschaft. Het werd er dikwijls op aangelegd, en als er Maandags werk afgeleverd moest worden, forceerden zij het, door traag te werken, dat er 's Zondags ook gewerkt moest worden. Op het laatst heb ik er zóó tegen gekregen, dat het niet meer gebeurt als in den uitersten nood. Als er iemand komt, des Zondags bijv., die een ledikantje verzet moet hebben voor een zieke, dan kan ik dat niet weigeren.

1950. V. Werken de lui gaarne op Zondag?

A. Waarachtig, maar in 10, 20 jaar is 't niet meer gebeurd.

1951. V. Gij betaalt, meen ik, uwe menschen op Zaterdagavond uit. Wordt het dan soms 9 uur vóór zij naar huis kunnen gaan?

A. Neen, vóór den tijd van afrekening wordt het geld voor ieder afzonderlijk afgeteld; om 8 uur krijgt ieder het zijne en om half negen is alleman weg.

1952. V. Wordt het soms niet later?

A. Neen.

1953. V. Laat gij op stuk werken?

A. Nooit, want stukwerk is slecht werk en geeft maar ruzie; komen de knechts tekort, dan zeuren zij zoolang tot er wat bijkomt, of anders roffelen zij den boel af om aan hun duiten te komen. Ik geloof ook niet, dat zij het zouden willen.

1954. V. Ik dacht, dat gij soms wel bijv. een paar honderd stoelen tegelijk liet aannemen?

A. Nooit.

1955. V. Holster zeide ons: „ik ben nu 13 jaren bij mijn patroon, dat is een lastig mensch, maar voor mij is hij toch goed, net anders als voor de meubelmakers”; en Hoogeveen voegde er bij, dat hij om dezelfde reden veel liever bij den heer Randoe werkte dan bij u. Ik herhaal, dat ik u al deze mededeelingen doe, opdat gij ze zoudt kunnen tegenspreken, indien ze onjuist en onverdiend zijn.

A. Als men naar zijn zaken kijkt, deugt het nooit bij het werkvolk, zoo is het in de maatschappij, en als men zijn knechts tracht te regeeren, deugt het evenmin. Ik ben in mijn vak vergrijsd en daarin door en door ervaren, mijn knechts moeten dus zeer veel van mij leeren. Randoe's kennis van zijn vak laat echter nog wel wat te wenschen over, daarom neemt hij wat graag een knecht van mij, om daardoor op een goeden grond te komen.

1956. V. Wat is uw meubelmakersknecht Van Zijl voor een man?

A. Die man is reeds 20 jaar bij mij in dienst.

1957. V. Is hij een goed werkman, een fatsoenlijk en betrouwbaar man?

A. Hij werkt goed, maar voor het overige zal ik maar niets zeggen, na hetgeen ik van Holster heb gehoord. Had hij niet op zijn spullen gepast, dan zou hij geen 20 jaar bij mij in dienst zijn, en wanneer hij het zoo slecht had, zou hij al dien tijd niet bij mij in dienst zijn gebleven.

1958. V. Het verhoor is moeilijk, omdat al de vragen u schriftelijk moeten worden gedaan; daarom bepaal ik mij tot het besprokene. Hebt gij echter van uw kant misschien op het één of ander nog onze aandacht te vestigen?

A. Ik ben een vijand van jenever, en verschillende knechts, die jenever bij mij binnensmokkelden, heb ik de deur gewezen. Dat heeft geholpen, zoodat ik op dit oogenblik een zeer ordelijken winkel heb.

1959. V. Hebt gij nog andere punten te bespreken?

A. In hoofdzaak heb ik over mijn volk niet te klagen, volmaakt zijn wij geen van allen en ik ook niet; men moet leven en laten leven.

Ook de meesterknecht, dien ik nu al een 24 jaren heb, is een knappe, geschikte man. Ik weet niet, hoe men er hier over denkt, maar ik moet er niets van hebben, zoodra zij komen met de holle phrases van Domela Nieuwenhuis. Wanneer men van jongs af gewerkt heeft, kan men zich zoo moeilijk meer vereenigen met de tegenwoordige dingen. Overigens werk ik thans met meer tevredenheid dan vroeger.

Eindelijk wil ik er nog op wijzen, dat timmerlieden en metselaars eigenlijk wel iets meer behoorden te ver-

Enquête. — Haarlem.

dienen dan de meubelmakers. De eersten klimmen op steigers, staan daardoor aan groote ongelukken bloot en verslijten op den koop toe nog verschrikkelijk veel goed. Daarenboven moeten zij in den winter, en zoodra het donker wordt, verzuimen. Een meubelmaker daarentegen zit den geheelen dag in de kamer en verdient winter en zomer geld.

J. A. VAN GEMUND.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, *Adj.-secretaris.*

Verhoor van Johannes Christiaan Graaff, oud 41 jaar, smid, firma D. P. Graaff, te Haarlem.

1960. De **Voorzitter**: Hoeveel werklieden hebt gij in uw dienst?

A. 30.

1961. V. Zijn de jongens daaronder begrepen?

A. Ja.

1962. V. Hoeveel jongens hebt gij?

A. 3 jongens beneden 16 jaar.

1963. V. Heeft de arbeidswet, die, zooals ik vertrouw, door u stipt wordt nageleefd, u ongerief in uw bedrijf veroorzaakt?

A. Neen. Onze fabriek is 13 jaar geleden naar de eischen van den tijd gebouwd, en wat de werkrachten betreft, heb ik geen ongerief ondervonden.

1964. V. Werkten de jongens vroeger langer dan tot 7 uur?

A. Neen, gewoonlijk konden ze weggaan, wanneer ze wilden.

1965. V. Gij zijt immers huissmid?

A. Hoofdzakelijk kachelsmid. Verder zorg ik voor gas- en waterleiding en reparatie aan machines.

1966. V. Er is een tijd van het jaar, den zoogenaamden kacheltijd, dat het erg druk is, niet waar?

A. Ja.

1967. V. Worden ook de jongens dan niet veel later gehouden dan het gewone uur?

A. Ik neem liever losse werklieden om kachels te poetsen. Aan jongens heb ik niets.

1968. V. Worden ze bij kleine bazen niet zeer laat gehouden?

A. Ik weet het niet.

1969. V. Op welken leeftijd neemt gij jongens in dienst?

A. Liefst boven de 14 jaar, tenzij ik er toe word gedrongen.

1970. V. Door de ouders?

A. Neen, door families waar ik werk en waar soms een schoonmaakster is, die een jongen bij mij in dienst wil hebben. Ik zeg echter altijd, dat ze hem liever tot zijn 14de jaar op school moet laten.

1971. V. Vreest gij niet, dat dit voor de vorming van den jongen als werkman schadelijk is?

A. Neen.

1972. V. Zoudt gij het derhalve toejuichen, indien de arbeid tot dien leeftijd verboden werd?

A. Ja.

1973. V. Eischt gij een bewijs, dat de jongen, dien gij in dienst neemt, de lagere school heeft doorlopen?

A. Ja, dat doe ik tegenwoordig.

1974. V. Zijt gij daarmee begonnen na de circulaire van de schoolcommissie?

A. Ik heb het vroeger ook al gedaan. Mijn broer is onderwijzer en ik heb er al lang geleden over gesproken.

1975. V. Zijt gij betrokken bij de ambachtsschool, die te Haarlem in wording is?

A. Neen.

1976. V. Omdat gij er een tegenstander van zijt?

A. Dat durf ik niet zeggen. Het werk, dat ik er van op de tentoonstelling heb gezien, zou ik nog eens nader moeten onderzoeken, om daarover een oordeel te kunnen vellen.

1977. V. Hebt gij wel knechts gehad, die op eene andere plaats een ambachtsschool hebben bezocht?

A. Ja wel.

1978. V. En zijn die bekwaamer dan anderen, die niet op zulk een school geweest zijn?

A. Zooveel zijn er niet onder, dat ik daarop durf afgaan. Een er van is daarop meer onderwijzer geweest dan leerling.

1979. V. Genieten uw drie jongens 's avonds onderwijs?

A. Ik ben er sterk voor en geef hun gelegenheid om naar de burgeravondschool te gaan; één maakt er gebruik van, zoover ik weet.

1980. V. Hebt gij er nooit over gedacht, dit te stellen als voorwaarde van aanneming?

A. Neen, ik laat hun zoo veel mogelijk vrij, maar ik zal er eens over denken.

1981. V. Welke loonen betaalt gij?

A. Ik heb daarvan eene statistiek gemaakt, waaruit ik maar een greep zal doen. Uitendaal heeft in 1890 gehad f 563.72, dus gemiddeld f 10.70 per week. Serné heeft in 1890 gehad f 604.28, dus gemiddeld f 11.29 per week. Niemuller, de modelmaker, heeft in 1890 gehad f 574.84, of per week f 10.77⁵.

1982. V. Kunt gij zeggen, dat een volwassen werkman gemiddeld het gansche jaar f 10 loon per week bij u heeft?

A. Ja, dat zeker.

1983. V. Is er veel verschil tusschen zomer- en winterverdienschte bij u?

A. Neen, niet veel. Januari 11. hebben de knechts weken gemaakt van 78, 67, 67½ uren, en in Juli 11. zie ik in mijn boek weken van 71, 72 uren. Ook komt er een week voor van 81 uren, maar daarin is zeker overwerk geweest. De verdiensten zijn dus vrij constant.

1984. V. Kunt gij uw geheele personeel het gansche jaar in dienst houden?

A. Gewoonlijk wel; als ik geen ander werk heb, laat ik dan maar in voorraad maken.

1985. V. Hebt gij uitsluitend uurloonstelsel, of laat gij ook wel in stukwerk arbeiden?

A. Meestal wordt in uurloon gewerkt; nacht- en Zondagsarbeid wordt extra betaald. Stukwerk is een zeldzaamheid, omdat ik een burgersmederij heb, zoodat ik telkens, als het gevraagd wordt, een werkman moet kunnen geven en van zijn werk roepen.

1986. V. Wanneer echter stukwerk voorkomt, betaalt gij dan toch het uurloon uit, wanneer de werklieden met de bepaalde som niet uitkomen?

A. Ja, want het uurloon betaal ik reeds onder het werk, dus wanneer zij na afloop tekort komen, zou ik dat later moeten afhouden en dat gaat niet. Meestal verdienen de knechts er echter bij.

1987. V. Komt nacht- en Zondagsarbeid veel voor?

A. Neen, zeer zelden. Ik woon midden in den kom der gemeente en heb er een hekel aan om op Zondag leven te maken, maar wanneer een fabriek anders 's Maandags niet zou kunnen werken, laat ik daar op Zondag repareren. Ook mag de draaijer, als hij het vraagt, Zondags zijn gasmachine schoonmaken; de paar uren, die hij daarmee doorbrengt, krijgt hij dan betaald.

1988. V. Is uwe ondervinding, dat de werklieden Zondags- en nachtarbeid onaangenaam vinden? Of zijn zij er happig op?

A. Een enkele maal zijn zij er happig op, maar dikwijls hebben zij er geen trek in.

1989. V. Komen er tot u, die om godsdienstige of maatschappelijke bezwaren van dat Zondagswerk willen ontslagen zijn?

A. Neen, zij zijn niet gedwongen het te doen.

1990. V. Is er niet een ziekenfonds speciaal voor de werklieden van uwe firma?

A. Ja.

1991. V. Wat wordt daarin bijgedragen door de werklieden?

A. Eén percent over het geheele arbeidsloon.

1992. V. Is het lidmaatschap in dat fonds verplichtend?

A. Ja.

1993. V. Wordt er ook van den kant uwer firma aan dat fonds bijgedragen?

A. Alleen, wanneer er tekort is. Wanneer de lieden ziek zijn, krijgen zij van ons wel iets extra, maar dat hangt van den werkman af.

1994. V. Is het geen vaste regel om dat te doen?

A. Neen.

1995. V. Welke uitkeering geeft het fonds?

A. De eerste 6 weken krijgen zij 8 uren per dag uitbetaald naar gelang van hun loon, en de volgende 6 weken de helft; dan houdt de uitkeering op.

1996. V. Hebt gij wel gevallen gehad, dat de ziekte langer dan 12 weken duurde?

A. Dat is slechts eenmaal gebeurd, en toen heeft het hoofd der firma uit eigen zak iets gegeven.

1997. V. Sedert wanneer bestaat dat fonds?

A. Sedert 1883.

1998. V. Kan het met die storting van één percent toe, of moet de firma bijpassen?

A. In den tijd van de influenza hebben wij moeten bijpassen, maar gewoonlijk komen zij toe en houden nog iets over, dat onder hen verdeeld wordt.

1999. V. Heeft destijds de oprichting van het fonds dadelijk bijval gevonden bij de werklieden?

A. Ja, zij vonden het zeer goed.

2000. V. Door wien wordt het beheerd?

A. Door den boekhouder, terwijl drie van de oudste werklieden het bestuur vormen. Zij geven zich echter niet eens de moeite om de rekening en verantwoording na te gaan.

2001. V. Worden die werklieden door hunne kameraden gekozen?

A. Ja.

2002. V. Hebt gij met die menschen wel eens gesproken over het feit, dat zij zoo weinig belang in de zaak stellen?

A. Zeker; zij antwoordden: „wij vertrouwen u geheel, het zal wel goed zijn”.

2003. V. Dit is op zich zelf een gelukkig verschijnsel; maar misschien zult gij het toch met mij eens zijn, dat het goed zou zijn, wanneer er wat meer belangstelling was?

A. Ja, vooral voor den boekhouder zou het aangenamer zijn.

2004. V. Roept de boekhouder hen dan niet bij elkander op om de rekening na te zien?

A. Ja, maar dan hebben zij geene gelegenheid, of zij schuiven het op de lange baan.

2005. V. Hebt gij in de latere jaren wel ongelukken gehad bij den arbeid uwer werklieden?

A. Neen. Een jaar of 5 à 6 geleden heeft een knecht door eigen onvoorzichtigheid een vinger tusschen de boormachine gekregen. De geneeskosten zijn toen door de firma betaald. Overigens hebben wij, op raad van den Inspecteur van den arbeid, verschillende zaken in toepassing gebracht, waardoor ongelukken kunnen voorkomen worden.

2006. V. Is de man, van wien gij daar spreekt, toen geruimen tijd buiten staat geweest om te werken?

A. Drie of vier weken.

2007. V. Hoe is het in dien tijd met zijn loon gegaan?

A. Het is reeds zoo lang geleden om dit nu nog te

zeggen, maar de helft zal zeker wel uitbetaald zijn geworden.

2008. V. Geloof gij, dat uwe menschen bij ziekte, behalve uit het fonds der werkplaats, ook nog trekken uit andere fondsen?

A. Die zijn er bij.

2009. V. Zoodat zij in ziekte tijden uit twee fondsen te zamen soms zelfs meer trekken dan hunne gewone inkomsten?

A. Dat durf ik niet bepaald zeggen; wel is mij medegedeeld, dat het bij enkelen niet veel zal verschillen.

2010. V. Zijn er door u nooit misbruiken ontdekt, tengevolge van dat dubbele lidmaatschap?

A. Daarvan heb ik geen ondervinding. In de eerste plaats toch werkt het fonds onder de knechts, zoodat zij van zelf op elkander toezien. Dit is ook hoofdzakelijk de reden geweest, waarom ik het destijds heb opgericht.

2011. V. Houdt de commissie een bepaalde controle?

A. De zieken moeten eenvoudig een bewijs van den dokter overleggen. Ook wanneer zij willen wandelen buitenshuis, hebben zij daartoe vergunning van den geneesheer noodig.

2012. V. Hoe lang duurt bij u de middagrusttijd?

A. Van half een tot half twee.

2013. V. Is het in uw vak niet gebruikelijk anderhalf uur te geven?

A. In gewone tijden is een uur genoeg, maar in den zomer had ik liever anderhalf uur gewenscht, want dan is de tijd voor hen, die veraf wonen, wel wat kort. Maar de menschen willen dit liever, om 's avonds wat vroeger naar huis te kunnen gaan.

2014. V. Komt ook in het smidsvak voor, wat ons van andere vakken is medegedeeld, dat de werklieden, na den winkel verlaten te hebben, nog dikwijls vele uren aan karweitjes op hun eigen houtje besteden?

A. Zij zijn er wel.

2015. V. Zoodat er op die wijze veel te lang wordt gewerkt?

A. Ik geloof, dat dit bij mij niet veel het geval is, omdat ik wegens de verscheidenheid van het werk tamelijk ontwikkelde werklieden heb, die wel inzien, dat het niet goed is te veel te werken.

2016. V. Komt gij dagelijks met hen in aanraking?

A. Ja, aan den winkel.

2017. V. Komen zij wel eens bij u met hunne wenschen of grieven?

A. Ja wel, maar met hunne huiselijke aangelegenheden bemoei ik mij gewoonlijk niet.

2018. V. Hebt gij een boetestelsel?

A. Neen, dat zou bij mij moeilijk zijn toe te passen.

2019. V. Gevoelt gij er ook geen behoefte aan?

A. Neen. Ik heb alleen een tijdschrijver, die de uren opschrijft, wanneer ze komen en gaan.

2020. V. Is dat veelal ongeregeld?

A. 's Maandags komen er gewoonlijk eenigen later, anders niet. 's Avonds zijn er wel eens enkelen, die vroeger naar huis willen, om familie te bezoeken of vergaderingen bij te wonen.

2021. V. Komen ze 's morgens niet dikwijls te laat?

A. Neen.

2022. V. Is het Maandaghouden erg in uw vak?

A. Neen. Als iemand het te erg maakt, zou hij ontslagen worden.

2023. V. Het is dus uitzondering?

A. Ja.

2024. V. Hebt gij met misbruik van sterken drank te kampen?

A. Ik heb het gebruik in mijn werkplaats vrijgelaten, doch het mag geen aanstoot geven aan anderen. Ik heb dat liever, dan dat ze in een kroeg loopen, wanneer ze met een wagen uitgaan. Ik zou het wel kunnen verbieden, maar het verbod niet kunnen handhaven.

2025. V. Hoewel gij dus het gebruik vrijlaat, hebt gij toch geen reden tot klagen?

A. Neen, ik heb zelfs enkele geheel-onthouders onder mijne werklieden.

2026. V. Wanneer betaalt gij de loonen uit?

A. 's Zaterdagavond om 6 uur.

2027. V. Scheidt gij er dan vroeger uit?

A. Ja.

2028. V. De gewone werktijd is van 6—8 met 2 uren rust, niet waar?

A. Ja.

2029. V. Is dat naar uw oordeel niet te lang?

A. Voor een fabriek misschien wel, maar bij mij, waar ze er dikwijls uitloopen, niet.

2030. V. Het smidsvak is toch zware arbeid?

A. Ja, maar wanneer ze vermoeid zijn, zeggen ze het mij zelf.

2031. V. Zijt gij er een tegenstander van, dat de arbeidsduur tot 10 uren worde verkort?

A. In ons vak is het niet noodig.

2032. V. Denken de werklui er ook zoo over?

A. Ja.

2033. V. Uwe firma bestaat al lang, niet waar?

A. Van het jaar 1838.

2034. V. Hebt gij oude werklieden zien vertrekken, die tot arbeiden niet meer in staat waren?

A. Neen. Één is er, die reeds 38 jaar aan den winkel is. De zaak is gestadig uitgebreid.

2035. V. Gij hoopt natuurlijk de werklieden lang te houden. Maar als zij niet meer kunnen, wat dan?

A. Dan hoop ik in staat te zijn, hun wekelijks iets te kunnen geven om te leven.

2036. V. Hoe denkt gij over eene wettelijke regeling, volgens welke de oude dag van den werkman verzekerd zou worden door het storten van een jaarlijksche bijdrage, zij het ook niet uitsluitend door den patroon, maar ook gedeeltelijk door den werkman zelven, in dezen zin, dat de bijdrage van den patroon zou te beschouwen zijn als een deel van het loon, zoodat de werkman zijn aanspraak op pensioen op grond van die bijdrage zou behouden, onverschillig wanneer hij den dienst van dien patroon verliet?

A. Met zulk eene regeling zou ik mij wel kunnen vereenigen.

J. C. GRAAFF.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS Adj.-secretaris.

Verhoor van Adrianus Hessels, oud 33 jaar, loodgieters-knecht bij den heer Van Gurtzgen, te Haarlem.

2037. De Voorzitter: Wat is uw loon?

A. 17 cts. per uur.

2038. V. Is dat het algemeene loon in uw vak?

A. Ja.

2039. V. Ook elders?

A. Ja.

2040. V. Hoe komt het, dat de loodgieters een hooger loon genieten dan tot dusver de werklieden in de andere bouwvakken? Het is toch geen werk, dat meerdere bekwaamheid of kracht vordert?

A. Neen, maar het is een gevaarlijk vak, meestal dakwerk.

2041. V. Is er groot verschil tusschen uwe verdiensten 's winters en 's zomers?

A. 's Zomers werken wij van 6 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds, en 's winters van 7 $\frac{1}{2}$ uur 's morgens tot 6 uur 's avonds, behalve bij buitengewone drukte, dan wordt het 's winters wel eens 9 en 10 uur.

2042. V. Hoe komt het, dat gij 's winters wel eens zooveel later moet werken, dat is in andere vakken juist de slechte tijd?

A. Dat hangt wel eens van het weer af.

2043. V. Wordt ook 's zomers wel eens laat gewerkt?

A. Neen.

2044. V. Houdt gij aantekening van hetgeen gij jaarlijks verdient?

A. Neen; ik maak zoo ongeveer 9, 10, 11 gulden. Precies weet ik het niet.

2045. V. Gij werkt 's zomers van 's morgens 6 tot 's avonds 8 uur; dat is 14 uren. Hoeveel gaat daar af voor schafttijden?

A. 's Morgens van 8¹/₂ tot 9 uur, en 's middags 1¹/₂ uur, dus er blijft 12 uren over.

2046. V. Vindt gij dat te lang?

A. Neen, daar heb ik niets op tegen.

2047. V. Gij behoort dus niet tot hen, die meenen, dat er korter behoorde gewerkt te worden?

A. Neen. Er zijn er, die erg zijn voor een werkdag van 8 uren, maar daar ben ik tegen. Wat zou ik met mijn overigen tijd moeten doen?

2048. V. Zoudt gij hetzelfde zeggen van een arbeidsdag van 10 uren?

A. Ja.

2049. V. Zijt gij een liefhebber van lezen?

A. Ja.

2050. V. Wanneer gij twaalf uren feitelijk gewerkt hebt en gij komt 's avonds om halfnegen thuis, hebt gij dan nog lust in lezen?

A. Zeker, dan heb ik nog tijd genoeg.

2051. V. Waar hebt gij uwe boeken vandaan?

A. Boeken lees ik nooit, maar een illustratie, zooals De Huiskamer, of een courant.

2052. V. Op welken leeftijd zijt gij met werken begonnen?

A. Op mijn veertiende jaar.

2053. V. Zijt gij tot dien tijd op school geweest?

A. Neen, ik ben op mijn twaalfde jaar van school gegaan en heb mijn vader, die melkslijter was, geholpen. Toen ben ik eerst in het timmervak geweest, maar dat beviel mij niet, en later ben ik in het loodgietersvak gegaan.

2054. V. Werken in uw vak jongens van jeugdigen leeftijd?

A. Nooit jonger dan 14 jaar.

2055. V. Is dat alleen bij uw baas zoo, of in het algemeen?

A. In het algemeen.

2056. V. Die jongens hebben dan zeker, evenals gij, eerst iets anders aan de hand gehad?

A. Dat weet ik niet.

2057. V. Gebruikt uw patroon ook jongens van 14 à 15 jaar?

A. Ja.

2058. V. Tot hoe laat werken die?

A. Tot 7 uur 's avonds, vroeger bleven zij tot 8 uur.

2059. V. Hoeveel jongens zijn er bij uw patroon?

A. Eén.

Enquête. — Haarlem.

2060. V. Wat doet zulk een jongen?

A. De eerste twee jaren helpt hij de knechts en op zijn zestiende jaar gaat hij in het vak.

2061. V. Wat verdient hij?

A. f 1.50 in de week.

2062. V. Is die jongen blijde, dat hij om 7 uur afscheidt?

A. Ja.

2063. V. Wat gaat hij dan doen?

A. Het is een weesjongen; die gaat dadelijk naar het gesticht.

2064. V. Uw werk is gevaarlijk, zeydet gij; hebt gij veel ongelukken zien gebeuren?

A. Neen, dat gebeurt zelden.

2065. V. Is er bij uw patroon wel eens een ongeluk bij den arbeid gebeurd?

A. Ongeveer 16 jaar geleden is een man met zijne hersens op den grond gevallen, maar dat is gelukkig afgelopen, hij is maar 8 weken ziek geweest.

Dan herinner ik mij nog een geval, nu ook al een jaar of tien geleden, dat er een bierwagen tegen een ladder is gereden, die toen met den man, die er op stond, is omgevallen. De man heeft zich toen erg bezeerd.

2066. V. Er is, behalve bij buitengewone drukte, nog al verschil van verdiensten in den winter en in den zomer, tengevolge van den korteren werktijd. Legt gij nu des zomers op zijde voor den volgenden winter, of zucht gij des zomers nog onder de gevolgen van den vorigen winter?

A. Des zomers doe ik altijd wat winterprovisie op, zooals aardappelen en wat er zoo al meer noodig is. Maar wij moeten ons toch 's winters altijd wat inkrimpen.

2067. V. Maar gij zijt toch nooit geheel buiten werk?

A. Neen.

2068. V. Blijven al de knechts winter en zomer?

A. Ja, al wat vast is.

2069. V. Komt er wel eens een tijd, dat er eigenlijk weinig of niets te doen is, maar de baas alleen werk neemt om de knechts wat aan den gang te houden?

A. Ja, dat gebeurt dikwijls genoeg.

2070. V. Wanneer wordt er door uw patroon uitbetaald?

A. Des Vrijdagsavonds. Dat is bij onzen baas altijd zoo geweest.

2071. V. Waaraan geeft gij de voorkeur: aan uitbetaling op Vrijdag- of op Zaterdagavond?

A. Op Vrijdagavond, omdat wij 's Zaterdagdag altijd wat vroeger uitscheiden en dan om acht uur weer aan den winkel zouden moeten komen, om het geld te ontvangen.

2072. V. Bestaat er een loodgietersvereniging?

A. Ja.

2073. V. Wat is dat voor eene vereniging?

A. Zij keert f 5 ziekengeld in de week uit, tegen betaling van een dubbeltje in de week.

2074. V. Heeft de vereeniging geen ander doel?
A. Neen.
2075. V. Hoeveel leden telt zij?
A. 14. Vroeger zijn er echter wel eens 22 geweest.
2076. V. Hoe doen de anderen in geval van ziekte?
A. Zij zijn in een ander ziekenfonds.
2077. V. Is men vrij algemeen in een ziekenfonds?
A. Ja.
2078. V. Zijt gij wel eens ziek geweest?
A. Ja, eens, gedurende een week.
2079. V. Gij woont in de Voorzorgstraat, niet waar?
A. Ja.
2080. V. In een huis van een coöperatieve bouwvereeniging?
A. Jā. Ik ben er sedert 5 jaar lid van en verwoon 46 stuivers.
2081. V. Wat hebt gij in uw huis?
A. 2 kamers, een keuken en een lapje grond.
2082. V. Kunt gij daar wat verbouwen?
A. Ja, ik teel er wat boonen en postelein.
2083. V. De voorkamer gebruikt gij zeker als pronkvertrek?
A. Ja.
2084. V. Hoe groot zijn de kamers?
A. 4 bij 4 en 4 bij 5 meter.
2086. V. In die 46 stuivers zit een bedrag voor eigendomsverkrijging, niet waar?
A. Ja. De huur is eigenlijk 38 stuivers, en dan is er 8 stuiver voor afschrijving bij.
2087. V. Dit wordt dan natuurlijk te goed geschreven. Hoeveel is het bedrag, dat gij op het boekje staan hebt?
A. f 19 in 5 jaar.
2088. V. Gij hadt, luidens uw mededeeling van daareven, in dien tijd ongeveer f 100 te goed geschreven moeten hebben. Waar u dit aan den eenen kant te goed werd geschreven, hebt gij dus aan den anderen kant voor onderhoud zooveel te betalen gehad?
A. Ja, ik heb ongeveer f 16 onderhoud in het jaar.
2089. V. Ziet gij op die manier kans het huisje ooit in eigendom te krijgen?
A. Neen.
2090. V. Hoeveel is de waarde van het huisje?
A. f 1800.
2091. V. Was het een nieuw huis, toen gij het betrok?
A. Ja.
2092. V. Zoodat de onderhoudskosten nog zullen vermeerderen?
A. Ja. Maar ik heb eens last van paddestoelen gehad en het kostte f 42 om die kwijt te raken, en dan heb ik een nieuwe deur moeten laten maken.
2093. V. Een nieuwe deur, waar het huisje nieuw was?
A. Ja, want ik kon mijne hand door het paneel steken, zoo was alles gekrompen.
2094. V. Is dat een vereeniging, waarvan de heer Van der Velden voorzitter is?
A. Ja, maar nu is hij afgetreden.
2095. V. Zijt gij overigens over uwe woning zeer tevreden?
A. Ja zeker; zij is beter dan een andere en vrij.
2096. V. Zijn er, die al meer hebben afgelost?
A. Ja, maar met eigen geld, doch daarop heb ik geen kans.
2097. V. Denken de leden in 't algemeen gunstig over die woningen?
A. Ja, heel best.
2098. V. Hebt gij wel in de oude stad gewoond?
A. Neen. Eerst heb ik in de Oranjestraat gewoond, eene andere serie van dezelfde vereeniging, en daarna ben ik hier gekomen.
2099. V. Loopt, als men naar een andere serie overgaat, het boekje door?
A. Neen.
2100. V. Hoeveel hadt gij in de Oranjestraat te goed?
A. f 13, doch ik heb mijn lidmaatschap overgedaan voor f 100.
2101. V. Heeft dat verhuizen mede hierin zijn grond gevonden, dat gij daardoor geld in de hand kreeg?
A. Neen, toen ik in de Oranjestraat woonde is mijn moeder gestorven, en doordat mijn vader een goede zaak had, ben ik toen bij hem ingetrokken.
Nadat hij hertrouwd is, ben ik echter in de Voorzorgstraat gaan wonen.
2102. V. Komt het wel voor, dat leden hun huis overdoen om geld in handen te krijgen?
A. Neen, daarover heb ik nooit hooren klagen; wel doen zij hun huis over, als zij vertrekken.

A. HESSELS.)

A. KERDIJK, Voorzitter
KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van **Lambertus Modoo**, oud 30 jaar, sigarenmakersknecht bij de heer Joh. Maas, te Haarlem.

2103. De Voorzitter: Werkt gij al lang bij dezelfde firma?

A. Ja, al 8½ jaar.

2104. V. Hoe groot is het personeel bij den heer Maas?

A. 11 personen.

2105. V. Hoeveel jongens beneden de 16 jaar zijn daaronder?

A. Twee.

2106. V. Werken in Haarlem de sigarenmakers nog altijd met een bosjesjongen?

A. De sigarenmakers moeten op onze werkplaats 1 dag in de week strippen en maken maar 5 dagen sigaren, elders in Haarlem is het niet alzo. Vroeger, toen wij nog geheel met de hand werkten, maakte zoo'n jongen een wikkeltje half af, en werd daarvan dan door den werkman de sigaar gemaakt; maar nu het werk meer met vormen plaats heeft, zijn de jongens meer helpers geworden, die alles voor den werkman aandragen, zoodat deze kan blijven doorwerken.

Bij ons is het strippen zoo ingericht, dat de jongens het niet behoeven te doen, behalve 's Maandags; op andere winkels moeten zij dagelijks het strippen er bij doen.

2107. V. De jongens zijn dus eigenlijk geen bosjesmakers meer, maar zij brengen den boel af en aan?

A. Ja.

2108. V. Dat stripwerk wordt dus een dag in de week door de werklieden zelf gedaan; beschouwen zij dat als een groot nadeel?

A. Bij ons niet, want het werk is zóó geregeld, dat wij de overige vijf dagen goed kunnen doorwerken, zoodat wij er niet slechter aan toe zijn dan zij, die de geheele week werken.

2109. V. Hoe wordt dat stripwerk betaald?

A. Wij krijgen 3 cents per pond, zoodat wij dien dag hoogstens 40 à 50 centen kunnen verdienen, waarvan afgaat ongeveer 20 centen voor den jongen.

2110. V. Het is overigens alles stukloon, niet waar?

A. Ja.

2111. V. Wat verdient gij gemiddeld?

A. Gemiddeld f 15 per week.

2112. V. Zijt gij een bijzonder knap werkman, zoodat gij meer haalt dan de anderen?

A. In de fabrieken, waar ik gewerkt heb, maakte ik gewoonlijk de meeste sigaren.

2113. V. Wat verdient een gemiddeld arbeider?

A. Een volwassen werkman verdient gemiddeld van f 10 tot f 12, op onze werkplaats.

2114. V. Is de toestand van uw vak vooruit- of achteruitgegaan?

A. In de laatste jaren is er weder een neiging tot teruggang in de loonen. Zoo o. a. bij Wesseling aan den

Kruisweg, die vroeger 45 cents voor de 100 sigaren van 5 om een dubbeltje betaalde, maar nu, ofschoon het uitstekend goed ging, niet meer dan 40 cents geeft.

2115. V. Is er een groote schommeling in de loonen?
A. Niet groot.

2116. V. Hoe is het bij den heer Maas?

A. 40 cents per 100 sigaren van 2 cents.

2117. V. Is het loon bij den heer Maas niet verlaagd?

A. Neen, het is er nooit hooger geweest.

2118. V. Kunt gij in uw vak niet spreken van een standaardloon?

A. Daarvoor loopt het te ver uiteen. Het hangt, om zoo te zeggen, van de willekeur van den patroon af.

2119. V. Kan een gewoon sigarenmaker te Haarlem in het algemeen op f 10 à f 12 rekenen?

A. Dat niet.

2120. V. Zoo straks hebt gij toch die cijfers genoemd?

A. Dat gold alleen voor mijn winkel.

2121. V. Maar de loonen bij den heer Maas zijn toch niet hooger?

A. Neen, maar het werk is er beter geregeld.

2122. V. Wordt er bij andere patroons belangrijk minder verdiend?

A. Wij hebben het berekend op een gemiddeld cijfer van f 7 à f 8.

2123. V. Wie zijn die: „wij“?

A. Ik bedoel, dat het in onze vereeniging besproken is.

2124. V. Is er door leden van uwe vereeniging wel eens bij andere patroons aangedrongen om een zelfde organisatie van den arbeid te verkrijgen als bij den heer Maas?

A. Dat kan ik niet zeggen want, daar er bij ons gestript moet worden, is het wel een harde zaak om één dag in de week betrekkelijk niets te verdienen.

2125. V. Gij hebt toch gezegd, dat bij den heer Maas die ééne stripdag en 5 dagen flink doorwerken juist maakten, dat er aan het eind van de week meer verdiend werd dan op andere werkplaatsen, waar niet zulk een vaste stripdag is?

A. Ja.

2126. V. Die regeling wordt dus toch door u als beter beschouwd dan bij anderen het geval is?

A. Dat zeg ik niet. Het ligt bij ons niet alleen aan het strippen, maar ook aan andere zaken, zooals b.v. het vochtig maken van de tabak. Indien daarvoor niet bij tijds wordt gezorgd, moet de tabak snel door een emmer heet water gehaald worden en kan dan niet zoo goed bewerkt worden. Ook zijn de vertrekken soms niet ruim genoeg.

2127. V. Kent gij andere werkplaatsen, b.v. die van den heer Voet?

A. Die is heel slecht. De meesterknecht heeft er, geloof ik, 13 jaren gewerkt. De menschen zitten er op den zolder, boven de plaats, waar de tabak geëst wordt, zoodat al de walm naar boven trekt. 's Zomers is het er zeer heet en 's winters te koud. Dan kunnen ze er alleen

in 't midden werken, want aan de kanten stooten ze hun hoofd aan de balken.

2128. V. Is de werkplaats bij u veel beter?

A. Ja, doch wij hebben ook nog al last van het drogen der sigaren, vooral 's winters, wanneer de ramen dicht blijven. De heer Struve is eens bij ons geweest en heeft toen gezegd, dat in de droogkamer een rooster moest worden gemaakt.

2129. V. Is die droogkamer onder uw lokaal?

A. Neen, in hetzelfde lokaal, doch er eenigszins ingebouwd. Wij hebben het overigens vrij voldoende, wat de ruimte betreft, wat echter alleen zijne oorzaak vindt in het geringere debiet en dat er weinig werklieden zijn.

2130. V. Men hoort wel zeggen, dat een sigarenmaker het spoedig koud heeft en voor een tochtje al spoedig de ramen sluit, zoodat het in het werklokaal dikwijls veel benauwder is dan noodig wezen zou. Is dat zoo?

A. Ja. Wij zorgen er echter altijd voor, de ramen 's middags open te zetten. We zorgen ook, dat ze 's nachts open staan.

2131. V. Gij ziet er bleek en vaal uit. Schrijft gij dit aan uw vak toe?

A. Ja. Wij moeten op stuk werken en ons dikwijls overhaasten om een behoorlijk weekgeld te halen, en des avonds is men soms zenuwachtig van dat jachten.

2132. V. Is het niet juist, dat vele sigarenmakers zoo jagen moeten om aan een redelijke verdienste te komen, omdat zij niet de geheele week door geregeld werken, maar veel Maandag houden?

A. Zoo zijn er, maar in andere vakken ook. Ik vind die uitspraak overdreven, en in Haarlem althans wordt dat gaandeweg beter, sedert die trekvogels wegblijven.

2133. V. Hoe lang werkt gij per dag?

A. 's Zomers van 7.30 tot 8, en 's winters van 8 tot 8½ uur.

2134. V. Zijn er, die na 8 of 8½ uur nog thuis werken?

A. Ik doe het niet, maar daarom moet ik mij ook haasten. Alle menschen zijn echter niet even vinnig, en die een langzaam temperament hebben, werken dus liever thuis tot 12 uur desnoods.

2135. V. Geeft de patroon dan tabak mede?

A. Bij ons niet, bij anderen wel. Er zijn er ook, die sigaren voor eigen rekening maken en daarmede vooral de herbergen afloopen, hetgeen veel aanleiding geeft tot drinken, omdat de koper gaarne ziet, dat er ook bij hem wat wordt besteed.

2136. V. Vragen bij den heer Maas de knechts nooit om thuis te werken?

A. Neen, als zich bij ons iemand aanbiedt en het blijkt uit de vraag hoeveel sigaren hij maakt, dat het geen vlug werkman is, zegt de meesterknecht vooruit, dat hij maar liever niet moet komen, omdat hij geen weekloon halen kan.

2137. V. Gaan de jongens geregeld om 7 uur heen?

A. Bij ons vrijwel. 's Maandags blijven zij wel strippen, als 't noodig is.

2138. V. Gij weet toch, dat dit bij de wet is verboden?

A. Ja wel, maar zij komen bij ons ook later dan de

wet toestaat. Wij nemen dat zoo precies niet, als zij maar niet langer bezig zijn dan 11 uren. Het is tegen de wet, dat is waar, maar wij zien, dat de jongens op andere fabrieken zooveel erger worden afgebeeld, dat wij dat wel op ons geweten durven nemen.

2139. V. Weet de meesterknecht, de heer Wesseling, die immers namens den heer Maas de werkplaats bestuurt, ook wel, dat de wet aldus toch overtreden wordt?

A. Ja wel.

2140. V. Gij sprakt van fabrieken waar men de jongens zooveel langer houdt. Waar bijvoorbeeld?

A. Ik hoor dat wel eens van jongens, wier broertjes elders werken. Bij Van Liemt gebeurt het o. a.

2141. V. Hoe lang werken zij daar dan?

A. Och, dat is zoo'n raar fabriekje. Daar hebben zij niet de geheele week werk en moeten bijv. 's Maandags en 's Dinsdags thuis werken, maar de overige dagen houden ze daar de jongens tot 8 uur. Ook bij IJsebrand gebeurt het.

2142. V. Gebeurt het ook, dat de sigarenmakers voor hun thuiswerken 's avonds de jongens nog meenemen?

A. Ja wel.

2143. V. En hoe lang blijven die kinderen daar dan wel te werk?

A. Soms wel tot 10 uur, naardat de werkman ze noodig heeft.

2144. V. Oordeelt gij, dat het werken van kinderen van 12 en 13 jaar geheel moest verboden worden?

A. Zeker, die kinderen zijn in de eenvoudigste zaken nog zoo onnoozel, dat zij hoog noodig nog wat naar school moesten.

2145. V. Gaan dergelijke jongens in den regel precies op hun twaalfde jaar van school?

A. Ja, de ouders zien ze er soms wel eerder af te krijgen.

2146. V. Zijn er patroons; die zulke jongens onder de 12 jaar voor, tusschen of na schooltijd laten werken?

A. Ja, met zekerheid weet ik, dat dit bij Van Liemt gebeurt. Een jongen van ons heeft daar op die manier een broertje, die soms heele dagen van school daarvoor blijft, die is nog geen 12 jaar. Ik heb onzen jongen gezegd, dat hij zijn vader eens moest waarschuwen; in hoever dit geholpen heeft, weet ik niet.

2147. V. Geloof gij, dat het voorkomt, dat thuiswerkers zeer jonge kinderen, by. van 10 jaar, mede laten werken?

A. Ja, voornamelijk eigen kinderen.

2148. V. Hebt gij zelf kinderen?

A. Ja, twee, een van anderhalf jaar en een van vier maanden, maar ik zal mijn kinderen zoo vroeg niet laten werken; dat zou ik niet kunnen uitstaan.

2149. V. Zijt gij lid van den sigarenmakersbond?

A. Ja.

2150. V. Wordt daar niet onderling aandrang uitgeoefend om de kinderen langer dan tot hun 12de jaar op school te laten?

A. Natuurlijk, en in beginsel zijn allen er voor, maar dat beginsel komt dikwijls in strijd met hun eigen belang en hunne behoeften.

2151. V. Wat zouden uwe medewerklieden er van zeggen, indien de wet het gebood?

A. In den beginne zouden zij waarschijnlijk pruttelen, maar er later in berusten. Het zou echter slechts eene tijdelijke opoffering zijn, omdat de aandrang, die van eene andere zijde zou komen, de zaak weder goed zou maken.

2152. V. Wilt gij daarmede te kennen geven, dat langzamerhand de loonen voor de volwassenen zouden stijgen?

A. Ja, ik geloof bepaald, dat dit het gevolg zou wezen. In elk geval zou ik het als een grooten zegen beschouwen, indien de jongens niet vóór hun veertiende jaar op de werkplaats kwamen.

2123. V. Zouden zij dan niet te oud zijn om het vak goed te leeren?

A. Neen, want nu beginnen zij met het eigenlijke vak ook niet vroeger. Wanneer een jongen eenige jaren bij ons geweest is om alles aan te dragen, krijgen wij een anderen jongen en komt hij onder leiding van den meesterknecht.

2154. V. Geeft de meesterknecht bij u zich bijzondere moeite om die jongens wat te leeren?

A. Ja, hij houdt zich met hen bezig.

2155. V. Is dat in andere fabrieken ook zoo?

A. Neen, dat is bij ons eene gunstige uitzondering; in andere fabrieken gaan zij gewoonlijk weg en worden dan opperman of matroos.

2156. V. Elders is ons gezegd, dat jongens wel aan het eigenlijke sigarenmaken worden gezet om de krachten van volwassenen uit te sparen. Komt dat in Haarlem ook voor?

A. Zoover ik weet, komt dat alleen voor bij Schoonman.

2157. V. Uit verscheidene uwer mededeelingen heb ik opgemaakt, dat in de fabriek van den heer Maas de verhouding tusschen personeel en meesterknecht een gunstige is. Is die indruk juist?

A. Dat is zoo; die meesterknecht is zelf 13 jaar sigarenmaker geweest en kent dus het vak.

2158. V. Is die meesterknecht niet eigenlijk de drijver van de zaak, terwijl de heer Maas zelf zich er niet mede bemoeit?

A. Juist; ik heb den heer Maas in de 9 jaar, dat ik op de fabriek ben, misschien slechts viermaal gezien.

2159. V. Was op andere fabrieken, waar gij gewerkt hebt, de verhouding minder gunstig?

A. Zeker, daar liet de verhouding wel wat te wenschen over. Zoo wilde een patroon, bij wien ik vroeger werkte, dat uit een zekere hoeveelheid tabak 100 sigaren gemaakt werden, wat niet mogelijk was.

2160. V. Wanneer de werklieden zekere grieven of wenschen hebben, spreken zij daar vrij dan met den meesterknecht over?

A. Ja zeker.

2161. V. Worden er boeten toegepast?

A. Een tijdlang is er een stuiver boete geweest op het te laat komen, maar die is, toen alles weer geregeld ging, afgeschaft.

2162. V. Wanneer wordt er uitbetaald?

Enquête. — Haarlem.

A. Zaterdagavond tusschen 7 uur en half acht. Wij scheiden dan een uur vroeger uit.

2163. V. Zijt gij lid van een ziekenfonds, of komt de patroon in geval van ziekte te hulp?

A. Neen, de patroon doet in den regel niets. Maar de sigarenmakersvereniging heeft zelve een ziekenfonds.

2164. V. Hoeveel keert dat fonds uit?

A. Ik krijg f 12, omdat ik lid ben van twee fondsen.

2165. V. Hoeveel contributie betaalt gij daarvoor?

A. 21 cents in de week. Bij het eene fonds varieert de contributie.

2166. V. Zijn er veel sigarenmakers, die van geen enkel fonds lid zijn?

A. Niet velen.

2167. V. Zijn dat ook gewoonlijk de menschen, die het minst geregeld leven?

A. Neen, het zijn meest menschen op jaren, of die om een andere reden heel weinig verdienen.

2168. V. Kent gij vele oude sigarenmakers?

A. Neen, want zij worden gewoonlijk niet oud.

2169. V. Geloof gij, dat de sigarenmakers vroeger sterven dan werklieden in andere vakken?

A. Ik zou het wel zeggen, omdat zij op binnenplaatsen werken, in den stank zitten en in gejaagdheid verkeerden.

2170. V. Kent gij sigarenmakers, die hun ouden dag in een gesticht doorbrengen?

A. Neen, maar wel, die van het vak zijn afgegaan, omdat er voor hen niet genoeg meer te verdienen valt.

2171. V. Gij zijt lid van den sigarenmakersbond. Wat doet uwe afdeling meer dan een ziekenfonds beheeren?

A. Op verschillende tijden vergaderingen houden en daar van tijd tot tijd sprekers laten komen om de werklieden omtrent hunne maatschappelijke belangen in te lichten, want er zijn menschen, die hunne eigene belangen niet begrijpen.

2172. V. Gaan er wel eens practische bemoeiingen van den bond uit?

A. Ja, b.v. bij de staking van den arbeid te Culenborg.

2173. V. Ik bedoelde in het bijzonder de afdeling Haarlem?

A. Ons ledental is nog te klein. Wij moeten nog meer leden zien te winnen en alle sigarenmakers in de afdeling samenbrengen.

2174. V. Welke bemoeiingen stelt gij u voor van de afdeling? Om b. v. met patroons in overleg te treden over min gunstige toestanden in werkplaatsen?

A. Ja, om gelijkheid te brengen, waar ongelijkheid bestaat, om onaangename bepalingen omtrent boeten enz. op te heffen, en te zorgen, dat de bazen in geval van klachten niet dadelijk zeggen: „ge kunt heengaan”.

2175. V. Hoeveel sigarenmakers zijn er te Haarlem?

A. 100, waarvan er 50 of 60 lid van den bond zijn.

2176. V. Waaraan schrijft ge het toe, dat zooveel niet zijn toegetreden?

A. Aan onverschilligheid en onkunde.

2177. V. Heeft de bond een bepaalde richting, of is hij een zuivere vakvereniging, zonder ommezien naar richting?

A. De bond als zoodanig spreekt zich niet bepaald uit, en laat de afdelingen vrij in eigen kring. Zoo b. v. ijvert de afdeling Haarlem voor een Surigen arbeidsdag.

2178. V. Hoe stelt gij u voor, dat dit zou gaan?

A. Aan den Surigen arbeidsdag zou een minimumloon moeten worden vastgeknoopt.

2179. V. De wetgever zou den werkgever toch niet kunnen verplichten een zeker loon uit te betalen? Hoe, indien de werkgever dan zijn fabriek sloot?

A. Dit zou in strijd zijn met zijn eigen belang.

2181. V. Maar als hij geen winst meer maakte?

A. De prijs van de sigaren zou over geheel Holland stijgen, indien de anderen het ook deden.

2182. V. Doch indien de sigaren dan b. v. uit Duitschland kwamen?

A. Dan zou het niet gaan.

2183. V. Zoudt gij er dan dus ten slotte niet nog slechter aan toe zijn?

A. De beweging om tot 8 uren arbeid te geraken strekt zich niet uit over Holland alleen. Trouwens, Holland komt altijd achteraan, en ik geloof dus niet, dat wij invoer van het buitenland zouden hebben te vreezen. Wanneer zulk een wet hier tot stand komt, dan zal zij zeker elders ook al lang zijn ingevoerd.

2184. V. Zou bij dat spreken over den Surigen arbeidsdag niet minder juist dat cijfer worden bedoeld, maar meer dit, dat de arbeidsduur korter worde dan nu?

A. Bij sommigen kan dat zoo zijn, bij mij niet. Laten wij de 8 uren los, dan zal de wetgever er toe komen den tijd misschien op 12 uren te stellen.

2185. V. Wilt gij daarmee zeggen, dat er wat overvraagd moet worden?

A. Neen, ik houd daarbij rekening met het gevoel, dat ik 's avonds heb en met hetgeen elders al bestaat.

2186. V. Zoudt gij het intusschen goedvinden, als de wetgever het maximum op b. v. 10 uren bepaalde, zonder iets te bepalen omtrent het loon?

A. Persoonlijk zou ik dat wel durven wagen, want de aandrang zou op den duur wel grooter worden, doch de meesten zouden dat een halven maatregel noemen. Men moet hierbij ook rekening houden met hetgeen iemand verdient. Die f 8 verdient, kan veel moeilijker 25 centen missen, dan iemand, die f 15 maakt.

2187. V. Hebt gij nog iets mede te deelen?

A. Ja, ik heb een groote grief tegen de inrichting van vele fabrieken in Haarlem. Ik heb gewerkt bij den heer Mostert, waar in het midden van den zomer iemand naast een gloeiend staande kachel zijn werk moest doen, en toen wij een luikje open maakten, dat uitzicht gaf op een belendenden tuin, was de patroon zóó woedend, dat hij er een om ontsloeg. Die vrijheid van beweging in een tuin van een buur vond hij veel gewichtiger dan onze gezondheid. Wij zijn toen met zijn vieren weggegaan.

2188. V. Is het u reeds bekend, dat juist dezer dagen bij algemeenen maatregel van bestuur tot uitvoering van art. 4 der arbeidswet maatregelen zijn voorgeschreven, o. a. houdend, dat sigarenfabrieken, waar jeugdige arbeiders werken, voortaan aan zekere eischen zullen moeten voldoen?

A. Neen.

2189. V. Is van wege uwe vereniging wel eens de aandacht van den Inspecteur van den arbeid gevestigd op bijzonder ongunstige toestanden in werkplaatsen?

A. Neen.

2190. V. Hebt gij wellicht nog iets op het hart?

A. Ja. Wij hebben dikwijls tot elkaar de opmerking gemaakt, dat, terwijl de Inspecteur te Haarlem woont, daar juist de ellendigste toestanden zijn. Zoo moeten de jongens in de barbierswinkels 's Zaterdag soms tot 12, 1 uur blijven en 's Zondagsmorgens weer komen. Een barbier is daarop eens geweest, die is toen naar het stadhuis geweest, maar de toestand is zoo gebleven.

2191. V. Het is op zijn minst twijfelachtig, of de barbierswinkels onder de arbeidswet vallen; maar afgezien daarvan: de Inspecteur heeft een zeer groot ambtsgebied en kan onmogelijk zelf alles zien. Is nooit door uwe vereniging de aandacht van den Inspecteur van den arbeid, of van de gemeente-politie, op een bepaald geval gevestigd, waarin naar uw oordeel kennelijk de wet niet werd nageleefd?

A. Neen, want wie dat zou willen doen, moet er altijd rekening mede houden, dat hij mogelijk nog eens om werk zou moeten komen bij den man, wiens werkplaats hij had aangewezen, en dan zou hij geen werk krijgen. Een bestuur bestaat uit personen, welke namen dragen, en die raken bekend bij hem, van wien iets verteld is.

2192. V. Hebt gij er ondervinding van, dat aan den Inspecteur van den arbeid namen niet veilig zijn toevertrouwd?

A. Neen.

2193. V. Ik kan u gerust de proef aanbevelen.

L. MODOO.

A. KERDIJK, Voorzitter.

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROJJAARDS, Adj.-secretaris.

Verhoor van Antonius Martinus Randoe, oud 43 jaar, meubelmaker, te Haarlem.

2194. De Voorzitter: Hoeveel werklieden hebt gij in uw dienst?

A. 32.

2195. V. Is dat getal in de laatste jaren niet zeer toegenomen?

A. Ja.

2197. V. Zijn er betrekkelijk veel jeugdigen onder?

A. Neen. Ik heb slechts enkele jongens van 16 tot 18 jaar.

2198. V. Hebt gij vroeger geen jeugdiger jongens in dienst gehad?

A. Vroeger wel, maar ik heb door de ervaring geleerd, dat men van die jongens meer last dan nut heeft.

2199. V. Is het de nieuwe arbeidswet, die u daartoe genoopt heeft, of was het onafhankelijk daarvan?

A. Onafhankelijk daarvan.

2200. V. Gij zijt dus geen voorstander van het vroeg komen van jongens op de werkplaats?

A. Neen.

2201. V. Haalt gij uwe jongens dan van andere werkplaatsen?

A. Ja.

2202. V. Geloof gij, dat het in het belang van de jongens en van het vak zou wezen, indien zij ook op andere werkplaatsen vóór hun veertiende jaar niet terecht konden?

A. Dat hangt er van af, waar zij terecht komen. Wanneer zij bij een kleinen, maar knappen baas, die thuis werkt, komen, en die hun feitelijk iets leert, dan geloof ik, dat zij vóór hun veertiende jaar kunnen beginnen.

2203. V. Maar gij gelooft niet, dat de veertienjarige leeftijd te oud is om het vak goed te leeren?

A. Neen; ik geloof, dat het beter is, dat zij in hunne fysieke krachten wat meer ontwikkeld zijn; op jongen leeftijd toch zijn zij niet geschikt om schaaf of ander gereedschap te hanteeren.

2204. V. Hoe is bij u de werktijd?

A. Van 's morgens 6 uur tot 's avonds 3 uur, met $\frac{1}{2}$ uur schaftijd 's morgens, $1\frac{1}{2}$ uur 's namiddags en $\frac{1}{4}$ uur 's avonds.

2205. V. Gaat dat winter en zomer zoo?

A. Ja; alleen wordt er 's winters twee uren later begonnen en wat later geëindigd, maar dan ook 's morgens niet geschaft.

2206. V. Laat gij veel op stukloon werken?

A. Neen, mijn zaak is daarvoor niet ingericht, want daar heeft steeds variatie plaats, omdat zij geheel is ingericht voor leverantie aan particulieren.

2207. V. Maar wordt er toch wel in enkele gevallen op stuk gewerkt?

A. Ja, wanneer het blijkt, dat een werkmán te lang over een stuk doet, of wanneer hij ontevreden is over zijn loon. Al ben ik echter in principe geen tegenstander van op stuk werken, toch kan ik het in mijn zaak moeilijk toepassen, omdat aangenomen werk in den regel niet zoo goed is.

2208. V. Loopen de loonen bij u nog al uiteen?

A. Ja, voor de gewone gehuwde werklíeden loopt het van 17 tot 21 centen. Er is echter slechts één, die dat laatstgenoemde loon verdient, twee zijn er, die 20 cents maken, en — ik weet het niet recht — als ik mij niet vergis, 4 van 19 centen per uur.

2209. V. Zijn de loonen in den lateren tijd verhoogd?

A. In de maand Mei van dit jaar kwamen eenige van de beste werklíeden mij vertellen, dat zij wel wat meer zouden willen verdienen. Hoewel ik nu wel niet geloof, dat zij het werk neergelegd zouden hebben, oefenden zij toch eenige pressie op mij uit, omdat ik toen juist fijn werk onder handen had. Ik heb het toen zoo geschikt, dat de man, die het werk moest leiden, 21 centen kreeg, de anderen 20 en 19 centen. Ik deed dit om hun genoegen te geven, en ook omdat het op dat werk wel líjden kon.

2210. V. Ik dacht, toen ik u mijn vorige vraag deed, meer aan de loonen van 17 en 18 cents.

A. Neen, 17 en 18 centen is het standaardloon, dat sedert 6 of 7 jaren verdiend is.

2211. V. Zijn u werkplaatsen bekend, waar niet meer dan 17 cts. betaald wordt?

A. Neen.

2212. V. En bij den heer Van Gemund?

A. Ik geloof, dat de bekwame werklíui daar ook wel 18 cts. zullen verdienen. Wanneer het niet zoo was, zouden ze ook niet tevreden wezen en spoedig weggaan. Nu is het waar, dat de werkplaats van Gemund wat achteruit is gegaan, zoodat het misschien wel juist zou kunnen wezen. Intusschen kan ik daarnaar moeilijk bij anderen dan bij de werklíeden informeeeren, en dat doe ik liever niet.

2213. V. Hoe is uw oordeel over uwe knechts?

A. Bij eene goede behandeling zijn de menschen over het algemeen genomen niet zoo kwaad. Men moet orde en tucht weten te houden en de menschen met beleid weten te leiden. Natuurlijk valt er altijd wel eens wat onaangenaams voor. Ik ondervind, dat mijn werklíeden tevreden zijn. Een enkele wil wel eens wat meer loon hebben en is dan ontevreden, doch ik heb werklíeden, die 15 en 17 jaar in mijn dienst zijn en die halen de straks genoemde loonen. Ik heb altijd aanvragen genoeg om op mijne werkplaats te komen.

2214. V. Hebt gij weinig trekvogels?

A. Bijna geen een.

2215. V. Wordt er te Haarlem niet meer dan vroeger thuis gewerkt?

A. Dat geloof ik niet.

2216. V. Gebeurt het inderdaad niet veel, dat meubelmakers voor uitdragerijen of magazijnen thuis arbeiden?

A. Dat kan wel zijn, doch van de arbeiders van mijn winkel zie ik, het liever niet, hoewel ik er volstrekt geen onderzoek naar doe.

2217. V. Ik bedoelde niet werklíeden van u in hun late avonduren, maar uitsluitend thuiswerkers?

A. Dit geschiedt niet meer dan vroeger. Wanneer die kleine zaakjes niet goed loopen, gaan die thuiswerkers uit de stad weg, en wanneer er weer veel vraag is, worden er weer nieuwe gevormd.

2218. V. Gij kunt dus niet zeggen, dat de magazijnen in Haarlem een ongeluk voor het vak zijn?

A. Neen, er zijn kleine magazijnen in verschillende typen. Er is veel concurrentie, maar men werkt elkaar niet over den kop.

2219. V. Zóó, dat het vak vooruitgaat?

A. Het is nog geen vast bewijs. Haarlem is een bloeiende stad met toenemend getal inwoners.

2220. V. Gij hebt ook eene behangerij. Komt het daarbij in den drukken tijd wel voor, dat menschen, van 's ochtends 6 uur af doorwerkende den geheelen dag en den nacht tot 's ochtends 4 uur, na een paar uren slaap, weer aan den gang gaan tot den volgenden avond 8 uur toe?

A. Neen. Nu is mijn behangerszaak wel geen speciale, maar een, die verband houdt met mijne meubelen-clientèle, maar als het al druk is, laat ik toch nooit dan een paar uren langer werken, ook niet op Zondag; niet uit godsdienstige overwegingen, maar omdat ik meen, dat iemand, die de geheele week werkt, op Zondag wel vrij mag wezen. Toen mijn zaak pas in gang was, gebeurde het wel, maar de resultaten waren niet best. Om het geld zouden de menschen het willen doen, als men ze er toe aanzet, maar zij blijven de heele week door toch niet zoo opgewekt. Voor patroon en werkman is het beter, dat het niet gebeurt.

2221. V. Ik heb door een getuige hooren beweren, dat het beter is om een werkman maar aan den gang te houden, omdat na een rustdag de werklust verslapt is en de handen verkeerd staan. Van die meening zijt gij dus niet?

A. Neen, alles in de wereld heeft rust noodig, waarom een mensch dan niet.

2222. V. Geloof gij, dat het uw menschen aangenaam was, dat gij met het Zondagswerken zijt geëindigd, hoewel daardoor hun verdiensten verminderden?

A. Ja, de meesten zijn op Zondag liever bij vrouw en kinderen. Ook met opoffering van die bijverdiensde.

2223. V. Hebt gij last van Maandaghouden?

A. Neen, een paar mogen er op Maandag wat later komen, maar daar blijft het bij. Zij weten, dat ik een vijand ben van wanorde en drankgebruik; dat laatste heeft, zoover ik weet althans, bij mij niet plaats. Het gebruik van sterken drank straf ik met wegzending. Vroeger moesten de jongens het water buiten halen en brachten dan wel eens jenever mede, maar sedert heb ik de werkplaats aan laten sluiten aan de waterleiding, dus nu komt het niet meer voor.

2224. V. Zijn uwe werkplaatsen 's winters voldoende verwarmd?

A. Ja, op elke werkplaats staat een kachel. De meubelmakers warmen daar tevens hun lijn op. Zij stoken zelf en kunnen het dus zoo warm stoken, als zij zelf willen. Klachten over koude in het lokaal heb ik dan ook nooit gehad.

2225. V. Worden de werkplaatsen geregeld schoongemaakt?

A. Geheel schoongemaakt zelden, want dan zou ik alles leeg moeten laten ruimen, maar 's morgens worden de vloeren geveegd, nadat er goed gesprenkeld is om het erge stuiven tegen te gaan. Doch het blijft altijd stuiven, want zaagsel en krullen maken veel stof.

2226. V. Wanneer betaalt gij het loon uit?

A. 's Zaterdagavonds. Dan laat ik om 7 uur uitscheiden, nadat te voren de briefjes zijn opgehaald. Om 7 uur ligt dan het geld klaar, om 7.5 is de eerste man weg, en de laatste is vóór 8 uur de deur uit.

2227. V. Bestaat er uwerzijds eene voorziening in geval van ziekte uwer werklieden?

A. Neen; als ik een knap werkman heb, geef ik dien wel eens wat, maar de meubelmakersvereniging heeft een onderling ziekenfonds en daarvan trekken ook mijne gezellen.

2228. V. Weet gij ook hoeveel? Daarvan toch hangt alles af, daar in tijd van ziekte de werkman dikwijls nog meer noodig heeft dan in gewone tijden.

A. Neen, maar een patroon kan zich daarmede slecht bemoeien om zelf zoo'n fonds op te richten, want hoe moet zoo iets geregeld worden, als menschen, die bijgedragen hebben, van mij weggaan?

2230. V. Dat bezwaar dunkt mij niet groot, aangezien een ziekenfonds niet te beschouwen is als een verzekeringsmaatschappij, nitkeering verzekerend na langen tijd.

Bestaat uw zaak lang genoeg, dat gij sommige uwer knechts oud hebt zien worden, zoodat zij niet meer konden werken?

A. Ik heb een ouden werkman gehad, die 17 jaar bij mij in dienst is geweest; die man had een zaakje thuis, zoodat hij niet zonder brood was.

2231. V. Dat was een voorrecht, dat de meeste oude werklieden niet hebben. Wat is in 't algemeen de toekomst van een meubelmakersknecht, die oud wordt en niet meer in staat is te werken? Blijft hem dan slechts den weg der liefdadigheid over?

A. Ja.

2232. V. Zoudt gij er voorstander van zijn, dat de oude dag van den werkman gewaarborgd werd door eene wettelijke regeling, zóó dat de patroon een groot deel van de kosten daarvan moest dragen?

A. Ik zou wenschen, dat de Staat een groot deel en de patroon een klein deel daartoe bijdroeg, want de zaken zijn tegenwoordig niet van dien aard, dat men kapitaal kan overleggen. En bovendien krijg ik soms een werkman op reeds hoogerem leeftijd.

2233. V. Gij maakt een voorbehoud omtrent het bij te dragen gedeelte, maar gij zoudt er toch mee instemmen, als de patroon moest bijdragen?

A. Ja.

2234. V. Zoudt gij het juist vinden, indien bij den wetgever ingang vond deze gedachte: „onverschillig hoe lang een werkman bij een zekeren patroon blijft werken, voor elk jaar, dat die man bij dien patroon in dienst is, moet de patroon voor het toekomstige pensioen van dien man bijdragen”? Ik doe deze vraag te meer, omdat gij sprakt van menschen, die gij op hoogen leeftijd van een ander krijgt. Ware er nu eene zoodanige wettelijke regeling, dat de patroon moest bijdragen voor elk jaar, dat de man bij hem in dienst is, dan zou voor dien man vroeger bijgedragen zijn door zijn vorigen patroon en later door u, zoodat hij op hoogen leeftijd zijn pensioen zou hebben.

A. Ja, Mijnheer, daarvoor is zeker veel te zeggen, want het is toch de eenige weg om menschen, die hun leven versleten hebben in arbeid, buiten het armhuis te houden.

2235. V. Maar er wordt wel beweerd: „De band tusschen patroon en werkman, die toch reeds zoo verslapt is, zou op die wijze nog lossen worden. Wanneer de menschen weten, dat zij niet hun geheele leven bij een zelfden patroon behoeven te blijven om aanspraak op pensioen te hebben, zullen zij nog eerder om een nietige reden vertrekken”. Is dat uwe zienswijze niet?

A. Neen, dat bezwaar weegt bij mij niet, daar het toch een algemeene maatregel zou worden.

2236. V. Hebt gij nog op het een of ander onze aandacht te vestigen?

A. U heeft straks gesproken over de opleiding van jongens aan den winkel, die, naar ik meen, het best bij kleine bazen geschieden kan. Maar ik zou er wel sterk voor zijn, dat eenige opleiding tot de ambachten aan het gewoon onderwijs verbonden was; niet een totale ambachtsschool, maar dat, met het oog op hunne vakontwikkeling, de leertijd eenvoudig eenigszins verlengd werd. Zij zouden dan niet zoo lang als echte slungels op den winkel behoeven rond te loopen.

2237. V. De meeste ambachtsscholen zijn werkelijk zoo ingericht, dat er gedeeltelijk practisch wordt gearbeid, gedeeltelijk herhalingsonderwijs wordt gegeven. Heeft dus dergelijke ambachtsschool uwe sympathie?

A. Ja, daar ben ik niet tegen, wel tegen een inrichting als de Quellinusschool te Amsterdam.

2238. V. Gij doelt er waarschijnlijk op, dat die school naar uw oordeel feitelijk een meubelmakerswerkplaats is, concurrerend met andere?

A. Juist.

2239. V. Wij hebben wel van werklieden elders gehoord, dat het hout tegenwoordig zooveel slechter is dan vroeger. Is dat zoo?

A. Ja. Alles gaat voor eikenhout door. In plaats van wagenschot wordt kloshout gebruikt, hetgeen harder en onplezierig is om te verwerken.

2240. V. Strekt dit ten nadeele van de werklieden?

A. Ja, vooral van de werklieden, die per stuk werken, want dezen kunnen b. v., wanneer zij glad, zuiver hout hebben, een stuk f 20 goedkooper afleveren, dan wanneer dit niet het geval is.

2241. V. Zijn de stukloonen niet evenredig gestegen?

A. Neen.

2242. V. Maar gij laat immers, naar gij zeidet, weinig op stukloon werken?

A. Ja. Voor degenen, die een vast daggeld hebben, komt het er zoo erg niet op aan.

2243. V. Het betere hout is toch wel te krijgen, niet waar?

A. Ja, maar het is duurder. De kwaliteit van vóór 10, 20 jaar is echter moeilijk meer te krijgen.

2244. V. Waaraan ligt dat?

A. Het wordt niet meer aangevoerd.

2245. V. De eikenbosschen zullen toch niet uitgeput zijn, dunkt mij?

A. Neen, maar het beste hout wordt het eerst gekapt. Wij hebben ook de concurrentie van de andere landen, waar men wat meer geld voor de stammen over heeft.

2246. V. Geldt dit slechter worden ook voor het vurenhout?

A. Neen, dat is hetzelfde.

A. RANDOE.

A. KERDIJK, *Voorzitter.*

KOLKMAN.

W. M. VISSER.

W. H. J. ROUJAARDS, *Adj.-secretaris.*